

Capsa Historiae

HERODOTOKSEN
JA THUKYDIDEEN
IDEAALIT JA
HISTORIANKIRJOITUS

JUHA ISOTALO

*Herodotoksen ja Thukydideen
ideaalit ja historiankirjoitus*

Juha Isotalo

*Herodotoksen ja Thukydideen
ideaalit ja historiankirjoitus*

Turku 2017

Capsa Historiae I
Kulttuurihistorian seuran julkaisusarja

Sarjan julkaisutoimikunta:

Marjo Kaartinen

Riitta Laitinen

Otto Latva

Heli Rantala

Juhana Saarelainen

Kustantaja Kulttuurihistorian seura ry

ISSN 2489-4117

ISBN 978-952-68776-0-0 (nid.)

ISBN 978-952-68776-1-7 (PDF)

© kirjoittaja ja Kulttuurihistorian seura ry

Kannen suunnittelu: Juhana Saarelainen

Kansikuva: Juha Isotalo / Doppio ritratto di Erodoto
e Tucidide (Museo archeologico nazionale di Napoli)

Taitto: Heli Rantala

Juvenes Print, Turku 2017

Sisällys

Johdanto 6

Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen
ideaalit ja historiankirjoitus 25

Kirjoittamisen ideaalien noudattaminen
Historiateoksessa 60

Kirjoittamisen ideaalien noudattaminen
Peloponnesolaissodassa 77

Historiai-teokset suhteessa toisiinsa 88

Yhteenvedo 112

Viitteet 119

Lyhenteet 146

Lähteet 147

Johdanto

Kysymyksenasettelu

Tämä sota oli todella suurin järkytys, jonka ovat kokeneet helleenit ja osa barbaareja, voisipa jopa sanoa miltei koko ihmiskuntakin.¹

Ateenalainen Thukydides (n. 455–395) aloittaa teoksensa *Peloponnesolaissota* kertomalla kirjoittavansa hänen elin-aikanaan käydystä sodasta, joka oli suurin koskaan käyty. Kyseessä on spartalaisten johtamien Peloponnesoksen niemimaan kreikkalaisten vuosina 431–404 eaa. käymä sota Ateenan kaupunkivaltiota ja sen liittolaisia vastaan. Thukydides perustelee sen tapahtumien kirjaamisen tärkeyttä konfliktin suuruudella. Yleisin vertailukohta Thukydideen teokselle on halikarnassolaisen Herodotoksen (n. 485–420) *Historiateos*. Molempien teosten kreikankielinen nimi on *Historia*², ja niillä on asema historiankirjoituksen esikuvina. Kumpaaakin voidaan pitää sekä menneisyydestä kertovana klassikkotekstinä että osana historiankirjoituksen kaanonina.³

Miksi Thukydides halusi kirjoittaa juuri sodasta? Miten hänen tavoitteensa erosivat Herodotoksen tavoitteista? Tässä tutkielmassa perehdyn tavoitteisiin, joilla he perustelivat oman työnsä tärkeyden. Vertailen heidän tavoitteitaan toisiinsa ja siihen, miten he toteuttavat tehtävänsä. Tutkin heidän tavoitteitaan myös historian kirjoittamisen tavoitteina. Minkälaista historiankirjoitusta ne ovat vai ovatko ne sitä lainkaan?

Herodotoksen ja Thukydideen teokset ovat erilaisia kuin ne, joita nykyisin kutsutaan tieteelliseksi historiankirjoitukseksi. Tähän on useita syitä. Historia ja sen tutkimus eivät olleet 400-luvun Kreikassa vakiintuneita käsitteitä.

Herodotoksella ja Thukydideellä ei ollut sellaisia edeltäjiä, joilta he olisivat voineet suoraan omaksua konvention, jolla menneisyyden tapahtumista tulee kirjoittaa; Herodotoksen *Historiateos* on antiikin ensimmäinen kokonaisena säilynyt proosamuotoinen teos.⁴ Heidän teoksensa poikkeavat suurimmasta osasta niitä edeltäneistä säilyneistä menneiden tapahtumien kuvauksista, joista tärkeimpiä ovat 600-luvulla kirjoitetut eepokset Homeroksen *Ilias* ja *Odyseia* sekä Hesiodoksen *Jumalten synty*. Tämä aiempi epiikka eroaa Herodotoksen ja Thukydideen teoksista. Se on muodoltaan mitallista runoutta. Se pyrkii kertomaan kreikkalaisten muinaisesta menneisyydestä ja selittämään kreikkalaisten myyttisen alkuperän. Herodotoksen ja Thukydideen proosamuotoisista edeltäjistä on puolestaan säilynyt vain fragmentteja. Niiden asema ei ollut vastaava kuin homeerisen epiikan, joka oli keskeinen osa antiikin kreikkalaisten itsetymmärrystä.

Herodotos ja Thukydides kertovat teoksissaan kirjoittamisensa motiiveista ja kommentoivat hyvän kirjoittamisen ihanteita. Lähdän liikkeelle alkuperäisteksteistä ja kuvaan, miten he itse määrittelivät työnsä. Olen kiinnostunut heidän näkemyksistään siihen, mitä oli syytä kirjoittaa muistiin. Molempien teosten alussa on alkukirjoitus, *prooimion*, jossa käsitellään teoksen kirjoittamisen motivaatiota: sitä, mikä oli heidän omasta mielestään tärkeää ja herätti halun kirjata ylös menneitä ja nykyisiä tapahtumia. Aloitusten analyysien jälkeen tutkin miten he kumpikin jatkavat tehtävänsä määrittelemistä muualla teoksissaan. Kysymys on tärkeä useammastakin syystä. Heidän asemansa historiankirjoituksen esikuvina johtaa siihen, että edelleen pidetään keskeisenä heidän edustamaansa menneisyyden ymmärtämisen tapaa. Heidän ideaaliensa käsittelyn jälkeen pohdin heidän kirjoituksensa asemaa historiankirjoituksena: pitäisikö sitä kutsua historiankirjoitukseksi ja millä ehdoin? Historiankirjoitus ei ollut Herodotoksen ja Thukydideen

aikaan vakiintunut kirjallinen laji eikä tieteenala, joten heillä oli suuri vapaus muokata sitä haluamaansa suuntaan. Oletan, että tämä vaikutus historian konventioihin voi olla luonteeltaan kehämäistä. Sitä, mitä Herodotos ja Thukydides pitivät tärkeänä, pidetään nykyään tärkeänä, koska he pitivät sitä tärkeänä.

Herodotoksen ja Thukydideen työ on kuitenkin paljon enemmän kuin vain heidän ilmoituksensa siitä, mitä he aikovat tehdä. Jotta päästäisiin eroon karikatyrisoivista ja yksiuolotteisista Herodotoksen ja Thukydideen teosten kuvauksista, on otettava huomioon myös heidän varsinainen kirjoittamisensa. Siksi tutkin kumpaaakin kirjoittajaa myös erikseen. Analysoin, kuinka he toteuttavat niitä ideaaleja, joita olen tunnistanut heidän itselleen asettavan.⁵ Käytän termiä kirjoittamisen ideaali merkitsemään kirjoittajan määrittelemää käsitystä siitä, mihin hän pyrkii ja minkä sääntöjen puitteissa hän toimii, eli mikä on kirjoittajan itselleen asettama tehtävä. Toisin sanoen ideaali on vastaus kysymyksiin, miksi hän kirjoittaa ja miten hänen mielestään tulee kirjoittaa. En liitä termiä *idea* tässä tutkielmassa filosofian idealismiin ja käsitykseen ideoista Platonin klassisessa idealismissa. Käsittelen erikseen Herodotoksen ja Thukydideen omia käsityksiä kirjoittamisestaan ja teoksista havaittavia käsityksiä siitä. Edellä mainittua kutsun kirjoittamisen ideaaliksi ja jälkimmäistä ideaalin toteuttamiseksi. Herodotoksen tai Thukydideen metodien tutkimuksessa tätä erottelua harvoin tehdään. En halua sen, mitä he kirjoittamisestaan kertovat, johdattavan minua uskomaan, että he todella kirjoittaisivat siten. Koska aihevalinnat ovat väistämättä arvovalintoja, kuvaavat ne heidän arvostukseensa ja vaikuttavat meidän arvostukseemme siitä, mikä on muistiin merkitsemisen arvoista. Nämä arvostukset näkyvät myöhemmissä historiankirjoissa ja oppikirjoissa, joissa kuvataan heidän työtään ja sen merkitystä. Ne vaikuttavat myös siihen, miten historiaa edelleen kirjoitetaan.

Näiden kahden kirjoittajan vertailua vaikeuttaa se, että he kirjoittavat eri ajoista ja eri sodista. Muodollisesti teokset ovat kuitenkin samankaltaisia, sillä Herodotos ja Thukydides päätyivät kirjoittamaan teoksensa suorasanaiseksi proosaksi mitallisen runon sijaan. Kumpikin teos tunnettiin nimellä *Historiai* aikana, jolloin termiin ei kiinnitetty samoja merkityksiä kuin nykyään. Yksittäisten kohtien tarkastelun jälkeen siirryn käsittelemään kirjoittamisen tapoja ja aiheita kummankin teoksen kokonaisista kirjoista. Pyrin löytämään eroja ja samankaltaisuuksia kirjoittajien välillä silloin, kun kuvauksen kohteena ovat samat tapahtumat. Käsitelen ensin heidän kuvauksiaan peloponnesolaissodan syttymisestä erityisesti sen osalta, miten Thukydides käyttää Herodotosta lähteenä ja esikuvana. Sitten käsitelen Herodotoksen *Historiateoksen* viidennen kirjan ja Thukydideen *Peloponnesolaissodan* kuudennen kirjan kerontaa ja vertailen molemmista kirjoista löytyvän Ateenan peisistradien hallinnon syrjäyttämisen kuvauksia. Pohdin, mitä kumpikin nostaa esiin tästä molempien kohdalla jo historiaan kuuluneesta tapahtumasta ja miksi se on mukana kirjassa. On vaarana, että vertaillen kahta kirjoittajaa kuva heistä rakentuu vain erojen varaan. Siksi käsitelen vielä lopuksi molempien yhtäläisyyksiä kirjoittajina.

Tutkimukseni tavoitteena on osaltaan määritellä *Historiateosta* ja *Peloponnesolaissotaa* suhteessa kirjallisiin kategorioihin, joita ne ovat olleet synnyttämässä. Ne ovat molemmat pitkiä proosateoksia, jotka kertovat pääosin lähimenneisyyteen sijoittuvista sodista. Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen tutkimus johtaa nopeasti historiografisten peruskysymysten ääreen. Mitä tarkoittavat historia, historiankirjoitus, historioitsija ja historioitsijan tekemä työ? Kreikan sana *historia* merkitsi sekä tiedustelua että tiedustelemalla saavutettavaa tietoa. Jos historiankirjoitus tarkoittaa menneisyyden tapahtumien selvittämistä, kirjalliseen muotoon tallentamista ja niiden merkityksen

tulkintaa, ei *Historiateosta* ja *Peloponnesolaissotaa* voida pitää tyypillisinä esimerkkeinä historiankirjoituksesta. Teosten alkuperäisistä nimistä huolimatta historia-termin johdannaiset eivät esiinny *Historiateoksessa* usein eivätkä *Peloponnesolaissodassa* lainkaan. Perseus Digital Library -tietokannan sanahaun perusteella Herodotos käyttää *historia*-sanana johdannaisia viisi kertaa ja Thukydides ei kertaakaan.⁶ Kirjoittajat eivät myöskään käytä itsestään nimitystä historioitsija. Kuitenkin Herodotosta on kutsuttu historian isäksi ja Thukydideistä modernin historiankirjoituksen isäksi.

Kysymys Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen tavoista ja siitä, mitä he tekevät, avaa näkökulman siihen, millä perusteilla tässä ajassa arvioimme menneisyyden tapahtumia ja pidämme niitä arvokkaina. He kirjoittivat aikana, jolloin kirjalliset lajit olivat vasta muodostumassa, joten he joutuivat itse tekemään tämän arvioinnin. Heille kirjoittamisessa oli kysymys paitsi teknisestä suorituksesta myös kreikkalaisen vapaan miehen hyveen toteuttamisesta.⁷ Varakkaiden sukujen jäsenenä heillä molemmilla oli mahdollisuus monelle uralle. Näistä mahdollisuuksista he valitsivat ympäröivien kansojen ja meneillään olevien sotien tutkimisen sekä niistä kirjoittamisen.

Lyhyesti sanottuna tutkin, mistä ja miten Herodotoksen ja Thukydideen mielestä tuli kirjoittaa sen hetkisellevä yleisölle ja tuleville polville. Sen lisäksi analysoin, miten he toteuttivat näitä itselleen asettamiaan kirjoittamisen ideoita.

Herodotoksen ja Thukydideen edeltäjät ja perilliset

Herodotoksella ja Thukydideellä on ollut vakaa asema kirjallisessa kaanonissa koko teosten olemassaolon ajan, joten heistä molemmista on kirjoitettu valtavasti jo 2500 vuoden ajan. Heitä käsittelevää kirjallisuutta on lähes kaikista kuviteltavista aiheista, jotka liittyvät heidän teoksiinsa,

niiden yksittäisiin osiin, syntyhistoriaan ja teosten eri aspekteihin. Keskityn tässä teoksessa niihin avainteksteihin antiikista nykyaikaan, joihin tutkimuksessa eniten viitataan. Aineiston runsaus tekee keskeisen aineiston käsittelyn myös vaikeaksi, koska tulen väistämättä sivuuttaneeksi suuren määrän aiheen kannalta hedelmällistä kirjallisuutta. Pyrin välttämään väitteitä siitä, ettei jotain kysymystäni olisi käsitelty jo aikaisemmin tutkimuskirjallisuudessa. Tällaiset väitteet pyrin esittämään parhaan tietoni ja käsittelemäni tutkimuksen puitteissa.

Edeltäjiä, aikalaisia ja seuraajia Herodotoksella ja Thukydideellä on paljon. Eepikkojen Hesiodos ja Homeros lisäksi heitä edeltää joukko muita kirjoittajia. Historiankirjoituksen kannalta näistä tärkein lieenee Hekataios Miletoslainen (n. 550–476), joka kuului samaan joonialaiseen perinteeseen kuin Herodotos. Hekataioksen teoksista on säilynyt vain fragmentteja. Hän piti osaa kreikkalaisesta mytologisesta historiasta keksittynä, muttei irtaantunut siitä täysin.⁸ Herodotoksen kirjallinen tyyli oli Hekataioksen kaltaista varhaista proosaa, mutta vielä koristeellisempaa.⁹ Dionysos Halikarnassolainen (n. 60–7 eaa.) kirjoittaa teoksensa *De Thucydide* alussa muistakin edeltäjistä, joiden työtä hän luonnehti yksittäisten kansojen tapojen ja muistin kriittikömmäksi kirjaamiseksi.¹⁰ Plinius vanhemman (23–79) mukaan Herodotos sen sijaan erottui aikalaisistaan tyyllisesti edukseen. Näiden aikalaiden teoksia hän piti persoonattomina ihmeluetteloina, joille tyypillistä oli ennen kaikkea yksitoikkoinen viittaaminen lähteisiin eikä niinkään omien kokemusten esittely.¹¹ Arnaldo Momigliano mainitsee lisäksi Skylax Karyandalaisen, joka itsekin kirjoitti matkoistaan Kreikan ulkopuolelle, Dionysos Miletoslaisen, Hellanikos Mytileneläisen ja Ktesias Knidoslaisen, joka kuuluu harvoihin Herodotoksen aikalaiskriitikkoihin. Ktesiaan Persian historiaa käsittelevä teos on säilynyt vain toisen käden lyhennelminä, ja sitä pidetään vähemmän

luotettavana kuin *Historiateosta*.¹² Lisäksi Herodotoksen ja Thukydideen töiden väliseltä ajalta tunnetaan Olympian voittajista kirjoittanut Hippias ja Ateenan, Miletoksen ja Lampsakoksen paikallishistorioita.¹³

Thukydides itse on ensimmäisiä Herodotoksen kommentoijia, ja roomalaiset sekä roomalaisajan kreikkalaiset auktorit tunsivat molemmat teokset hyvin. Eri aikojen tulkinnat heidän teoksistaan kertovat sekä kirjoittajistaan että kirjoittamisen kohteista. Samalla tavoin kuin kirjoittajat ovat arvostelleet Herodotoksen ja Thukydideen metodeja omista lähtökohdistaan, monet heidän tulkintansa vaikuttavat nyt aikansa eläneiltä ja aikanaan kritisoiduista menetelmistä voi löytyä uutta esikuvallisuutta.

Herodotosta ja Thukydidestä koskevaa aikalaiskirjallisuutta ja sitä myöhempää tutkimuskirjallisuutta arvioitaessa on huomattavaa, että kirjoittajat ottavat usein kantaa toisen kirjoittajan puolesta toista vastaan. Polemisoituneita mielipiteitä selittänee se, että kummastakin kirjoittajasta on muodostunut esikuva eri historiankirjoituksen koulukunnille ja kokonaisille tieteenaloille: Herodotoksesta kulttuurihistorialle ja etnologialle, Thukydideestä poliittiselle historialle. Antiikin historioitsijat olivat yleensä kiinnostuneempia arvostelemaan edeltäjiensä metodologiaa kuin itse kirjoittamista.¹⁴ Sen lisäksi *Historiai*-teokset ovat osa sitä kirjallisuutta, johon on palattu eri aikoina antiikin noustessa uudestaan tieteellisen ajattelun esikuvaksi eri tieteen kentillä filosofiasta taiteisiin. Analysoin kummankin kirjoittajan työtä ensisijaisesti paitsi kirjoituksesta itsestään myös kirjoittajien itselleen asettamistaan lähtökohdista käsin ja jätän vähäisemmälle tarkastelulle *Historiai*-teosten saamat myöhemmät arviot. Ne ovat kuitenkin motivoineet tutkimustani, ja palaan niihin teoksen lopussa. Tällöin asetan rinnakkain kuvauksia *Historiai*-teoksista ja vertaan niitä tämän tutkimukseni tuloksiin. Toivon löytäväni piirteitä, jotka olisi syytä ottaa huomioon yleistöksissä, jotta

ne tekisivät paremmin oikeutta Herodotokselle ja Thukydideelle.

Suurin osa Herodotosta ja Thukydidestä kommentoivaa aikalaiskirjallisuutta ei varsinaisesti ole heidän ajaltaan. Käytän termiä aikalaiskirjallisuus kattamaan kaiken Kreikan ja Rooman antiikin aikaisen kirjallisuuden, sillä tämä joukko muodostaa keskenään kommunikoivan ja ajallisesti toisiinsa limittyvän ryhmän teoksia, jotka ovat tälle tutkimukselle tärkeitä. Varhaisimmista aikalaiskommentoinjista Ksenofon (n. 430–354) kirjoitti peloponnesolaissodan historian loppuun teoksessaan *Hellenika*. Hän jatkoi siitä, mihin Thukydideen teos päättyy, sillä Thukydides ei käsittele sotaa Ateenan antautumiseen, vuoteen 404 eaa., asti.¹⁵

Antiikin tunnetuimmat Herodotoksen ja Thukydideen kriitikot ovat kuitenkin myöhäisempiä ja kirjoittivat 350–600 vuotta arvosteleksiensa teosten valmistumisen jälkeen roomalaisajalla. Cicero (106–43) ei esittänyt Herodotosta historiankirjoituksen esikuvana, vaan kirjoittajana, joka pyrkii viihdyttämään lukijaansa totuuden välittämisen sijaan.¹⁶ Toisaalta hän arvosti Herodotoksen pyrkimystä muodostaa kriittisiä arvioita lähteistään ja sen vuoksi viittaa ensimmäisenä Herodotokseen historian isänä. Tämä nimitys on vakiintunut Herodotosta käsittelevään kirjallisuuteen ja on edelleen käytössä. Plutarkhos (46–120) kirjoitti poleemisen kirjoituksen ”Herodotoksen pahanilkisyydestä” *Moraliaansa* ja kuvasi Herodotoksen valehtelijana.¹⁷ Häneltä on johdettu Herodotoksen kuvauksissa edelleen elävä nimitys valheiden isä. Syyrialainen kirjailija Lukianos (n. 120–180) puolestaan toisaalta ylistää Herodotosta ja Thukydidestä eräässä satiirissaan näiden ansioista niissä piirteissä, joita voidaan pitää välttämättöminä historioitsijalle, mutta toisaalta tuomitsee Herodotoksen toisessa satiirissaan valehtelijana.¹⁸ Nämä roomalaiset ja roomalaisajan kreikkalaiset kirjailijat kommentoivat Herodotosta ja Thukydidestä niin runsaasti ja samankaltaisesti, että Herodotoksen ja Thu-

kydideen voidaan todeta vakiinnuttaneen asemansa historiankirjoituksen esikuvina viimeistään tuolloin.

Keskeinen tutkimuskirjallisuus

Herodotoksen ja Thukydideen kritiikkien ja heistä myöhemmin muodostettujen käsitysten tutkimus on tärkeää edelleen. Myöhemmät kirjoittajat muodostavat mielipiteitä heistä vertailemalla omaa käsitystään historiankirjoituksen tehtävästä heidän ilmoittamiinsa käsityksiin. Näiden käsitysten pohjalta myöhemmät arvioitsijat asettavat Herodotoksen ja Thukydideen eri asemiin sekä pitävät toista hyvänä ja toista huonona historiankirjoittajana. Tämän arvoasetelman tunnistan myös omalta kohdaltani ja pyrin tiedostamaan oman positioni tutkimuskentällä. Koska taustani on kulttuurihistoriassa, olen taipuvainen pitämään Herodotoksen kirjoittamista Thukydideen kirjoittamista lähestyttävämpänä ja hänen aihevalintojaan relevantteina. Mikäli kirjoitaisin poliittisen historian perinteestä käsin, asetelma olisi luultavasti erilainen. Tutkimukseni tarkoituksena onkin osaltaan tuoda syvyyttä koulukuntaerojen määrittelemiin asetelmiin ja osoittaa Herodotoksen ja Thukydideen yhtäläisyyksiä erojen lisäksi. Toivon, että lähestymistapa vaikuttaa kuvauksiin näiden kirjoittajien työstä suomalaisessa kontekstissa, jossa helposti omaksutaan asenteellinen arvostelma, jonka juuret saattavat olla jo antiikin kriitikoissa.

Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen määritteilyssä ei riitä vastauksen etsiminen siihen, pitävätkö heidän kirjoituksensa paikkansa tapahtumien kanssa vai ovatko he tietoisesti tai tiedostamattaan valehtelijoita. Antiikin Kreikan käsitykset historiankirjoituksesta ja totuudesta ovat erilaiset kuin näille käsitteille nykyään annettavat merkitykset. Ilkka Valve tutkii totuuden käsitettä ja siirtymää eepikkojen myyttisestä totuuskäsityksestä (*mythos*) totuuden (*aletheia*)

löytymiseen uudenlaisesta merkityksellisestä puheesta (*logos*) artikkelissaan ”Thukydides ja totuuden ongelma historiankirjoituksessa”. Tässä jaottelussa Thukydides edustaa *logosta* ja Herodotos vielä mahdollisesti *mythosta*. Valveen analyysin avulla voidaan alkaa määrittelemään teoksissa esitettyä ajattelua oman aikansa totuuskäsitykseen pyrkimiseksi.¹⁹ Herodotoksen totuuskäsitystä ja mainetta valheiden isänä on käsitelty muun muassa James A. S. Evans, jonka mukaan Herodotos oli epäluotettava kertoja. Jotta luotettavuutta voi arvioida, tulee tutkia sen kriteerejä ja verrata niitä kreikkalaisten käsitykseen totuudesta ja sen kirjoittamisesta. Kirjoittajaa voi pitää epäluotettavana, jos hän kertoo asioista niin kuin ne eivät hänen käsityksensä mukaan olleet – eli valehtelee – tai luo sellaisia lähteitä, joita hänellä ei ole ollut – eli väärentää. Toisaalta epäluotettavana lähteenä voi pitää kirjoittajaa, joka kirjoittaa omasta aikalaiskokemuksestaan niin todenmukaisesti kuin pystyy, mutta hänen käsityksensä osoittautuu myöhemmin vääräksi. Ensimmäisessä tapauksessa luotettavuus liittyy kirjoittajaan henkilönä ja toisessa kirjoitetun ja menneisyyskäsityksen vastaavuuteen.²⁰ Pyrin yhdistämään Evansin ja Valveen lähestymistavat molempien *Historiai*-teosten kirjoittajien totuuskäsitysten käsittelemiseksi.

Jotta voisimme ymmärtää antiikin kreikkalaisten arvoitelmia, meidän on pyrittävä tiedostamaan oma erilaisuutemme heidän ajattelustaan. Itselleni hyvän oppaan tähän on tarjonnut Martin Heideggerin ajattelu ja erityisesti hänen kreikkalaisia fragmentteja analysoivat esseensä. Hänen mukaansa on selvitetävä, mitä olemisen sanat tarkoittivat kreikkalaisille. Niitä ei voi ymmärtää vain siinä merkityksessä, mitä ne tarkoittavat nykyään. Heideggerin analysoimissa fragmenteissa olemiseen viitataan eri sanoin, ja hän yhdistää eri ajattelijoihin heille tyypilliset olemisen sanat (*tekhne, energia, theos, logos*).²¹ Näkökulmani vieraan ajattelun ymmärtämiseen vastaa käsitystäni Heideggerin herme-

neutiikasta. Vieraan menneisyyden ihmisen ajattelua ei voi koskaan täysin saavuttaa, vaan sitä voi vain pyrkiä lähemmäksi ja yrittää ymmärtää analysoimalla tekstiä, sen kieltä ja sen taustalta tunnettua aikalaiskontekstia. Keskeisistä ajattelun ja kirjoittamisen termeistä tässä tutkielmassa on tärkeää analysoida, miten Herodotos ja Thukydides käyttivät termejä *historia* ja *logos*.

François Hartog on korostanut Herodotoksen kahta eri roolia: toisaalta roolia persialaissotien historioitsijana sekä toisaalta maantieteilijänä ja vieraita kulttuureja tutkivana antropologina. Hän erottelee Herodotoksen tapoja kertoa tiedon lähteestä ja arvioi näiden eri tapojen luotettavuutta suhteessa toisiinsa. Hartogin kategoriat eivät kata kaikkea Herodotoksen kirjoittamista eivätkä pyri määrittelemään Thukydideen kirjoittamista. Esitän tässä tutkimuksessa uusia kategorioita hänen esittämiensä lisäksi saadakseni paremman kuvan sekä Herodotoksen että Thukydideen kirjoittamisen operaatiosta.²² Hartog analysoi myös Herodotoksen asemaa suhteessa kirjoittamisensa kohteisiin ja sijoittaa hänet enemmän etnologian kuin historiankirjoituksen alueelle. Tälle määrittelylle voidaan etsiä tukea Herodotoksen aihevalintoja tarkastelemalla: keskeistä on vieraiden kansojen syntyhistorian ja identiteetin kuvaus sekä lähimenneisyyteen keskittyvä tapahtumahistoriallinen kuvaus. Herodotos käy poikkeuksellisesti Persian kuninkaiden historian läpi selvästi pidemmältä ajalta kuin muut historialliset henkilöt ja tapahtumat. Käytän hyväkseni Hartogin Herodotoksen kirjoituksissa havaitsemaa rakennetta, jossa analogian avulla tehdään ymmärrettäväksi muuten kreikkalaisille vieraita aiheita. Tutkin, löytyykö myös Thukydideeltä vastaavaa analogian käyttöä. Hartogin tunnistamien erilaisten jaksosten perusteella *Historiateoksesta* on eroteltavissa kehyskertomus ja sisäkertomuksia.

Arnaldo Momiglianolla on ollut suuri merkitys kreikkalaisen historiankirjoituksen tutkimukselle ja erityisesti

Herodotos-tutkimukselle siirryttäessä 1900-luvun jälkipuoliskolle. Hän on kiistänyt useita yleisteoksista edelleen löytyviä käsityksiä kreikkalaisten ajattelusta ja historiankirjoituksesta. Ajatukset arkaaisten kansojen arkkityyppeihin palautuvasta ajattelusta olisi helposti typistettävissä ajatukseksi kreikkalaisesta historiattomuudesta, jossa ajallista muutosta ei havaita tai siitä ei välitetä. Momiglianon mukaan kreikkalaiset olivat päinvastoin hyvin tietoisia lähimenneisyydestään ja sitä edeltävästä myyttisestä historiastaan. Kreikkalaisten aikakäsitystä ovat käsitelleet myös Giorgio Agamben ja Jan Assmann.²³ Assmann ja Momigliano käsittelevät myös Herodotoksen suhdetta persialaiseen historiankirjoituksen perintöön ja kulttuuriin, joka on hänen lähteidensä analyysissa keskeistä.

Klassisen kauden Kreikkaan ja erityisesti Thukydideen perehtyneistä asiantuntijoista hyödynnän ennen kaikkea Simon Hornbloweria tutkimuksia. Hän on julkaissut kattavasti kreikkalaisista historiankirjoittajista ja häntä pidetään laajasti sivistyneenä suhteessa aikakauden keskeisiin teksteihin. Hänen kommentaarinsa Thukydideen teoksista on uusin vaikutusvaltainen kokonaan käännetty kommentoitu editio *Peloponnesolaissodasta*. Tämä kommentaari ja Arnold Gommen varhaisempi autoritaarinen kommentaari muodostavat hyvän pohjan Thukydideen teoksen yksityiskohtaiselle analyysille. Hornblowerin Kreikan poliittista historiaa käsittelevät tutkimukset rakentavat kontekstia Herodotoksen ja Thukydideen kirjoitusten ympärille. Hornblowerin kommentaarit, monografiat ja artikkelit ovat myös loppumaton bibliografinen lähde saksalaiselle ja angloamerikkalaiselle antiikin historiografiselle tutkimukselle viimeisen kahdensadan vuoden ajalta.

Valitettavasti Herodotoksen *Historiateoksesta* ei ole saatavilla yhtä kattavaa ja viitattua kommentaaria kuin Hornblowerin kommentaari tai sitä vanhempi Gommen kommentaari. David Asherin italiankielisen kommentaarin

1980-luvulta *Historiateoksen* neljästä ensimmäisestä kirjasta pohjalta on käännetty ja päivitetty englanninkielinen kommentaari vuonna 2007, mutta sen suhtautumista Herodotoksen työhön pidetään asenteellisenä.²⁴ Tämän tutkimuksen kannalta keskeisestä viidennestä kirjasta ei ole ollut saatavilla uutta kommentaaria. Hyödynnän Philippe-Ernest Legrandin ranskan- ja kreikankielistä kommentoitua editiota, johon myös Hartog nojautuu, sekä How'n ja Wellsin vuoden 1912 kommentaaria, johon edelleen usein viitataan.

Varhaisin käyttämäni edelleen relevanttina pidettävä tutkija on Felix Jacoby. Hänen työnsä kreikkalaisten alkuperäistekstien ja niiden tulkinnan parissa 1910-luvulta 1950-luvulle on ollut niin vaikutusvaltaista, että hänen tulkintoihinsa viitataan edelleen – harvoin niin, että niitä yritettäisiin kumota.²⁵ Jacoby oli merkittävä tekijä siirtymässä Thukydideestä korostaneesta 1800-luvun historiankirjoituksesta uuteen tutkimusvaiheeseen, jossa Herodotoksen työ kohtasi uutta mielenkiintoa vakavasti otettavana maantieteen, etnologian ja historian edelläkävijänä.²⁶ Hänen päätyönsä oli kääntää ja julkaista edelleen kattavin olemassa oleva kokoelma vain fragmentteina säilyneistä kreikkalaisista historiankirjoittajien teoksista: *Die Fragmente der Griechischen Historiker* (FGrHist). Tässä työssä vielä hyödyllisempiä ovat hänen Herodotos-artikkelinsa saksalaisessa ensyklopediassa *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft* ja hänen attikalaista historiankirjoitusta käsittelevä teoksensa *Attis*, joka käsittelee yhtä tärkeää joukkoa Herodotoksen ja Thukydideen edeltäjiä.²⁷

Herodotoksen ja Thukydideen suhteen tutkimus on jatkuvasti kehittyvä kenttä. Simon Hornblowerin uusien Thukydideen kommentoitujen editioiden lisäksi merkittävän panoksen useiden tässä tutkimuksessa käsiteltyjen aiheiden tarkastelulle antaa Edith Fosterin ja Donald Lateinerin toimittama *Thucydides & Herodotus*, joka kokoaa englannin-

kielisen maailman merkittävimpien nykytutkijoiden artikkeleja näiden kahden kirjoittajan suhteesta. Ajankohtaista artikkeleissa on erityisesti heidän yhtäläisyyksiensä esiin nostaminen ja Thukydiddeen Herodotokselta lainaaman aineiston käsittely. Lähestymistapa on tuore verrattuna aiempiin tutkimuksiin, joissa on pitkälti keskitytty käsittelemään heidän erojaan ja kuvaamaan molempien kirjoitustyötä näiden erojen kautta. Antologian artikkelit ovat tarjonneet korvaamattoman ajantasaisen faktalähteen ja useita arvokkaita näkökulmia vertailuun.²⁸

Kotimaista tutkimusta Herodotoksesta ja Thukydiddeestä on tehty hajanaisesti. Valveen artikkelin ja yleisteosten kuvausten lisäksi merkittävimmät panostukset lienevät Paavo Hohdin väitöskirja Herodotoksen puheiden ja toiminnan yhteydestä, hänen artikkelinsa persialaissotien syyllisyyskysymyksestä sekä Klaus Karttusen artikkelit Herodotoksen lähteistä ja maantieteestä.²⁹ Vain historian-tutkijoita koskevista yleisteoksista viimeisin lienee kreikkalaisista historioitsijoista kertova Henrik Zilliacuksen *Kleios Väktare: grekiska hävdatecknare* (1991), jonka lisäksi hän on kirjoittanut jo vuonna 1952 monografian Thukydiddeestä.³⁰ Suomessa on julkaistu muitakin opinnäytteitä kuin Hohdin väitöskirja, mutta tietääkseni historiografista tutkimusta ei ole tehty.³¹

Alkuperäislähteet ja niiden käsittely

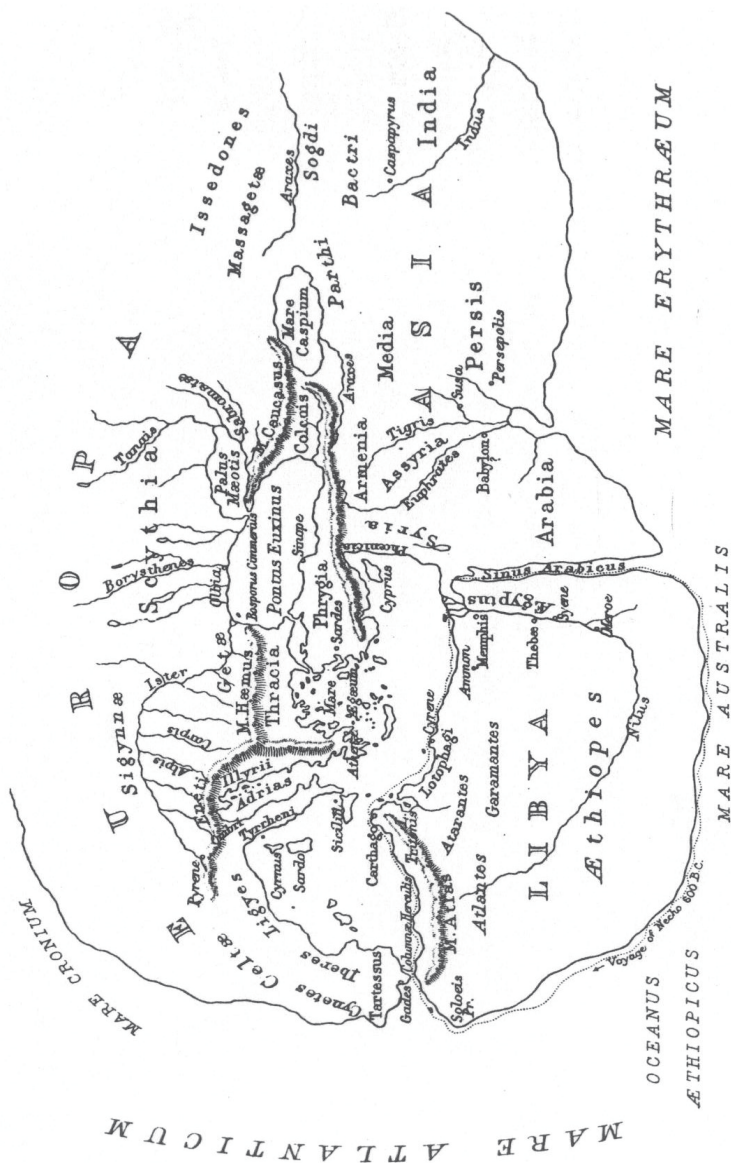
Historiateos ja *Peloponnesolaissota* eivät ole yhtenäisiä kokonaisuuksia, eikä niitä ole mahdollista kuvata vain yhdellä yhtenäisellä selitysmallilla. Herodotos kirjoitti *Historiateoksen* noin kolmessakymmenessä vuodessa 450–420-luvuilla. Se on kirjoitettu joonian murteella, joka oli aikansa hallitseva kirjakieli. Se on pisin kokonaisena säilynyt Kreikan klassisen kauden teos.³² Teos on jaoteltu jälkikäteen yhdeksään osaan, jotka nimettiin yhdeksän muusan mukaan.³³ Tämä

jaottelu on keinotekoinen eikä erityisen hyvin kuvaa teoksen rakennetta, vaan Herodotos itse todennäköisesti jakoi teoksensa temaattisesti.³⁴

Teos etenee kahdella tasolla. Ensimmäinen kuvaa Persian kuningashuoneen historiaa Kyyroksen (576–529) hallituskaudesta alkaen ja persialaissotiin johtavan konfliktin rakentumista persialaisten ja kreikkalaisten välille.³⁵ Tätä kerronnan tasoa kutsun Herodotoksen kehyskertomukseksi. Se asettaa muut *Historiateoksen* kertomukset kontekstiin ja kokoaa esityksen yhtenäiseksi teokseksi.³⁶ Toinen kerronnan taso kuvaa persialaisten ja näiden kohtaamien kansojen syntyhistoriaa alkuperämyyttien avulla sekä kansojen uskontoa ja tapoja, jotka Herodotos esittelee suhteessa helleenien tapoihin. Tätä tasoa kutsun sisäkertomusten tasoksi. Sisäkertomukset noudattavat samaa toimintalogiikkaa, mutta ne ovat itsenäisiä kokonaisuuksia. Kronologinen kerronta loppuu persialaissotien päättymiseen.

Tiedot Herodotoksen elämästä eivät ole täydellisiä. Suurin osa lähteistä on sitä mieltä, että Herodotos oli varakkaasta perheestä Halikarnassoksesta ja että hän joutui lähtemään kotikaupungistaan jouduttuaan tyranni Lygdamiksen epäsuosioon.³⁷ Herodotos matkusti paljon ja kirjoitti teoksensa Samoksen saarella, minkä jälkeen hän palasi Halikarnassokseen Lygdamiksen kukistamisen aikoihin. Palattuaan synnyinkaupunkiinsa hän joutui jälleen huonoon maineeseen ja vietti loppuelämänsä Thurioissa. Herodotoksen matkustamista voidaan tarkastella suhteessa hänen kirjoituksiinsa. Jos otetaan lähtökohdaksi, että hän on pääsääntöisesti ollut paikoissa, joissa väittää nähneensä itse sen, mistä kirjoittaa, hänen matkustamisestaan piirtyy reitti, joka on uskottavan pituinen ja mahdollinen sen aikaiselle varakkaalle kreikkalaiselle.³⁸

THE WORLD
according to
HERODOTUS
B.C. 450

Runnel, Major: *The World according to the Idea of Herodotus as far as can be collected from his History*. Robert Wilkinson, London 1819. David Rumsay Collection.

Peloponnesolaissota on hyvin erilainen teos kuin *Historiateos*, vaikka molempien pääteemana onkin kirjoittajan kokema suuri sota ja teokset on kirjoitettu verrattain samoihin aikoihin. Thukydides kirjoitti teoksensa vuosien 424 ja 411 eaa. välisenä aikana. Teos käsittelee peloponnesolaissodan syitä ja sen kulkua persialaissotien lopusta peloponnesolaissodan vuoteen 411 ennen sodan päättymistä.³⁹ Hän käytti attikalaista murretta, joka ei suuresti poikkea joonialaisesta murteesta, jolla Herodotos kirjoitti. Se ei ollut vielä vakiintunut kirjakieleksi, mutta oli Thukydideen ajan reetorien ja sofistien käyttämä puhekieli, joka kasvatti suosiotaan. Valitsemallaan kielellä Thukydides ilmaisi kuuluvansa tähän nuorten nousevien ajattelijoiden joukkoon. Kuten *Historiateos*, *Peloponnesolaissota* on jaettu osiin – kahdeksaan, yhdeksään tai kolmeentoista kirjaan – vasta kirjoittajan oman elinajan jälkeen.⁴⁰ Molempien teosten alkuperäinen muoto on ollut standardimittainen kirjakäärö, joka on aina kirjoitettu täyteen. Tästä syystä sekä alkuperäiset teoksen osat että myöhemmän Aleksandrian kirjaston jaottelun mukaiset osat vaihtuvat ajoittain epäloogiselta tuntuissa kohdissa.⁴¹

Thukydideen tiukka pitäytyminen kronologiassa erottaa teoksen sen edeltäjistä ja sitä seuranneesta kreikkalaisesta proosakerronnasta. *Peloponnesolaissota* käsittelee lähes yksinomaan sotatapahtumia poikkeamatta kronologisesta esityksestä. Sotaa kuitenkin kuvataan molempien osapuolten näkökulmasta, mikä on ymmärrettävää kahdesta syystä. Ensinnäkin kyse on helleenien välisestä sodasta, jossa sympatia vastapuolta kohtaan ei ollut poikkeuksellista. Kreikkalaiset kaupunkivaltiot (*polis*) sotivat jatkuvasti, mutta ne olivat myös tiiviissä kanssakäymisessä rauhan aikana. Sekä ihmisten että valtioiden keskinäiset liitot olivat tyypillisiä. Muita kuin kreikkalaisia, joita kreikkalaiset kutsuivat barbaareiksi, vastaan käydyssä sodassa näkökulma olisi voinut olla voimakkaammin kreikkalaisten puolella, sillä tiedot

sodasta olisivat tulleet korostetusti vain yhdeltä puolelta ilman sympatiam barbaareja kohtaan.⁴²

Toinen molempia osapuolia kunnioittanutta kirjoitusta selittävä tekijä on Thukydideen oma henkilöhistoria. Hän oli varakkaasta, todennäköisesti – tiedot pohjautuvat hänen omaan kertomukseensa – ateenalaisesta perheestä ja palveli sodan alussa sotapäällikkönä (*strategos*) Traakian Thasoksessa. Kun spartalaisen Brasidaan joukot valloittivat Amfipoliin kaupungin eikä Thukydides pystynyt auttamaan sen puolustamisessa, ateenalaiset karkottivat hänet kahdeksikymmeneksi vuodeksi. Sotapäälliköiden karkottaminen ja jopa teloitukset olivat yleisiä käytäntöjä sotaa käyvässä Ateenassa, joten Thukydideen kohtalo ei ollut poikkeuksellinen. Maastakarkoituksen aikana sota jatkui ja Thukydides kirjoitti teoksensa. Hän siis todisti suurimman osan sodasta Peloponnesoksessa ja muiden Spartan liittolaisten alueella. Hänen tiedetään viettäneen osan maanpaostaan Traakiassa perheelleen kuuluvilla tiluksilla, jotka olivat heidän omistamiensa kaivosten yhteydessä. Thukydideen isän nimi oli Oloros. Se on traakialainen nimi ja hän oli todennäköisesti sukua samannimiselle Traakian kuninkaalle.

Thukydideen kuolemasta ei ole varmaa tietoa. Pausaniaan mukaan hän kuoli paluumatkallaan Ateenaan, kun maanpakolaisuus oli päättynyt vuoden 411 eaa. jälkeen eli samoihin aikoihin, kun hänen teoksensa päättyy. Tätä kertomusta pidetään kuitenkin epäluotettavana. Se perustuu oletukselle siitä, että hän olisi kuollut pian vuoden 411 jälkeen eikä siksi kirjoittanut pidemmälle. Hänen teoksestaan löytyvien mainintojen perusteella on todennäköistä, että hän palasi sodan jälkeen Ateenaan mutta kuoli vuoteen 395 eaa. mennessä.⁴³

Antiikin tutkimus on väistämättä monitieteistä, ja historiantutkimus käyttää myös klassisten kielten tutkimuksen ja arkeologian välineitä. Tässä tutkielmassa arkeologian osuus on vähäinen, sillä ei ole kyse *Historiateoksen* ja *Peloponneso-*

lais sodan väitteiden vertaamisesta saatavilla olevaan todistusaineistoon siitä, mitä niiden kuvaamina aikoina tapahtui ja minkälaisissa oloissa. Koska kyse on ennemminkin kirjallisessa muodossa säilyneen ajattelun ja työskentelyn analyysistä, turvaudun usein kielitieteelliseen tutkimukseen kreikan kielten sanojen merkityksestä ja käytöstä aikalais-kontekstissa.

Käytän molempien kirjoittajien teoksista saatavilla olevia kieliversioita siten, että luen suomennoksina saatavilla olevia käännöksiä: Edvard Reinin käännöstä *Historiateoksesta* (1907) ja J. A. Hollon käännöstä *Peloponnesolaissodasta* (1964). Tähän tutkielmaan lainaamani kohdat olen kääntänyt tarvittaessa uudestaan kreikasta. Varsinkin *Historiateoksen* käännös on vanha. Käytän suomen- ja kreikankielisten versioiden ohella referenssinä Legrandin kommentoitua ranskan- ja kreikankielistä versiota *Historiateoksesta*, englanninkielisiä versioita sekä uudempia osakäännöksiä molempien teosten niistä kirjoista, joihin keskityn. Teoksissa käytetään hyvin harvoin tutkimuskysymyksen kannalta merkittäviä termejä historia, historiankirjoitus tai kirjoittamani historia, mutta käännöksissä ne esiintyvät usein *logoksen* sijaan. Pyrin kääntämään ja kirjoittamaan kreikkaa kotimaisen tutkimusperinteen käytäntöjen mukaisesti.⁴⁴ Työvälineenä käytän myös Tufts'n yliopiston Perseus Digital Library -tietokantaa. Se sisältää tutkimieni teosten kreikan- ja englanninkielisten versioiden lisäksi kreikan sanojen analyysityökalun, jolla olen laskenut termien frekvenssejä.⁴⁵

Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen ideaalit ja historiankirjoitus

Motivaatio kirjoittamiselle Historiai-teosten aloituksissa

Käsittelen ensin Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen ideaaleja ja sitten analysoin niitä suhteessa heidän kirjoittamiseensa. Herodotos ja Thukydides ovat itse hyviä lähteitä kertomaan, mitkä käsitykset ohjasivat heidän kirjoitustaan. Sekä *Historiateoksessa* että *Peloponnesolaissodassa* kirjoittajat kommentoivat toistuvasti sitä, miten heidän käsittelemistään tapahtumista tulisi kirjoittaa. Kuitenkin heidän motiivejaan tulkitaan usein ainoastaan tarkastelemalla näitä kirjoittajien itsereflektiivisiä kuvauksia kirjoittamisensa ideaaleista.⁴⁶ Vastausta siihen, miten he kirjoittivat, ei voi löytää vain heidän omasta tavoitteenasettelustaan. Se, mitä he sanovat kirjoittavansa, ei vastaa täydellisesti sitä, mitä he todella kirjoittavat.

Historiai-teosten nimi synnyttää vaikutelman, että kyseessä olisi tietoinen yritys kirjoittaa tavalla, joka kuuluu johonkin ennalta määritellyyn kirjalliseen lajiin nimeltä historiankirjoitus. Antiikin teosten nimiä ei kuitenkaan voi käyttää lukemisen ohjenuorana samalla tavalla kuin modernien teosten. Ensinnäkään kirjoittajat eivät itse viittaa teoksiinsa nimeltä. Toiseksi meille säilynyttä otsikkoa ei välttämättä käytetty antiikin teoksesta sen kirjoittajan elinaikana, vaan se on voitu liittää vasta moderniin editioon. Se on arvaus nimestä, jolla teos on tunnettu aikanaan.⁴⁷ Thukydides ei myöskään edes käytä teoksessaan sanaa *historia*.

Nimen puuttuessa yleisön mielenkiinto kiinnittyi ensimmäisenä teoksen aloitukseen. Sekä Herodotoksella että Thukydideellä on varsinaista narratiivia pohjustava erillinen *prooimion*. *Historiateoksen* kuuluisa *prooimion* toimi esikuvana

Thukydideen aloitukselle ja muille myöhemmille kirjoittajille.⁴⁸ Sitä onkin kutsuttu kenties ensimmäiseksi määritelmäksi historioitsijan työstä.⁴⁹ Tämä tulkinta valaisee Herodotoksen *prooimionin* merkitystä historiantutkimukselle. Itse kuitenkin tulkitsen sen olevan osa jatkumoa, joka ei syntynyt tyhjästä eikä vain yhden ihmisen vaikutuksesta. *Prooimion* selventää, miksi Herodotos on ryhtynyt kirjoittamaan persialaissodista ja siinä taistelleista kansoista:

Halikarnassolainen Herodotos tarjoaa tässä esityksen tutkimuksistaan, jotteivät ihmisten toimet aikojen kuluessa hälväisi, eivätkä ne suuret ja ihmeelliset teot, joita osaksi helleenit, osaksi barbarit, ovat suorittaneet, jäisi maineettomiksi, ja ennen kaikkea, jotta selviäisi, mistä syystä he ovat joutuneet sotiin toistensa kanssa.⁵⁰

Herodotoksen mukaan hänen työssään on kyse tiedustelusta (*historia*). Tiedustelu on suurin ja rajoitetuin käänös kreikan termille *historia*. Se on empiiristä työtä, jota tehdään haastatteleamalla ihmisiä ja matkustamalla paikoissa, joista kirjoitetaan. Herodotosta motivoi tähän tehtävään hänen aikansa ”suuret ja ihmeelliset teot” (*erga megala te kai thomasta*). Hänen mukaansa persialaissodat olivat jotakin poikkeuksellista. Ne olivat niin erityislaatuisia tapahtumia, että niiden yhteydessä voi puhua ihmeistä (*thoma*). Näitä ihmeitä eivät tehneet vain kreikkalaiset itse, vaan myös barbarit kykenivät suuriin ja muistiin merkitsemisen arvoisiin tekoihin. Lopuksi Herodotos ilmoittaa olevansa erityisen kiinnostunut kertomaan paitsi itse tapahtumista myös niihin johtaneista syistä (*aitien*⁵¹); hänen aikansa tapahtumien kirjaaminen ei riitä tekemään niitä ymmärrettäväksi, vaan on myös käytävä läpi niiden menneisyys.

Ihmeellisistä teoista kirjoittaminen on osa sekä homeerisen epiikan että antiikin matkakuvausten perinnettä. Kertojan oletetaan välittävän yleisölleen tiedon itse näkemistään ihmeistä, mikä lisää hänen uskottavuuttaan hä-

nen väittäessään, että hän on todella nähnyt paikat, joista kertoo. Herodotoksen sanavalinta *thoma* merkitsee ihmisten aikaansaamia ja luonnossa esiintyviä ihmeitä. Hän ei käytä yliluonnollisia ihmeitä kuvaavaa termiä *sema*.⁵² Tämä erottaa hänen kertomuksensa epiikan perinteestä, joka oli tärkeä esikuva *Historiateokselle*. Se on pitkä kertomus, jossa järjestetään ihmisten maailma käsitettäväksi. Siinä mielessä se muistuttaa Hesiodoksen ja Homeroksen eepoksia, joissa he järjestivät jumalten maailman vastaavasti. Samoin homeerisesta perinteestä muistuttaa Herodotoksen maineentonta merkitsevä sanavalinta *aklea*. Homerokselle maine (*kleos*) on keskeinen motiivi, jonka ympärille hänen eepoksensa rakentuvat ja sanavalinnoillaan hän rakentaa tietoisin yhteyden homeeriseen perinteeseen.⁵³ Hartog tulkitsee Herodotoksen pyrkivän proosan eepikoksi lyriikan eepikkojen rinnalle.⁵⁴ Myös Thukydides otti teokseensa vaikutteita homeerisesta perinteestä. Hän käyttää sanaa *kleos* erityisesti kuvatessaan Perikleen tekoja.⁵⁵ Molempien teosten rakenne ja kieli muistuttavat eepisiä edeltäjiään, vaikka niissä kritisoidaankin niiden sisältöä.⁵⁶

Teoille (*erga*) on annettava mainetta (*kleos*). Näillä sanoilla Herodotos viestii tarpeen ikuistaa tärkeitä tapahtumia, jotta ne pysyvät kreikkalaisten muistissa eivätkä unohdu. Tämä on ensimmäinen vihje unohtamisen ja paljastamisen vastakkainasettelusta, johon palaan Herodotoksen *apodeksis*-termin, Thukydideen *aletheia*-termin ja molempien aikakäsityksen käsittelyn yhteydessä.

Antiikin kreikkalaisessa yhteiskunnassa vieraiden kansojen saavutusten tunnustaminen ei ollut yleistä. Sivistyneen kreikkalaisen ei oletettu osaavan vieraita kieliä, vaan ulkomaalaisten oletettiin osaavan kreikkaa. Herodotoskaan ei osannut niiden kansojen kieltä, joista hän kirjoitti. Hän keskusteli tulkkien tai kreikkaa osaavien ulkomaalaisten välityksellä.⁵⁷ Tätä taustaa vasten on huomionarvoista, että Herodotos erikseen nimeää myös barbaarien saavutukset

ihmeellisiksi ja kertomisen arvoisiksi. *Historiateoksessa* käsitellään pitkällisesti muitakin ei-kreikkalaisia kuin persialaisia, mutta avaussanojen barbaari viittaa vain persialaisiin. Persialaisiin ja erityisesti heidän hallitsijaansa viitattiin yleisesti barbaari-nimityksellä. Hartogin mukaan persialaisten suurmunkas oli barbaari määrällisellä artikkelilla: ”*ho barbaros, the barbarian par excellence*”.⁵⁸

Herodotos asettaa siis *prooimionissa* tehtäväkseen oman ja vieraiden kansojen saavutusten ikuistamisen sekä sodan syiden selvittämisen esittämällä niistä eri osapuolien tulkinnot. Herodotos tarkoittaa ikuistamisella myös saavutusten arviointia, mutta pyrkii pitäytymään itse puolueettomana.⁵⁹ Thukydides määrittelee aloituksessaan tehtävänsä eri tavalla. Johdannossa lainasin osaa Thukydideen *prooimionista*. Kokonaisuutena tarkasteltuna se laajentaa käsitystä siitä, miksi hän ryhtyi työhönsä ja mikä on hänen käsityksensä itsestään sen tekijänä:

Ateenalainen Thukydides on kirjoittanut tämän kertomuksen sodasta, jota peloponnesolaiset ja ateenalaiset kävivät toisiaan vastaan. Hän ryhtyi tehtävään heti sodan puhjettua otaksuen että sota olisi suuri ja merkittävämpi kuin mitkään aikaisemmat; hän päätteli tämän siitä, että kumpikin puoli oli varustautunut kaikin tavoin mitä parhaimmin taisteluun, ja havaitsi muunkin Hellaan asettuvan jommallekummalle puolelle joko heti tai jonkin aikaa epäroityään. Tämä sota oli todella suurin järkytys, jonka ovat kokeneet helleenit ja osa barbaareja, voisipa jopa sanoa miltei koko ihmiskuntakin. En ole tosin voinut saada tarkkoja tietoja sitä edeltäneistä tapahtumista enkä vielä vanhemmista, koska aikaa on tällä välin kulunut paljon, mutta ottaen huomioon todisteet, joihin katson voivani mahdollisimman laajojen tutkimusteni perusteella luottaa, en usko silloin sattuneen mitään suuria tapahtumia, sotia enempää kuin muutakaan.⁶⁰

Hän ilmaisee tienneensä jo sodan syttyessä, että siitä tulee kaikkien aikojen merkittävin. Siitä syystä sen historia on kirjoitettava ylös. Hän myöntää, ettei voi tietää tarkemmin omaa aikaansa vanhemmista tapahtumista. Kuitenkin hän luottaa tekemiinsä tutkimuksiin riittävästi todetakseen, ettei suurempia sotia ole sitä ennen ollut. Erikoista aloituksessa on, että hän motivoi kirjoituksensa kiinnittämällä huomionsa ehkä toissijaiselta vaikuttavaan seikkaan – sodan suuruuteen. Thukydideen käyttämä termi suuruudelle on sama kuin Herodotoksen: *megala*. Se viittaa merkittävyyteen eikä sodan mitattavissa olevaan kokoon kestonä tai sotajoukkojen määränä. Kuitenkin Thukydides perustelee sodan suuruutta nimenomaan sen mitattavilla ominaisuuksilla.

Jo ennen sodan syttymistä hän pääättelee, että siitä tulee suurempi kuin mistään aikaisemmasta. Toisaalta tähän sotaan varustauduttiin mitä parhaimmin, ja toisaalta Thukydides luottaa tekemiinsä tutkimuksiin aiemmista ajoista, joiden mukaan mitään suurempaa ei olisi tapahtunut. Tässä yhteydessä hän tuo esiin ensimmäistä kertaa epäluulonsa menneisyyttä koskevan tarkan tiedon mahdollisuudesta. Samalla hän pitää oman aikansa tapahtumia aiempia merkittävämpinä ja ainoina tapahtumina, joista voidaan luotettavasti kertoa. Peloponnesolaissodan arvioimista Troijan sotaa tai persialaissotia suuremmaksi konfliktiksi on pidetty liioitteluna oman aiheen tärkeyden korostamiseksi.⁶¹ Thukydides ilmoittaa myöhemmin, ettei usko Troijan sodan olleen niin suuri konflikti kuin *Iliassa* kuvataan, sillä hänen mukaansa runoilijat ovat taipuvaisia liioittelemaan.⁶² Myös Herodotos arvioi teoksessaan persialaissotien kokoa. Hän käyttää laskuissaan helmitaulua, joka oli saapunut uutuutena 400-luvulla Persiasta Kreikkaan ja mahdollisesti monimutkaiset laskutoimitukset. On vaikea sanoa, olivatko Thukydideen laskut vertailukelpoisia ja yhtä kehittyneitä, sillä toisin kuin Herodotos, hän ei kommentoi metodejaan

sodan suuruuden mittaamiseksi.⁶³ Herodotoksen lukuja persialaissotien taisteluiden joukoista on epäilty, koska ne eivät sovi yhteen sen kanssa, mitä tiedämme yleisesti tuon ajan sodankäynnistä.⁶⁴

Lukianos ylisti *Historiai*-teosten aloituksia mielenkiinnon ja tiedonhalun herättämisen ideaaleiksi.⁶⁵ Aihevalintojensa ja saamiensa jäljittelijöiden perusteella Lukianos piti näitä kahta teosta todistuksena sille, että sota on ”kaikkien asioiden isä” ja tärkein aihe, josta kirjoittaa.⁶⁶ Hän lainaa ajatuksen sodasta kaikkien asioiden isänä Herakleitokselta.⁶⁷ Thukydideen teoksessa kirjoittamisen arvoiseksi rajataan vain sota, kun taas Herodotokselle sota on erityisen mielenkiinnon kohde muiden mielenkiintoisten asioiden joukossa. Tämän eron huomiotta jättäminen on kuitenkin johtanut tulkintoihin, joissa Herodotosta on pidetty epäpätevänä sotahistorioitsijana, koska hän ei kirjoita riittävästi sodasta. Herodotoksen laajempi aihevalinta ei kuitenkaan tarkoita sitä, että hän olisi yrittänyt kirjoittaa vain sodasta onnistumatta siinä. Sota ei myöskään ollut ensimmäinen aihe, jota ihmiset alkoivat pitää muistamisen arvoisena. Esimerkiksi egyptiläiset pitivät kirjaa kuolleista tuhansia vuosia ennen Herodotosta ja Thukydidestä.⁶⁸ Tutkimuskirjallisuudessa *Historiateoksen* etnografisten jaksojen arvo on tunnustettu jo pitkään. Yleisteosten käsitys seurailee kuitenkin edelleen 1800-luvun kriitikoita, jotka arvostelivat Herodotosta poikkeamisesta poliittisen historian kuvaamisesta ja väärästä metodologiasta.⁶⁹ Samoin Thukydideen aiheen rajaaminen sotaan ei tarkoita sitä, ettei hän olisi ollut kiinnostunut kulttuurista. Sota oli hänelle keskeisintä, mutta sodan syynä ja panoksena oli nimenomaan Ateenan suuruus ja kulttuurinen mahti.⁷⁰

Motiivien lisäksi aloitukset määrittelevät myös sitä, mitä niiden kirjoittajat ajattelevat kirjoittamisen olevan. Niistä voidaan löytää ensimmäiset viitteet tekijöidensä käsityksille siitä, miten heidän teoksensa saavuttavat lukijat. Kreikka-

laisessa kulttuurissa kirjojen lukeminen yksin oli harvinaista eikä proosa eronnut edeltäjistään epiikasta ja draamasta siinä, etteikö sitä olisi luettu ääneen yleisölle.⁷¹ Kirjoittajan ja yleisön suhteeseen viittaa Herodotoksen aloituksessaan käyttämä termi *apodeksis* 'esittäminen, paljastuminen, esitys'.⁷² Se muodostuu prepositiosta *apo* 'jostakin, jonkin jälkeen' ja verbin *deiknumi* 'näyttää, tuoda valoon' substantivoidusta muodosta *deksis* 'vastaanotto'. Vaikka *prooimion* olisi jälkikäteen lisätty eikä hänen omansa, termi kuuluu keskeisesti Herodotoksen kielenkäyttöön. Hän käyttää sitä kuudesti muualla teoksessaan kuvaamaan työtään.⁷³

Egbert J. Bakker on korostanut *apodeksiksen* merkitystä Herodotoksen aloituksessa. Hänen mukaansa *apodeksis* merkitsee Herodotokselle nimenomaan paljastamista. Herodotos haluaa paljastaa kirjoittamisensa kohteen ja ottaa yleisönsä mukaan sen tulkintaan. Thukydideen hän mieltää autoritäärisemmäksi tulkitsijaksi, joka itse valitsee, mitä yleisön on hyvä tietää, eikä anna mahdollisuutta valita vaihtoehtoisista tulkinnoista.⁷⁴ Thukydides viittaa työhönsä kirjoitettua merkitsevällä termillä *sunegrapse*, perusmuodossaan *suggrapho*. Se on verbin *grapho* aoristi 'kaivertaa' ja tarkoittaa kirjaimellisesti kaiverrettua. Sanavalinta korostaa tekijän ja teoksen suhdetta eli sitä, miten teos on syntynyt.⁷⁵ Näin Thukydides erottautuu Herodotoksen aloituksesta, jossa teoksen ja yleisön suhdetta kuvaava termi kertoo, miten teosta tulisi käyttää.⁷⁶

Herodotoksen ideaalit prooimionin jälkeen

Herodotos ja Thukydides kommentoivat muuallakin kuin aloituksissaan omaa kirjoittamistaan ja sitä, miten hyvän kirjailijan tulisi kirjoittaa. Herodotos haluaa selvittää persialaissotiin johtaneet syyt, muttei kuitenkaan toimia historian tuomarina sitä tehdessään. Hän ilmoittaa haluavansa taustoittaa sotaan johtaneet tapahtumat eli etsiä syitä

syllisten sijaan. *Prooimionin* jälkeen hän kertoo persialaisten, kreikkalaisten ja foinikialaisten keskenään ristiriitaiset versiot vanhimmistä syistä persialaisten ja kreikkalaisten vihanpitoon.⁷⁷ Heti ensimmäisen kirjan alussa törmää hänen kirjoittamiselleen tyypilliseen etenemiseen: kirjoittaja haluaa tuoda esiin tuntemansa vaihtoehtoiset selitykset yksittäiselle tapahtumalle, muttei ota kantaa sen puolesta, mikä näistä pitää paikkansa, vaan jättää tehtävän yleisölleen. Nostamalla esiin valitsemansa tarinat ja esittämällä ne haluamallaan tavalla Herodotos onnistuu välittämään, mitä hän pitää uskottavimpana, ja voi tämän jälkeen päättää kuvauksen:

Minä en taas näitten seikkojen suhteen lähde väittämään, oliko asia näin vai mahdollisesti jollain muulla tavoin; tahdon vain mainita hänet, jonka itse tiedän ensiksi aloittaneen vääriä tekoja helleenejä kohtaan.⁷⁸

Tuomarin roolin välttäminen ei välttämättä tarkoita, että hän ei voisi käsitellä sodan syyllisyyttä. Samoin kuin Immerwahr, Hohti on nostanut esiin Herodotoksen käyttämän sanan *aitie* syyn kuvaamiseksi.⁷⁹ Hohdin mukaan tämä välitöntä syytä merkitsevä termi ei kerro, kenen tulisi kantaa syyllisyys sodasta. Sen merkitys on kausaalinen ja sen avulla Herodotos pääsee kertomaan, kuinka tapahtumat lähtivät liikkeelle Kroisoksen päätöksestä sotia Persian kanssa. Se ei tarkoita, että Kroisoksen tulisi kantaa vastuu tulevasta sodasta kreikkalaisten ja persialaisten välillä.⁸⁰

Herodotos ilmoittaa haluavansa käsitellä sekä suuria että pieniä kansoja ja ihmisten kaupunkeja, sillä nekin paikat, jotka ovat olleet merkittäviä, saattavat jäädä unohtukseen ja pienet nousta kukoistukseen.⁸¹ Tällä perusteella arvioisin tuomarin roolin välttämisen tarkoittavan myös vaatimusta eri osapuolten tasapuoliseen kuvaukseen. Aivan kaikesta hän ei kuitenkaan kirjoita. Momiglianon mukaan

Herodotoksen valintakriteerit *thomalle* ovat sekä tapahtumien laatu että se, että niistä on saatavilla riittävästi informaatiota.⁸²

Yllä olevassa lainauksessa mainittu henkilö on Lyydian kuningas Kroisos, jonka elämäntarinasta alkaa *Historiateoksen* kehyskertomus eli Kroisoksesta Persian kuninkaiisiin johtava henkilökuvauksien sarja, jonka kautta Persian historia ja toiminta sodassa käsitellään. Herodotos on mielenkiintoisesti valinnut kehyskertomuksensa kiintopisteeksi persialaiset hallitsijat eikä esimerkiksi ateenalaisia tai spartalaisia. Tässä hän käyttää esikuvanaan nimenomaan persialaista historiankirjoituksen perinnettä, joka on ollut kuninkaiden biografiaa. Biografian kuvaama *bios* ei ole välttämättä vain henkilön elämä, vaan se voi olla myös kansan tai kaupungin kuvaus.⁸³ Herodotos siirtyy sisäkertomuksiin sitä mukaa, kun persialaisten kautta kuvattu kehyskertomus kohtaa niitä. Tyypillisesti hän esittelee ensin kansan, joka joutuu mukaan sotaan, ja sitten kertoo sen menneisyydestä aina samassa järjestyksessä. Ensimmäin kuvataan kansan oma versio myyttisestä alkuperästään, mahdolliset variaatiot alkuperätarinasta ja Herodotoksen tulkinta näistä tarinoista. Sen jälkeen kuvataan kansan elintavat, uskonto ja mahdolliset ihmeet, jotka liittyvät kansaan tai sen asuttamaan alueeseen. Nämä ihmeet vaihtelevat erikoisista eläimistä, kuten Intian karvaisista kultahiekkaa esiin kaivavista jättiläismuurahaisista Egyptin puoliksi maanalaiseen labyrinttiin, joka oli hänestä ihmeellisempi kuin pyramidit tai mikään kreikkalaisten rakentama monumentti.⁸⁴ Tämän esittelyn jälkeen teksti palaa kehyskertomuksen nykyhetkeen ja sotatapahutumien käsittelyyn.

Herodotos ei aina suoraan kerro, mitä versiota yksittäisestä tapahtumasta pitää uskottavimpana. Hän vaikuttaa kuitenkin yleisönsä arvioihin nostamalla esiin tietyt versiot, vaikenemalla toisista tai kirjoittamalla eri versioista eri sävyyn. Hänen tavoitteenasettelunsa ei ole irrallinen hänen

tulkinnoistaan. Esimerkiksi kerrottuaan susista, jotka johdattavat egyptiläisen papin Demeterin temppeliin silmät sirottuna aina erään juhlan aikana, hän toteaa kirjoittavansa niin kuin kukin hänen lähteistään on hänelle kertonut ja niin kuin hän sen on kuullut.⁸⁵ Tekemällä huomionsa tämän nimenomaisen tarinan yhteydessä hän antaa samalla yleisönsä ymmärtää, ettei juuri tämä tarina ole hänestä uskottava, mutta hän pitää tehtävänään kertoa sen silti. Samoin hän pidättäytyy ottamasta kantaa ensimmäisessä kirjassa persialaisten ja foinikialaisten toisistaan eroaviin kertomuksiin mutta siirtyy näiden käsittelyn jälkeen omaan kertomukseensa siitä, kuka aloitti vihollisuudet kreikkalaisia kohtaan.

Herodotos ei ainoastaan totea, ettei häntä ole pakko uskoa, kuten näissä kahdessa esimerkissä. Hän myös olettaa, ettei tiettyjä hänen tarinoitaan uskota kaikkialla. Hänen mukaansa tietyt kreikkalaiset eivät voi hyväksyä ajatusta siitä, että persialaisten niin sanottu seitsemän joukko olisi keskustellut avoimesti Persialle parhaiten sopivasta valtiomuodosta Dariuksen noustessa valtaan.⁸⁶ Herodotos saattaa viitata siihen, etteivät eräät kreikkalaiset pystyneet kuvittelemaan persialaisille muuta valtiomuotoa kuin monarkian. Hän on siis valmistautunut kritiikkiin jo teostaan kirjoittaessaan.

Toisaalla Herodotos perustelee hieman varovaisemmin kohteilleen haitallisen aineksen kertomista kirjoittaessaan kaupunkivaltioista, jotka eivät kokoontuneet Isthmokseen Thermopylain taistelun jälkeen. Hän mainitsee niiden pois jäämisen syyksi persialaissympatiat, mutta analyysia edeltää kysymys: ”Jos minulla on lupa puhua suuni puhtaaksi...”⁸⁷ Kysymys on retorinen, sillä analyysi on kirjoitettu ennen kuin mahdollinen protestoija olisi päässyt häntä kieltämään. On mielenkiintoista, että Herodotos käyttää tässä yhteydessä keskusteluun sopivaa ennakkovaroitusta, jolla

ei ole vastaavaa merkitystä jo kirjoitettua tekstiä luettaessa tai kuunneltaessa.

Prooimionin ja sitä täydentävien kohtien perusteella olen tunnistanut Herodotoksen kirjoittamisen ideaalin muodostuvan seuraavista osista. 1. Hänen mukaansa on kirjoitettava, jotta ihmisten ihmeelliset ja merkittävät teot, *thoma*, eivät unohdu. 2. Tapahtumien kirjaamisen lisäksi tärkeää on *apodeksis* eli tapahtumien ja niihin johtaneiden syiden paljastaminen. 3. Kirjoittamisen on tapahduttava siten, että kaikkien osapuolien käsitykset tapahtuneesta pääsevät esille, vaikka ne olisivat keskenään ristiriitaisia tai kirjoittaja ei niihin itse uskoisi. 4. Lisäksi on vältettävä historian tuomarin roolia.

Thukydideen ideaalit prooimionin jälkeen

Thukydides määrittelee kirjoittamisensa ideaaleja Herodotosta enemmän muualla kuin *prooimionissa*. *Prooimionin* jälkeen Thukydides perustelee väitettään peloponnesolais-sodan suuruudesta käymällä läpi oman versionsa Kreikan varhaisemmasta historiasta Troijan sodasta omaan aikaansa saakka.⁸⁸ Tämä kerronta keskeytyy hänen motiivinsa tutkimisen kannalta erittäin keskeisiin lukuihin Thuc. 1.20.–23., joissa hän kertoo, mitä itse ajattelee työnsä olevan. Tässä kohtaa Thukydides muun muassa esittää kritiikin edeltäjiin kohtaan, jota on pidetty myös Herodotoksen arvosteluna:

Joka edellä esitettyjen todisteiden perusteella otaksuu asiain olleen vanhalla ajalla suunnilleen kuvailemallani kannalla, se ei suinkaan erehdy, jos hän ei toisaalta luota liiaksi kertomuksiin, joita runoilijat ovat pukeneet ihan-noivaan muotoon, aiheitaan koristaen ja laajentaen, eikä toisaalta *kronikoitsijoiden teoksiin, jotka on sepitetty ennemmin kuulijan korvaan miellyttäväksi kuin todenperäisiksi*, koska heidän tarinoitaan ei voida todentaa ja useimmat niistä ovat

ajan myötä muuttuneet niin satumaisiksi, ettei niitä voida pitää tosina.⁸⁹

Thukydideen mukaan ihmisten ei tulisi liikaa luottaa logografeihin (*logographoi*), joita motivoi miellyttämisenhalu. Logografi on Thukydideelle henkilö, joka vain kirjoittaa tarinoita. Sana muodostuu termeistä *logos* ja *grapho*, ja kääntäisin sen ensisijaisesti tarinankirjoittajaksi. Tässä syytöksessä Hartog näkee yrityksen leimata Herodotos *mythoksen* piiriin kuuluvaksi epäluotettavaksi kertojaksi, joka on joko herkkäuskoinen tai valehtelija, koska hän raportoi epätodellisia asioita ja ilmoittaa, ettei usko niitä. Myyttistä ja siten epäluotettavaa on se, jonka Thukydides sellaiseksi nimeää. Näin hän erottaa itsensä jonkin muun ja totuudenmukaisemman edustajaksi ja myyttisyyden vieraaksi – toiseksi.⁹⁰ Hän käyttää nimeäjän valtaa sekä tunnistaa kohde että määritellä se. Thukydideen määritelmä on ollut niin vaikutusvaltainen, että se mainitaan usein logografeihin luettavista henkilöistä puhuttaessa.⁹¹ Tämä on ongelmallista, sillä logografi on Thukydideelle selvästi pejoratiivinen määritelmä.

Herodotos käyttää hieman vastaavaa termiä *logopoios* kuvaamaan samaa asiaa eri merkityksessä. Termi muodostuu sanoista *logos* ja *poios*, joka on substantivoitu muoto tekemistä merkitsevästä verbistä *poieo*. Herodotos erottelee tällä termillä proosakirjoittajat runoilijoista. Leslie Kurken arvion mukaan hän olisi voinut viitata termillä itseensäkin.⁹² Hän viittaa omaan teokseensa kerran tiedustelevana *logoksesena*, muodossa *es historia logos*.⁹³ Tämä on lähin käyttö historia-sanalle siinä merkityksessä, jossa me sen tunnemme.

Thukydides ei käytä termiä logografi niin, että sen voisi olettaa käsittävän hänet itsensäkin. Hänen omasta työstään käyttämänsä verbi *sunegrapse* sisältää ajatuksen järjestelmällisestä tiedon (*gnome*) kokoamisesta siinä missä logografia on vain kokoelma faktoja. *Gnome* tarkoittaa hänelle tietoa faktoja syvemmässä merkityksessä. Se on faktoista johdet-

tu oivallus, intentio tai opetus.⁹⁴ Se on hyödyllistä, ja esimerkiksi *gnome* poliittisesta historiasta voi hyödyttää tulevia päätöksiä tehdessä.⁹⁵ Hän käyttää sitä erityisesti Periklestä kuvaavana ominaisuutena.⁹⁶

Laskiko Thukydides Herodotoksen logografeihin niin kuin Hartog tulkitsee? Kysymys on tärkeä, sillä se vaikuttaa siihen, miten Thukydideen aiempien lähteiden käyttöä voi arvioida. Meidän näkökulmastamme Herodotos on tärkein Thukydideen edeltäjä, mutta aikalaisille tilanne ei ollut välttämättä sama. Lähteiden säilyminen on sattumanvaraista ja voi olla, että Thukydides olisi kohdistanut kritiikkinsä joihinkin muihin kirjoittajiin: Hekataiokseen, nimeltä myöhemmin mainitsemaansa Hellanikokseen⁹⁷ tai niihin kirjoittajiin, joita nykyään ei pidetä niin merkittävinä siksi, että meidän aikaamme heiltä on säilynyt vain fragmentteja. Jos logografeilla tarkoitetaan kirjoittajia, jotka muokkaavat tekstiään yleisölle sopivaksi, Herodotos tulee mieleen kritiikin nimeämättömänä kohteena. Toisaalta jos sillä tarkoitetaan yllä olevan Hollon käännöksen mukaisia kronikoitsijoita, voidaan sillä tarkoittaa johdannossa käsiteltyjä Dionysos Halikarnassolaisen esittelemiä Herodotoksen aikalaisia, jotka keskittyivät paikallisiin aiheisiin, kuten yksittäisten kuninkaiden biografioiden kirjoittamiseen.

Kronikoitseva biografia oli erityisesti persialaisen historiankirjoituksen perinnettä, johon Vähän-Aasian joonialaiset kreikkalaiset lukeutuivat. Herodotos kuului tähän joukkoon mutta Thukydides ei. Momigliano on sitä mieltä, että Thukydideen kritiikki kohdistuu myös Herodotokseen.⁹⁸ On mahdollista, että Thukydideelle tärkein esikuva ja vertailukohta olisi voinut olla joku muu tai jotkut muut kuin Herodotos. Heidän asemansa historiankirjoituksen kaanonissa voi tässä tapauksessa saada tutkijan olettamaan tärkeysjärjestyksen, jota ei vielä ollut olemassa. Herodotoksen asettaminen itsestään selväksi vertailukohdaksi myöhemmälle historiankirjoitukselle vakiintui konventioksi vasta

roomalaiskirjoittajien aikana.⁹⁹ Donald Lateiner on sitä mieltä, että koska kritiikki on implisiittistä, siihen tulisi viitata vain väitettynä kritiikkinä.¹⁰⁰

On paljon syitä uskoa Herodotoksen kuuluneen Thukydideen kritiikin kohteisiin. Thukydideen kommentaarit olettavat, että hän tunsi Herodotoksen ja tarkoitti logografien yhteydessä myös tätä.¹⁰¹ Ainakin hänen oli tunnettava Herodotoksen kirjoitusten sisältö, sillä hän käytti samantilaista kieltä ja määräisiä artikkeleita kirjoittaessaan Herodotoksen kuvaamia tapahtumia. Hän ei selitä niitä tarkemmin, joten hänen voidaan tulkita olettavan myös yleisönsä tuntevan *Historiateoksen* joko Herodotoksen kirjoittamana tai jonkin välittävän teoksen kautta.¹⁰² Tämä tunteminen tarkoitti todennäköisesti sekä *Historiateoksen* lukemistilaisuuksien kuuntelemista että itse lukemista.¹⁰³ Tutkijoiden enemmistön kanta on se, että Thukydides tunsi Herodotoksen. Tämän näytön perusteella tulkitsem Herodotoksen ja Thukydideen kirjoitusten samankaltaisuuksien johtuvan siitä. Oletan siis Thukydideen ottaneen suoraan vaikutteita Herodotokselta niissä kohdissa, joissa yhtäläisyydet ovat silmiinpistäviä.

Thukydideen seuraava arvostelun kohde löytyy hänen edeltäjiensä kritiikistä ja sitä edeltävästä kappaleesta, jossa hän moittii kreikkalaisten hyväuskoisuutta. Hänen mukaansa ei pidä luottaa sellaiseen, mitä ei voi todentaa.¹⁰⁴ Thukydides ei erittele teoksessaan, mitä on mahdollista todentaa ja mitä ei. Tämän alaluvun aloittaneesta lainauksesta voi kuitenkin päätellä, että mitä kauemmas menneisyyteen mennään, sitä vähemmän on luotettavia kertojia. Hän ei myöskään itse ole voinut saada selville kaukaisesta menneisyydestä kuin sen verran, että uskoo sen perusteella peloponnesolaissodan olevan kaikkia aiempia sotia suurempi. Tällä perusteella voidaan ajatella, että Thukydides tarkoittaa, ettei pidä kirjoittaa niin kuin hänen edeltäjänsä

– Herodotos ja muut logografit – ovat kirjoittaneet kaukaisista ajoista tai kauan aikaa sitten.

Nykyisyyden vaatimukseen liittyy mielestäni myös Thukydideen käsitys tapahtumien ajoittamisesta. Hänen mukaansa sodan tapahtumista tulisi kertoa jaoteltuna vuosiin, joiden vaihtumisen hän ajoittaa kesään. Hän kritisoi historiankirjoitusta, jossa yksittäinen tapahtuma ajoitetaan hallitsijoiden, kuten Ateenan arkonttien¹⁰⁵, hallintokausien mukaan. Hänen mukaansa vuosiin ja vuodenaikoihin perustuvan ajanlaskun hyöty on sen suurempi tarkkuus.¹⁰⁶ Tämä tarkkuuden vaatimus muistuttaa sitä kritiikkiä, jonka hän kohdistaa omaa aikaansa vanhemmasta ajasta kirjoittamiseen yleisesti muualla teoksessaan.

Aikaisemmassa lainauksessa oli myös syytös aiheitaan liioittelevia ja kaunistelevia epiikan runoilijoita kohtaan.¹⁰⁷ Runoilijoista tärkein on Homeros, johon Thukydides viittaa viidesti nimeltä. Kun heistä kirjoitetaan monikossa, kyse on varmasti myös Hesiodoksesta, jonka hän nimeää toisaalla.¹⁰⁸ Tässä vaiheessa on syytä käsitellä toinenkin luku, jossa Thukydides epäsuorasti kertoo oikeasta suhtautumisesta runoilijoihin. Maininta on erilainen kuin aikaisemmin käsitellyt katkelmat, sillä se on osana Perikleen kuuluisaa hautajaispuhetta. Tämän vuoksi on tarkasteltava hetki puheen funktiota kerronnallisena välineenä Peloponnesolaissodassa – se, että Perikles arvostelee suorassa sitaatissa runoilijoita, ei tarkoita, että kyseessä olisi vain Perikleen arvostelma.

Thukydides siirtyi suorasta kerronnasta puheisiin, kun hän halusi eritellä tarinansa henkilöiden motiiveja ja vaikutteita tai saada tulevat tapahtumat vaikuttamaan ymmärrettäviltä.¹⁰⁹ Puheet keskeyttävät toiminnan usein ja suurimpaan osaan niistä esitetään myös vastapuhe tai useampi, jos tuleva päätös vaikuttaa epävarmalta tai jos tilanteessa on selvä eturistiriita. Puheet ovat *Peloponnesolaissodan* vaikuttavimpia osia. Retorisesti ne ovat vakuuttavia, ja niitä lukies-

sa itselleni tuli usein olo, että ensin Thukydides onnistuu vakuuttamaan minut yhdelle kannalle ja heti sen jälkeen päinvastaiselle. Jos puheen pitäjiä on useita, puheet eivät siis selkeästi painotu niin, että hänen suosimansa henkilön puhe olisi muita kauniimpaa, vakuuttavampaa ja paremmin perusteltua. Puhetilanteita on kaikkiaan 27, joista yksi esitetään vuoropuheluna ja toinen kirjeenä.¹¹⁰ Lisäksi Thukydides esittää puheita epäsuorasti. Epäsuorasti esitettyjen puheiden autenttisuutta tulisi arvioida samalla tavalla kuin suoran puheenkin.¹¹¹ Fokalisaatio – se kenen näkökulmasta narratiivi esitetään – vaihtuu epäsuorassa puheessa niin kuin suorassakin puheessa. Myös Herodotos vaihtaa fokalisaatiota puheissa ja niiden ulkopuolella esittääkseen varsinaisen kertojan näkökulman kanssa ristiriitaisia tulkintoja.¹¹²

Thukydideen puheiden valinta, editointi ja yhdenmukaisuus eivät mielestäni jätä tilaa aidosti ristiriitaisille toetuksille. Hän itse kommentoi puheiden käyttöönsä tunnistamalla, ettei muista niitä täysin siinä muodossa kuin ne pidettiin tai ettei hän ole saanut niistä täydellistä kuvaa toisen käden lähteiltä, jotka ovat itse kuulleet puheet. Tästä syystä hän on kirjoittanut ne ja yrittänyt säilyttää parhaiten sen, mitä pitää niiden keskeisenä ajatuksena.¹¹³ Puheet ovat siis yhdistelmä hänen ja alkuperäisen puhujan ääntä. Tyyllillisesti ne ovat hyvin yhtenäisiä. Tästä voidaan päätellä, että niitä on editoitu paljon ja ne ovat hänen omaa puhettaan ennemmin kuin nimetyn puhujansa puhetta.¹¹⁴ Niitä voi tulkintani mukaan pitää hänen omien ajatustensa välityskappaleina. Thukydides painottaa, että hän on itse valikoinut todistajien lausunnoista sen, mikä on keskeistä.¹¹⁵ Hän tekee omalla auktoriteetillaan valinnan mahdollisista ristiriitaisista tarinoista ja kertoo niistä vain sen, joka on totta.

Perikleen hautajaispuhe on puhe, jonka Ateenan tuoloin vaikutusvaltaisin sotapäällikkö Perikles piti ensimmäisten sodassa kaatuneiden ateenalaisten muistolle.¹¹⁶ Siinä

hän pyrkii velvoittamaan ateenalaiset jatkamaan sodan-
käyntiä ja perustelee Ateenan valta-asemaa liittolaistensa
johtajana. Puheessa kommentoidaan Ateenan tarvetta ru-
noilijoiden ylistykselle näin:

Emme kaipaa sitä varten ketään Homerosta tai muuta ru-
noilijaa, jonka säkeet voivat hetkellisesti ilahduttaa, mutta
jonka esittämät seikat ovat ristiriidassa totuuden kanssa.¹¹⁷

Kirjaimellisesti puheessa väitetään, että Homeroksen ker-
tomat epäilyttävät asiat joutuvat totuuden (*aletheia*) va-
hingoittamiksi eli eivät kestä kosketusta totuuteen. Thu-
kydides kuului Perikleen poliittisiin kannattajiin Ateenan
sisäpolitiikassa.¹¹⁸ Jos otetaan huomioon sen lisäksi myös
puheen funktio Thukydideen ajatusten välittäjänä, on epä-
todennäköistä, että Thukydides olisi suuresti ristiriidassa
tämän sanoman kanssa. Kahden yllä lainatun katkelman
yhtäläisyys onkin huomattava. Molemmissa totuudellisuus
asetetaan vastakkain miellyttävyyden kanssa. Näiden kah-
den ei välttämättä olisi oltava poissulkevia, mutta jo aiempi
arkeologian lopetus vahvistaa Thukydideen omaa sanomaa
siitä, mistä hänen teoksessaan on kyse:

Voi hyvinkin olla niin, että kaiken tarumaisen puuttumi-
nen kertomuksestani tuntuu kuulijan korvasta vähemmän
miellyttävältä, mutta jos kaikki ne, jotka haluavat saada
selvän kuvan sattuneista tapahtumista ja niistä, joita kai-
ken inhimillisen todennäköisyyden mukaan voi joskus
jälleen sattua samalla tai samanlaisella tavalla, katsovat
historiani hyödylliseksi, olen täysin tyytyväinen. *En ole laa-
tinut kertomustani vain hetkellisesti kuultavaksi kilpikirjoituk-
seksi, vaan arvonsa pysyvästi säilyttäväksi omistukseksi.*¹¹⁹

Näin hän asettaa vielä toisenkin vastakkainasettelun oman
tekstinsä ja muiden historioitsijoiden välille. Logografit
tekevät vaikutuksen vain tämänhetkisiin kuulijoihin. Hei-

dän työnsä esitetään aikalaisyleisölle ääneen kuultavaksi (*akouein*), kun taas omansa Thukydides liittää kirjoitettuun muotoon, kuten *prooimionissa*. Tässä yhteydessä hän lisää sen olevan ikuista (*aiei*) omaisuutta.¹²⁰ Hänelle arvokasta on siis kirjallinen pysyvä työ, jonka vastakohta on katoava suullinen kuulijoitaan kosiskeleva esitys, jota ei voi todistaa.

Hartog tulkitsee Thukydideen tekemistä sanavalinnoista, että teoksen kirjallisen luonteen korostaminen merkitsee kritiikkiä Herodotoksen teokselle, joka on koottu oraalisen perinteen periaatteiden mukaisesti eli luettuna toimivaksi kokonaisuudeksi. Thukydides on kirjoittanut teoksensa pyrkien välttämään kahta oraaliseen kulttuuriin liittyvää piirrettä. Ensinnäkin teoksen muodossa tarkkuus on ollut ensisijaista yleisön kosiskeluun nähden, ja toiseksi Thukydides haluaa kirjoittaa vain tapahtumista, jotka on itse todistanut tai josta hän on kuullut mielestään luotettavan todistajan kuvauksen. Jälkimmäisestä vaatimuksesta seuraa, ettei Thukydides koe voivansa kirjoittaa kuin oman aikansa tapahtumista.¹²¹

Kaksi ajatusta yhdistämällä voidaan syventää käsitystä siitä, mikä on yleisöä kosiskeleva esitys. Ensimmäinen on se, että Thukydides olisi tarkoittanut arvostelemillaan logografeilla muitakin kuin Herodotosta. Toinen on Stewart Floryn esittämä ajatus, että yllä olevalla lainauksellaan Thukydides ei halua sanoa, että totuudenmukaisen kirjoituksen tulisi olla epämiellyttävää, vaan että sen ei tule olla senhetkisen yleisön, kuten hallitsijoiden tai tietyn kaupunkivaltion kansalaisten, mielistelyä.¹²² Tällä ajatuksella Thukydideen kritiikki ei kohdistuisikaan tarinoihin tai menneistä ajoista kirjoittamiseen sinänsä. Hän vastustaa sellaista kirjoittamista, joka pyrkii tasapuolisuuden sijaan vakuuttamaan kuulijansa kannalle, joka ei vastaa todellisuutta.

Myöskään de Romillyn mukaan Thukydides ei tarkoita viihdyttävyydellä vain sitä, mitä kutsumme nykyään arkikielellä viihteeksi. Hänen mukaansa Thukydideen motiivi

on myös poliittinen. Thukydideen lainaus on tarkoitettu kritiikiksi paitsi hallitsijoiden miellyttämistä kohtaan, kuten Floryn mukaan, myös vastustamaan kansan vakuuttamista helpoilla ja miellyttävillä ratkaisuilla.¹²³ Viihiteellisuuden vastakohta on hyödyllisyys, joka ei kuitenkaan tarkoita pragmaattista hyötyä, kuten käsikirjan hyötyä poliitikolle sodassa. Thukydides kirjoittaa haluavansa teoksensa olevan hyödyllinen niille, jotka haluavat tietää, mitä menneisyydessä todella tapahtui, vaikka totuus ei olisikaan miellyttävä.¹²⁴ Herodotos ei missään yhteydessä totea haluavansa viihdyttää, mutta hän ei pidä tarinan viihdyttävyyttä dismeriittinä eikä anna sen estää tarinan kertomista. Mielestäni olisi silti väärin tulkita Thukydideen implikoimalla tavalla, että viihdyttävyys yksin riittäisi Herodotokselle kriteeriksi kirjoittaa jostain aiheesta.

Noin sata vuotta Thukydideen jälkeen Aristoteles eroteli toisistaan todellisuudesta kirjoittamisen vakuuttavasti ja epävakuuttavasti. Mielestäni Aristoteleen ajattelua ei pidä käyttää Thukydideen, Herodotoksen tai yleisesti kreikkalaisen historiankirjoituksen ajattelun avaimena. Ensinnäkin hän on myöhempi ajattelija. Toiseksi filosofia alana kuvaa vapaasti erilaisia mahdollisia lähestymisiä todellisuuteen siinä, missä historian kirjoittaja valitsee yhden lähestymisen, joka vastaa hänen käsitystään todellisuudesta. Kuitenkin Aristoteles tarjoaa yhden mielenkiintoisen näkökulman siihen, miten historian kirjoittajien työtä on otettu vastaan. Runousopissaan hän esittää, että historioitsijalle sopii siitä kertominen, mitä on tapahtunut. Runouteen taas kuuluu kertoa siitä, mikä on todennäköistä. Runous on historiaa tärkeämpää, koska se kertoo yleisistä totuuksista ja historia yksittäisistä. Se, mitä on todella tapahtunut, ei ole välttämättä kaikkein uskottavinta: ”(Runoudessa) sille, mikä on todennäköistä, vaikka mahdotonta, on annettava etusija verrattuna siihen, mikä on mahdollista, mutta epäuskottavaa.”¹²⁵ Thukydideen perustelu kirjoittamiselleen hämärtää

tämän erottelun rajoja. Hän kirjoittaa yksittäisistä asioista mutta tekee niistä yhtä tärkeitä kuin yleisistä väittämällä, että ne tulevat toistumaan eli ne eivät ole vain yksittäistapauksia.

Ilkka Valve on tunnistanut Thukydideen ideaalien kuvauksesta vielä yhden seikan, joka on tärkeää mainita. Thukydides käyttää termiä *aletheia* kuvaamaan todellisia syitä tapahtumille, joita hän haluaa kuvata.¹²⁶ Valve ymmärtää Thukydideen totuuskäsityksen erilaisena kuin me nykyään. Tänä päivänä käsitämme yleensä totuuden jonkinlaisena korrespondenssina asiantilojen välillä, mutta Thukydides näkee tehtävänään *aletheian* paljastamisen sen kätketystä ympäristöstä (*afanestate*).¹²⁷ Tämä totuuskäsitys muistuttaa huomattavasti Herodotoksen paljastavaa *apodeksista*. Vaikka heidän kirjoittamisensa tavoitteiden ja sisällön ideaalit ovat keskenään erilaisia, he jakavat käsityksen totuudesta jonakin kätkettyinä, jota heidän työnsä on paljastaa. *Aletheian* juurena on *a*-privaatio ja kreikan unohdusta merkitsevä substantiivi *lethe*, joka on johdettu piilossa pysymistä merkitsevästä verbistä *lanthano*. *Aletheia* on siis ei-unohtamista. Herodotoksen ja Thukydideen työtä motivoi totuuden paljastaminen unohtamisen välttämiseksi.

Kappaleita 1.20.–1.23. ja Perikleen hautaispuhetta on kommentoitu runsaasti tutkimuskirjallisuudessa, joka on kiinnostunut Thukydideen asemasta historioitsijana. Usein käsiteltyjen avainkohtien lisäksi haluan nostaa esiin myös vähäisiä vihjeitä, joita kirjoittaja tarjoaa aikeistaan. Kommentoissaan peloponnesolaissotaa edeltäneistä sodista kirjoittaneita kreikkalaisia Thukydides selittää, että hänen on kirjoitettava persialaissotien ja peloponnesolaissodan välisestä ajasta, sillä siitä on kirjoittanut vain Hellanikos Attikan historiaansa ja siinäkin epätarkasti. Tässä yhteydessä hän ei moiti persialaissotien aikaista ja sitä edeltävää kirjoitusta, johon myös Herodotos kuuluu. Sen sijaan hän kommentoi, että hänen edeltäjänsä ovat rajoittuneet siihen.

Näin hän välillisesti tunnustaa tuntevansa Herodotoksen työn. On mielenkiintoista, miten hän määrittelee tarpeen kirjoittaa tästä ajasta:

Olen poikennut kirjoittamaan näistä asioista, koska kaikki edeltäjani ovat jättäneet tämän kauden (persialaissotien ja peloponnesolaissodan välisen ajan) käsittelemättä ja rajoittuneet teoksissaan joko Hellaan asioihin ennen persialaissotaa tai vain juuri tähän sotaan. Ainoa heistä, Hellanikos, joka on Attikan historiassaan siihen kajonnut, on käsitellyt sitä vain lyhyesti ja ajanmääräysten kannalta epätarkasti. *Kertomus näistä tapahtumista on samalla omansa osoittamaan miten Ateena saavutti valta-asemansa.*¹²⁸

Tämä kohta antaa mielestäni aiheen tulkita, että historian tapahtumien kattavalla kirjaamisella oli arvoa Thukydideelle. Hän oli kiinnostunut erityisistä tapahtumista eikä pelkästään mahdollisuutena edistää hänen omaa moraalista opetustaan Ateenan valta-asemaan noususta ja rappiosta. Mielenkiintoisena sivuhuomiona Thukydides viittaa tähän tehtävään Herodotokselle tyypillisellä verbillä *apodeiksein*. Hän ei vaikuta siltä Herodotoksen tiukalta kriitikolta, jona hänet usein kuvataan. Hän moittii edeltäjistään vain Hellanikosta ja samalla antaa implisiittisesti arvoa Herodotoksen persialaissotien historialle. Kreikkalaisille kirjailijoille oli tyypillistä mainita nimeltä vain sellaisia edeltäjiä, joita he kritisoivat. Sen sijaan niiden edeltäjien työtä, josta oltiin samaa mieltä, lainattiin suoraan ilman lähteen nimeämistä. Huomionarvoisinta tässä kohdassa on mielestäni Thukydideen käyttämä rinnaste *ama de kai*, jonka Hollo on suomentanut tarkoittavan 'samalla omansa osoittamaan'. Gommen kommentaarissa rinnaste on tasa-arvoinen, kumpikaan tehtävä ei ole alisteinen toiselle. Sen lisäksi hän lisää sen alkuun ajatuksen kertomuksen itseisarvosta ilman tätä tehtävääkin.¹²⁹ Merkittävää tässä on, että jos jompikumpi syy näiden tapahtumien kirjaamiselle on tärkeämpi,

se on historian tapahtumien tarkka kronikointi itsessään. Ainakaan muistiin merkitsemisen tehtävä ei ole alisteinen Thukydideen narratiiville Ateenasta.

Toisaalla Thukydides selventää omaa asemaansa sotatapahtumien aikana. Tämä lainaus korostaa mielestäni aiempien lainausten vaikutelmaa Thukydideestä itsetietoisena kirjoittajana, joka kokee olevansa edeltäjiään paremmassa asemassa kirjoittaa aikansa tapahtumista:

Minä olen elänyt koko sodan ajan, olen sopivassa iässä ymmärtääkseni kaiken ja olen tarkkaavaisesti yrittänyt saada asioista luotettavaa tietoa. Oltuani sotapäällikkönä Amfipolista vastaan jouduin elämään kaksikymmentä vuotta kotikaupungistani maanpakoon ajettuna ja voin siis maanpakolaisena oleskella kummallakin taistelevalla puolella, erityisesti peloponnesolaisten luona, joten saan toin mukavasti hankkia lähempiä tietoja tapahtumista.¹³⁰

Thukydides puhuu havaitsemalla ja tarkkailemalla hankittavasta tiedosta. Hänen asemansa maanpakolaisena mahdollistaa sodan tarkkailun monista eri näkökulmista, muttei enää vaikuttamista tapahtumien kulkuun. Hän etäännyttää itseään kontaktista kirjoittamisensa kohteeseen eikä kirjoita Herodotoksen tavoin pyrkimyksestä kertoa kaikki eri versiot, joita yhdestä aiheesta on. Thukydides haluaa itse yhdistää saamansa tiedot ja kokemuksensa tarinaksi ja siten vasta julkaista ne.

Herodotoksen käsitykset muistiin merkitsemisen arvoista asioista ja siitä, miten niistä tulisi kirjoittaa, näyttävät eroavan suuresti Thukydideen vastaavista. Herodotokselle tärkeitä olivat tapahtumat, *thoma* sekä nykyisten tapahtumien syyt ja niistä kerrotut versiot. Hän kertoo haluavansa kirjoittaa laajasti tunnetusta inhimillisestä maailmasta ja ottaa tasavertaisesti huomioon myös barbaareina pidetyt Kreikkaa ympäröivät kansat toimimatta historian tuomarina. Thukydideen ideaaleja ei ole yhtä helppo lokeroida,

sillä niitä yhdistää sama tavoite: ne ovat keinoja tavoittaa se, mikä on totta. Jaottelen tämän tehtävän neljään osaan. 1. Thukydideen mukaan tulee kirjoittaa mahdollisimman nykyisistä asioista, hänen tapauksessaan käydystä sodasta. 2. On oltava varma siitä, että kirjoitetut asiat ovat tosia, eikä tarinassa saa olla mukana epävarmoja tai epätosia kertomuksia, joita ei voi todistaa. 3. Kirjoittajan on itse valikoitava lähteistä se, joka on totta. 4. Hänen tehtävänsä ei ole miellyttää yleisöään, kuten logografit ja runoilijat tekivät, vaan olla rehellinen epämiellyttävistäkin totuuksista.

Voidaanko näistä ideaaleista johtaa, että Herodotos ja Thukydides pyrkivät kirjoittamaan historiaa? Jotta voin arvioida sitä, mistä näissä tehtävänannoissa on kyse, on siirryttävä käsittelemään historiankirjoitukseen itseensä liittyvää sanastoa. Seuraavaksi käsittelem sen, mitä historian kirjoittaminen tarkoittaa *Historiai*-teosten kontekstissa. Sen jälkeen on mahdollista palata siihen, miten he onnistuvat asettamiensa tehtävien toteuttamisessa.

Historiai-teokset historiankirjoituksena

Tämän teoksen otsikko on *Herodotoksen ja Thukydideen ideaalit ja historiankirjoitus*. Olen nyt käsitellyt *Historiai*-teoksissa ilmeneviä kirjoittamisen ideaaleja. Ennen kuin tarkastelen niiden noudattamista, on syytä kysyä, minkälaisen kirjallisuuden ideaaleja ne ovat. Voiko Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisesta puhua historiankirjoituksena meille ymmärrettävällä ja samaistuttavalla tavalla? Kutsuttaessa Herodotosta historian isäksi ja Thukydidestä modernin historiankirjoituksen isäksi lähdetään liikkeelle oletuksesta, että ne ovat historiankirjoitusta tai ainakin muistuttavat sitä riittävästi, että heidät voi kiinnittää sen alkupisteeksi. Kreikkalaisten yhteys klassista kautta edeltävään minolaiseen kulttuuriin oli katkennut, joten yhteys menneisyyteen ei kantanut 800-lukua kauemmas.¹³¹ Kreikassa oli kyllä

muistiinkirjoittajien ammattikunta, mutta heidän työnsä muistutti enemmän kirjanpitoa kuin historiankirjoitusta. Se palveli esimerkiksi Ateenassa demokratian tarvetta tehdä tiliä päätöksistään. Muistiinkirjoittajat kirjoittivat siis ylös poliittisia päätöksiä ja talouteen liittyvää kirjanpitoa.¹³² Historiankirjoitusta lähempänä olivat eepikot, jotka rakensivat kreikkalaista menneisyyskuvaa, ja paikallishistorioitsijat, kuten Ateenan ja sen hallitsijoiden suuruutta ylistävästi kuvanneet attikistit.¹³³ Hekataios, Herodotos ja Thukydides veivät kreikkalaista tietoisuutta menneisyydestä uuteen suuntaan.¹³⁴

Jacobyin mukaan Herodotoksen ansio oli nousta paikallishistorioitsijoiden joukosta, joita kiinnosti vain yksittäinen *logos*, suuremman kokonaissuunnitelman (*Grundplan*) toteuttajaksi: kreikkalaisten ja ei-kreikkalaisten välisen kamppailun kuvaajaksi.¹³⁵ Thukydides itse kuvasi työtään kirjoitettua tai tarkemmin kaiverrettua merkitsevällä verbillä *sunegraphe*. Sen substantivoidulla muodolla *suggrapheus* hän tarkoitti kirjoittajaa yleisesti, eikä se viitannut erityisesti historioitsijaan. Jan Assmann käyttää nimeä *hypolepsis* kreikkalaisten monipuolisesta kirjallisesta kulttuurista, jossa ei ollut yhtä lukittua kaanonia. Se perustui oikeaoppisuuden sijaan keskenään ristiriitaisiin kirjoituksiin.¹³⁶ Muilla kirjallisilla kulttuureilla on omat syynsä vahvistaa yhtä kanonisoidua tulkintaa.¹³⁷ *Hypolepsiksen* arvo sen sijaan on sen itseään täydentävässä luonteessa. Sen totuuskäsityksen mukaan totuus on aina vain arvio ja edeltäjiensä kanssa ristiriitainen teos korjaa ja parantaa aina edellistä käsitystä.¹³⁸

Tähän asti olen välttänyt termiä historiankirjoitus sekä Herodotoksen ja Thukydideen kutsumista historioitsijoiksi. Jotta on mahdollista käsitellä uskottavasti heidän onnistumistaan ideaaliensa toteuttamisessa, on pyrittävä ymmärtämään paremmin, mitä historiankirjoitus tarkoitti kreikkalaisessa kontekstissa. Aluksi on hyvä tarkastella kreikkalaista käsitystä ajallisuudesta yleensä. Yritän ym-

märtää kreikkalaista ajattelua niin kuin Heidegger sen määrittelee kreikkalaisia fragmentteja käsittelevissä esseissään. Kreikkalaiset teokset on ymmärrettävä siinä maailmassa, jossa ne on kirjoitettu. On ymmärrettävä niiden konteksti ennen kuin voi edes kääntää itse ajatuksia.¹³⁹ Antiikin tekstejä on siis kuunneltava oikein. Niitä ei pidä käyttää vain nykyisten käsitteiden validointiin. Heideggerin oppilas Gadamer korostaa tämän menneisyyden ja nykyisyyden välisen ajattelun eron esiin tuomista. Hermeneuttisessa prosessissa tutkija tuo itsensä ja nämä erot esiin eikä yritä kätkeä niitä sulauttamalla menneitä ja nykyisiä käsityksiä.¹⁴⁰ Oikea dialogi lähtee selvittämään tekstissä vierainta, ei tuuinta.¹⁴¹ Näin voidaan päätyä vieraalta kuulostaviin määritelmiin tutuista ajattelun konsepteista. Tämä lähestyminen vaikuttaa minusta tekevän oikeutta tutkittavalle kohteelle.

Heidegger käsittelee neljää varhaista fragmenttia, jotka kaikki kertovat ajattelusta eri termein. Ne ovat esisokraattisia, kuten *Historiai*-teoksetkin. Näitä tekstejä tulee lukea tietoisena siitä, että ne eivät operoi, kuten Platon tai Aristoteles. Niiden *logos* ei ole sama kuin myöhemmässä filosofiassa.¹⁴² Näistä neljästä eniten yhtäläisyyksiä Herodotoksen ja Thukydideen ajatteluun löytyy Herakleitokselta säilyneissä fragmenteissa.¹⁴³ Herakleitokselle *logos* oli keskeinen olemisen tapa. Hänen *logoksensa* Heidegger ymmärtää perinteisen järjen sijaan sen taustalla olevasta puhumisesta merkitsevästä verbistä *legein* käsin. *Legein* on maailman järjestämistä asettamalla se toisen eteen koottuna. Näin jonkin asian *logos* on se asia paljastuneena. Kätkeyn asian kokoaminen esille ja tieto ylipäätään on Herakleitokselle valoon tulemista. *Fysis* 'oleva' tulee Herakleitoksella kätkeytyneestä muodostaan esiin valaistumisessa.¹⁴⁴ Tämä käsitys tiedosta muistuttaa minusta merkittävästi Herodotoksen paljastavaa *apodeksista* ja Valveen tulkintaa *aletheian* merkityksestä Thukydideelle.

Johdatuksessa metafysiikkaan Heidegger määrittelee *fysi-*sen olevaksi, jota paljastetaan.¹⁴⁵ Wolfgang Schadewaldtin mukaan se tulee paljastetuksi kahdella tavalla: puheessa, jossa sitä paljastaa *logos*, ja teoissa, joissa sitä paljastaa *erga*.¹⁴⁶ Tämä on mielestäni hyvä osoitus siitä, miten suurten tekojen (*erga*) paljastaminen tulee keskeiseksi tehtäväksi sekä Herodotoksen että Thukydideen logokselle.

Valve tekee synteetin Aristoteleen ja Heideggerin ajatuksista *logoksesta*. *Nikomakhoksen etiikassa* Aristoteles käytti *orthos logosta* viittamaan asian oikeaan luonteeseen eli siihen, minkä mukaisesti kuuluu toimia.¹⁴⁷ Se on siis käytännöllisen toiminnan ohjaava periaate. Yhteiskunnallisessa mielessä se voidaan kääntää tavaksi tai käytänteeksi eli periaatteeksi, jonka mukaan yhteiskunnan tai jonkin sen osan tulisi olla järjestetty. Valve nostaa Heideggerin *logos*-käsitteen tulkinnan hänen pääteoksestaan *Sein und Zeit*. Tämä käsitys on hyvin samansuuntainen kuin Heideggerin tulkinta Herakleitoksen ajattelusta. *Logos* on oikeastaan sama kuin *apofainestai*, mikä tarkoittaa, että *logos* jostakin on sen näyttäytymistä keskustelijoiden kesken.¹⁴⁸ Käsitykseen sisältyy sama ajatus kätkeyn paljastumisesta kuin Herakleitoksella on Heideggerin mukaan.

Valve erottelee *logoksen* varhaisemmasta kreikkalaisesta tiedon lajista *mythoksesta*. Hän tunnistaa *mythoksen* perusluonteeltaan sakraaliksi kuninkaiden ja oraakkeliin totuudeksi.¹⁴⁹ Tällaiseen tietoon sisältyi ajatus erilaisesta aikakäsityksestä, jossa yksittäisten tapahtumien ja lineaarisen ajan etenemisen sijaan ajateltiin syklisesti. Valve nostaa esiin Mircea Eliaden ajatukset syklisen ajan merkityksestä ja arkkityypeistä inhimillisen toiminnan selitysmalleina arkaaisessa kulttuurissa.¹⁵⁰ Näiden ajatusten pohjalta on hyvä lähteä tutkimaan kreikkalaista ajattelua menneisyyden luonteesta. Siinä tärkeintä ei ollut löytää tai arvioida menneisyyden tapahtumien ja niistä kirjoitetun vastaavuutta, vaan tavoitella selitystä sille, miksi sekä kirjoittajan että ole-

tetun lukijakunnan jakamassa lähihistoriassa kävi niin kuin kävi.

Mikäli kreikkalaiset ajattelivat tapahtumien olevan ainutkertaisia ja katoavaisia, niiden kirjaamiselle oli eri syy kuin jos he ajattelivat niiden toistuvan ikuisesti samanlaisina. Molempia käsityksiä kreikkalaisesta ajattelusta on esitetty. Jotta voin esittää oman kritiikkini, niitä on käsiteltävä hieman tarkemmin. Valveen mukaan kreikkalainen historiallinen ajattelu ei ollut yksiselitteisesti syklistä siinä merkityksessä, etteivät kreikkalaiset olisi tunnustaneet ajallisten ilmiöiden merkitystä. Sen sijaan he eivät pitäneet niitä ensisijaisina, vaan tärkeää oli se, mitä ajalliset ilmiöt kertovat niiden takana olevasta ikuisesta ja ajattomasta todellisuudesta. Valve kuvaa tätä todellisuutta Eliaden tavoin ikuisina arkkityyppeinä, joita todelliset tapahtumat ilmentävät. Momigliano sen sijaan ei pidä ajatusta ajattomasta todellisuudesta kreikkalaisille ensisijaisena. Richard B. Rutherford on samaa mieltä Momiglianon kanssa erityisesti Herodotoksen ja Thukydideen aikakäsityksestä. Tapahtumien toistuminen samankaltaisilla mutta mielenkiintoisesti erilaisilla tavoilla ei tarkoita, että he kirjoittaisivat syklistä historiankirjoitusta.¹⁵¹ Momiglianon mukaan suurin osa kreikkalaisista kirjoittajista kirjoitti ajatellen, että heidän kuvaamansa tapahtumat eivät ole osa toistuvaa kiertoa. Erityiseksi poikkeukseksi hän nimeää vasta 100-luvulla eaa. kirjoittaneen Polybioksen.¹⁵² Valve asettuu kuitenkin kannattamaan Eliaden näkemystä ilmiöiden ajattoman luonteen ensisijaisuudesta.¹⁵³ En kuitenkaan usko Eliaden ajatuksen sopivan kreikkalaisista kirjoittajista juuri Herodotokseen ja Valveen tarkastelemaan Thukydideeseen. Koska kreikkalaiset kirjoittajat eivät muodostaneet yhtenäistä samoin perustein työskentelevää joukkoa, on syytä tarkastella, ketkä heistä olivat Eliaden tutkimuksen kohteina.

Valve huomioi Eliaden analyysistä vain arkkityyppien merkityksen, mutta Eliade itse käsitteli kreikkalaisista kir-

joittaessaan niiden lisäksi syklisen maailmanlopun odotukseen liittyvien riittien ja uskomusten merkitystä. Väitettä syklisyydestä ei siis voi ohittaa kokonaan ja keskittyä arkkityyppien merkitykseen. Eliaden esimerkkejä syklisen ajattelun kannattajista ovat Hesiodos ja esisokraatikot, stoalaiset ja uuspythagoralaiset sekä Platon.¹⁵⁴ Kyseessä on siis joukko Herodotoksen ja Thukydideen edeltäjiä 600–500-luvulta, heitä myöhäisemmät Platon ja joukko roomalaisajan filosofeja. Elidade mainitsee stoalaiset ja uuspythagoralaiset Rooman valtakunnan ajan vaikuttajina 200–100-luvulla eli samoihin aikoihin Polybioksen kanssa. Hän ei käsittele Herodotosta tai Thukydideestä. Hänen esimerkkinsä eivät ylipäätään ole ei-filosofisen proosan kirjoittajia. Herodotoksen ja Thukydideen omat kuvaukset toistuvista tapahtumista ovatkin huomattavasti varovaisempia kuin filosofiilla.¹⁵⁵ Momiglianon mukaan historia toimii eri tavoin kuin filosofia. Historia siinä missä runouskin tuottaa esimerkkejä eikä tulevien tapahtumien kaavaa. Toisin kuin runoilijalla historioitsijan aineiston tulee olla luotettavaa eikä vain merkittävää. Filosofia eroaa näistä molemmista siten, että filosofi kirjoittaa rajoittamattomasta ajasta ja erilaisista mahdollisista maailmoista ilman todistustaakkaa väitteilleen.¹⁵⁶

On myös muita tutkijoita, joiden mukaan Herodotos ja Thukydides kuuluivat historiattoman ajattelun piiriin. Esimerkiksi Edward Hallett Carr pitää Thukydideestä tyyppillisenä kreikkalaisena, joka olettaa tapahtumat syklisiksi ja uudestaan toistuviksi ihmisluonnon pysyvyyden perusteella. Koska Herodotos uskoi historiaan ainutlaatuisten tapahtumien kenttänä, Carr pitää tätä poikkeuksellisen kirjoittajana, jonka työlle ei ollut jatkajaa.¹⁵⁷ Carrin arvio perustuu kirjoittajien omaan ilmoitukseen työstään, ja sikäli se mielestäni tekee liikaa oletuksia Thukydideen ajattelusta. Ikään kuin se, että hän perustelee tapahtumista kertomista niiden toistumisen mahdollisuudella, tarkoittaisi, ettei hän

usko niiden olevan ainutkertaisia. Lisäksi Herodotoksella oli seuraajia. Kirjalliset ideat ja kilpailevien koulukuntien opit siirtyivät 400-luvulta roomalaisajalle ja kirjoittajalta toiselle, välillä suosittuina ja välillä epäsuosiossa.¹⁵⁸ Eliade ja Carr näyttävät olevan oikeassa väittäessään, että tiettyjen kreikkalaisten kirjoittajien ajattelussa on historian ainutkertaisuuden väheksyntää. Koko kreikkalaisen ajattelun leimaaminen historiattomaksi tai ajattoman todellisuuden nimeäminen ensisijaiseksi tällä perusteella jättäisi kuitenkin huomiotta ne kirjallisuuden lajit, kuten historian, jossa tapahtumia ei selitetä ihmisluonnon muuttumattomuudella ja ajattomalla todellisuudella.

Kreikkalaisten aikakäsityksen kutsuminen elliptiseksi ja historiattomaksi johtuu mahdollisesti osaltaan kreikkalaisten filosofien valtavasta vaikutuksesta länsimaiseen käsitykseen kreikkalaisten ajattelusta. Muun muassa Giorgio Agamben allekirjoittaa tämän aikakäsityksen, mutta perustaa mielipiteensä Aristoteleen pohdintaan tällaisen aikakäsityksen mahdollisuudesta eikä kreikkalaisten omaan aikakäsitykseen sellaisena kuin se esiintyy lyriikassa ja historiankirjoituksessa. Vaikka Agamben tekee mielestäni väärän oletuksen elliptisyydestä Aristoteleen perusteella, hän luotaa kuitenkin hyvin käsitystä ajasta mitattavina yksiköinä ja seuraa tämän käsityksen kehittymistä ja kantautumista länsimaisiin ajattelumalleihin kristinuskon ja uusplatonilaisuuden myötä.¹⁵⁹ Näistä syistä kallistun syklisen ja lineaarisen maailmankuvan analyysissä Momiglianon käsitykseen. Kreikkalaisten ajattelu yleisesti, ja historiankirjoittajien erityisesti, oli lähempänä lineaarista kuin syklistä aikakäsitystä. Ajatus syklisestä maailmankuvasta esiintyy lähinnä filosofiassa, jossa se nähdään filosofialle sopivaan tapaan enemmänkin yhtenä mahdollisena tapana jäsentää todellisuutta kuin ainoana käsityksenä siitä.

Ajatukseen syklisestä ajattelusta liittyy myös käsitys historian merkityksettömyydestä ajattomien kiinnostuk-

sen kohteiden rinnalla. Herodotos ja Thukydides olivat kiinnostuneita menneisyydestä ja tutkivat sitä erityisellä kriittisellä metodilla. Tällä metodilla on kaksi alkulähdettä. Ensimmäisiä ovat menneisyydestä ja vieraista maista kirjoittavat proosakirjailijat. Toinen on kasvava *polis*, jossa julkinen toiminta kosketti yhä suurempia määriä ihmisiä kerrallaan. Tämä kasvu sai aikaan sen, että yhteisiä päätöksiä tehdessä kansalaisten tuli osata arvioida hyvin eri väitteiden perusteita ja eri argumentteja. Peter Green on huomioinut, että *poliksen* ainutkertaisen kehityksen mahdollistumiseen liittyvät myös maantieteelliset seikat. Kreikkalaiset kaupungit olivat vuoriston ja meren rajaamassa rajoitetussa tilassa, ja leuto ilmasto mahdollisti julkisen kanssakäymisen lähes ympärivuotisesti. Tämä johti elävän keskustelukulttuurin syntyymiseen.¹⁶⁰ Sofismin kehitys ja suosio olivat osa tätä ilmiötä, sillä ihmiset tarvitsivat uusia ajattelun välineitä päätöksentekoon ja lakien laatimiseen.¹⁶¹ Kreikkalainen historiankirjoitus ulottuu kapeastikin tarkasteltuna 600-luvulta Rooman valtakunnan kukoistukseen, ja eri kirjoittajien vaikutteet ovat sekoitus kreikkalaista perinnettä ja ainakin persialaista ja juutalaista historiankirjoitusta. Ei ole yllättävää, että tästä laajasta joukosta löytyy sekä sykliseen että historialliseen ajatteluun suuntautuvia kirjoittajia, erityisesti filosofiasta.

Valve tunnistaa hyvin *Peloponnesolaissodasta* eliadelaiseen käsitykseen sopivan arkkityypin, jonka toteutumista hänen mukaansa Thukydideen teos kuvaa: Thukydideen käsityksen pysyvistä ihmisluonnosta (*he anthropeia fysis*).¹⁶² Thukydides olettaa, että hänen kertomuksensa on tärkeä, koska ihmisluonto on aina samanlainen ja jos jokin tapahtuma toistuu, ihmiset käyttäytyvät samoin kuin aiemmin. Käsitys muuttumattomasta ihmisluonnosta näkyy hyvin Thukydideen kertomuksessa Ateenaa sodan alussa kohdanneesta kulkutaudista, jonka aikana ateenalaiset hylkäsivät sivisty-

neet tavat ja kuolleiden kunnioittamisen ja elivät ilman toivoa huomisen päivän näkemisestä.¹⁶³

Herodotos ei tuo tietoisesti esiin vastaavaa ajatonta rakennetta, joka selittäisi tapahtumia. Hänelle menneisyys ja tulevaisuus ovat avoimia, ja kun riittävän paljon aikaa kuluu, voi tapahtua mitä tahansa ainutkertaista.¹⁶⁴ Käsitys ajallisuudesta avaa mielestäni merkittävästi *Historiai*-teosten tehtävää. Thukydides kirjoittaa teostaan pysyväksi muistomerkiksi, joten on pohdittava, mistä hänen teoksensa on pysyvä muistomerkki – ihmisluonnon pysyvyydestä vai peloponnesolaissodasta? Jos hänen aikakäsityksensä olisi syklinen, ei sodan erityisten tapahtumien selvittämiselle olisi samanlaista mieltä. Silloin tapahtumia olisi syytä käydä läpi vain siltä osin kuin ne kertovat ihmisluonnon pysyvyydestä eikä muulle historiankirjoitukselle olisi tarvetta.

Valveen tulkinnan mukaan sodan tapahtumat kerrotaan, jotta Thukydides voi osoittelematta paljastaa, miten Ateenan suuruus olisi tavoitettavissa. Se on siis eräänlainen oppikirja ja siinä merkityksessä vahvasti moraalinen.¹⁶⁵ Kuitenkin teos on hyvin yksityiskohtainen kuvaus partikulaareista tapahtumista. Tässä suhteessa Thukydides erottuu kreikkalaisista edeltäjistään, jotka uskonnollisissa riiteissä tavoittelivat paluuta myyttiseen todellisuuteen, sekä juutalaisesta historiankirjoituksesta, joka luopui uuden historian kirjaamisesta raamatullisen historian jälkeen.¹⁶⁶ Olen samaa mieltä Valveen tulkinnasta, jonka mukaan Thukydideen tehtävä on paljastaa kätkeyty *aletheia* ihmisluonnosta ja Ateenan suuruudesta. En kuitenkaan anna tälle tehtävälle samaa ensisijaista arvoa, sillä tulkitsen eliadelaiten ikuisten arkkityyppien merkityksen vähäisemmäksi. Ajaton ei ollut Herodotokselle ja Thukydideelle ensisijaista, vaan ainutlaatuisten tapahtumien kirjaamiselle oli itseisarvoinen tarve.

Tätä tulkintaa tukee Momiglianon esittämän kritiikin lisäksi kaksi seikkaa, joita olen käsitellyt aiemmin. Ensinnäkin ideaaliensa määrittelyssä molemmat kirjoittajat painot-

tavat kokonaisuuksien välittämisen tärkeyttä. Herodotos ilmoittaa kirjoittavansa myös pienten kansojen kohtaloista ja raportoivansa epätosinakin pitämiään tarinoita. Thukydides puolestaan painottaa menneisyyden kattavan kuvan rakentamisen merkitystä. Toisekseen Valve rakentaa käsitystään Thukydideen tehtävästä myös Aristoteleen varaan, vaikka *logokselle* asetettu käytännöllinen tehtävä ei ollut vielä samanlainen kuin Aristoteleella. Tässä on huomioitava Heideggerin varoitus olla samaistamatta esisokraattista ajattelua Platonin ja Aristoteleen ajatteluun. Platon ja Aristoteles olivat sekä poikkeuksellisia että uudistuksellisia ajattelijoita kreikkalaisessa maailmassa.

Menneisyys kirjoittamisen kohteena on siis joukko tapahtumia, jotka saattavat toistua tai olla ainutkertaisia. Historiankirjoitus kohtaa menneisyyden joidenkin periaatteiden mukaisesti ja suodattaa tiedon tapahtumista niiden läpi. Herodotoksen ja Thukydideen käsitystä omasta kirjoittamisestaan ei voi verrata historiankirjoitukseen yleensä, jos ei ole olemassa yhteisesti hyväksyttyjä kriteerejä sille, mitä historiankirjoituksen tulisi olla. Heidegger esitti yhden käsityksen siitä, miten kreikkalaisten historiankirjoitusta tulisi ajatella. Vastatakseni kysymykseen siitä, oliko heidän kirjoituksensa historiankirjoitusta, vertaan sitä vielä hyvin toisenlaiseen käsitykseen siitä, mitä historiankirjoitus on.

Carrin historiografinen teos *What is History?* pyrki 1960-luvulla erottautumaan monista angloamerikkalaisista esikuvistaan. Hän tunsikin kreikkalaiset historioitsijat ja viittaa heihin, joten hänen tavoitteidensa voidaan olettaa olevan vertailtavissa *Historiai*-teosten tavoitteisiin. Hänen mukaansa historiankirjoitus on valintaa, jossa omista arvolahtokohdista kirjoitetaan muistiin se, mikä on kirjoittajan oman sosiaalisen järjestyksen kanssa harmoniassa. Voi jopa ajatella, että yksittäinen teos kertoo enemmän kirjoittamisensa ajankohdasta ja kulttuurista kuin kuvaamastaan aiheesta ja ajasta. Esimerkkinä muiden muassa hän mainit-

see juuri persialaissotien historian. Se kertoo hänen mukaansa vain yhden version sodasta eli sen, joka näyttäytyi pienelle ateenalaisyleisölle.¹⁶⁷ On totta, että persialaissotien historia Herodotoksen kertomana on vain yksi näkökulma menneisyyteen, mutta sen lähteenä on monta ristiriitaista näkökulmaa, jotka Herodotos tietoisesti tuo esiin. Vaikka kirjoittaja oli kreikkalainen ja yleisö ehkä ateenalainen, Historiateos on myös persialaisten ja egyptiläisten versio historiasta silloin, kun lähteenä on persialainen tai egyptiläinen kertoja.

Historiankirjoitus piti Carrin mukaan irrottaa hegeliläisestä perinteestä, jossa uskottiin kullekin ajalle löytyvän sitä aikaa kuvaava ja yhdistävä ajan henki, jota aikansa suurmies ilmaisi ja toteutti. Carrin mukaan suurmiehetkin olivat yhteiskuntansa tuotteita eivätkä ilmestyneet tyhjästä.¹⁶⁸ Suurmiesten lisäksi kyseenalaiseksi asettuu käsitys yhdestä aikaansa leimaavasta tahdosta. Herodotos ja Thukydides eivät määrittele tehtäväkseen ajan hengen metsästystä eivätkä kiinnitä yksittäisiä henkilöitä koko sotien tai kansakuntien kuviksi. Herodotos puhuu yleensä kokonaisista kansoista, paitsi kertoessaan persialaisten kuninkaiden tarinaa kehyskertomuksessaan. *Peloponnesolaissodasta* olisi mahdollista nostaa tiettyjä esikuvia tietyille *poliksille*, kuten Perikles Ateenalle ja Brasidas Spartalle. Silloin otettaisiin huomioon kuitenkin vain ne henkilöt, jotka vastaavat parhaiten etukäteen määriteltä tarvetta etsiä suurmiehiä tekstistä. Huomiotta jäisi valtava joukko heikkoja kuninkaita ja sotapäälliköitä, jotka eivät sopisi tähän kuvaan. Ylipäättään Thukydideen teoksen henkilögallerian koko heikentää argumenttia siitä, että hänen teoksensa pyrkisi kuvaamaan aikaansa yksittäisten henkilöiden ehdoilla.¹⁶⁹ Näin tarkasteltuna *Historiai*-teokset edustaisivat Carrin käsitystä hyvästä historiankirjoituksesta.

Nähdäkseni Carr edustaa perinteistä poliittisen historian käsitystä siitä, mitä historiankirjoitus on.¹⁷⁰ Historian

tehtävänä on etsiä kausaalisia selityksiä yhteiskunnallisille tapahtumille. Vastaus siihen, miksi asiat tapahtuvat, löytyy tutkimalla ja valikoimalla niitä tekijöitä, jotka selittävät, miten se tapahtui. Tämä muistuttaa Thukydideen itselleen asettamaa tehtävää valikoida oikea tieto ja kirjoittaa se ylös sekä vaieta siitä, mitä hän pitää virheellisenä. Carr avaa tätä valikointiprosessia. Koska myös sattumanvaraiset tapahtumat sisältyvät tutkittaviin kausaalisuhteisiin, niistä itsestään ei paljastu, mitkä tekijöistä ovat merkittäviä ja mitkä vähemmän merkittäviä. Hänen mukaansa merkittäviä syitä ovat sellaiset, jotka vaikuttavat muihinkin historiallisiin tapahtumiin. Tiedämme arkijärjellä, mitkä ovat näitä syitä. Sen tiedämme, koska vain oikeista syistä on hyötyä yleistämisessä. Merkittävien syiden tunnistaminen näin vaikuttaa minusta kehäpäätelemältä. Carr myös syyllistyy samaan ylihistoriallisen tulkintakehyksen asettamiseen, jota hän Marxia lainaten itse kritisoi.¹⁷¹

Eräs piirre, joka erottaa kreikkalaisten ja nykytutkijoiden käsitystä historiankirjoituksesta, on suhde lähteiden käyttöön. Herodotos ja Thukydides eivät vielä käyttäneet kirjallisia lähteitä siten kuin nykyaikaisessa historiankirjoituksessa on tapana. Robin Lane Foxin mukaan vasta Aristoteles oli dokumentaarisen tutkimuksen edelläkävijä ja asteittain hänestä eteenpäin kirjallisten lähteiden käyttö vakiintui osaksi historiankirjoitusta. Aristoteleesta eteenpäinkään kehitys ei ollut lineaarista, vaan vaatimus kirjallisten lähteiden käytöstä ja niiden esittelemisestä yleisölle vakiintui vasta paljon myöhemmin.¹⁷² Vaikka fyysisiä arkistoja – kuten Alexandrian kirjasto – oli, käsitettä arkistolähteistä tai arkistotutkimuksesta ei vielä ollut.¹⁷³ Herodotos ja Thukydides korostivat silminnäkihavaintoa ja haastattelivat aikalaisiaan silloin kun eivät itse olleet todistaneeet tapahtumia. Tältä osin heidän kirjoitustaan voidaan mielestäni pitää historiankirjoituksena, mikäli varhaista historian-

kirjoitusta arvioidaan sen ajalle tyypillisin vaatimuksin eikä meidän aikamme standardein.

Näillä perusteilla olen valmis kutsumaan *Historiaiteoksia* historiankirjoitukseksi tietyin varauksin. Ciceron nimitys Herodotoksesta historian isänä ja 1900-luvulla vaikiintunut käsitys Thukydideestä tieteellisen tai modernin historiankirjoituksen isänä hämärtävät jatkuvan muutoksen ja asteittaiset siirtymät kohti uutta kirjallista genreä.¹⁷⁴ Historiankirjoitus ei alkanut Herodotoksesta eikä Thukydideestä. Se ei myöskään tullut valmiiksi heidän töissään. Tämä käsitys on ongelmallinen jo pelkästään modernin historiankirjoituksen määrittelemiseksi, ja kreikkalaisen historiankirjoituksen arvioimiseksi pidän sitä anakronistisena. Heideggerin käsityksen mukaisesti kirjoitusta tulee kohdella omassa ajassaan tapahtuneena toimintana ilman ylihistoriallista painolastia.

Herodotoksen ja Thukydideen työtä on mielestäni oikeutettua kutsua kreikkalaiseksi historiankirjoitukseksi ja heitä kreikkalaisiksi historioitsijoiksi. Kuvaus Herodotoksesta historian isänä on mielestäni edelleen oikeutettu, ja se kuvaa myös Thukydidestä paremmin kuin nimitys modernin historiankirjoituksen isä. He molemmat olivat osaltaan synnyttämässä uutta genreä ja voivat jakaa sen isyyden keskenään sekä edeltäjiensä kanssa. Tällaisten nimitysten kanssa tulee silti olla varovainen. Voin jakaa Henrik Ziliacuksen käsityksen Herodotoksesta koskemaan molempia: isyys ei tarkoita erehtymättömyyttä.¹⁷⁵

Kirjoittamisen ideaalien noudattaminen *Historiateoksessa*

Thoma – suurten ja ihmeellisten tekojen ikuistaminen

Seuraavissa luvuissa vertailen Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamista siihen, mitä he ilmoittavat kirjoittavansa. Yritän löytää sekä yhtäläisyydet että erot esitetyissä tavoitteissa ja niiden toteuttamisessa. Sekä tavoitteilla että toteutuksella on oma merkityksensä tutkittaessa, mikä kirjoittajasta on muistamisen arvoista eli mistä historiaa kannattaa kirjoittaa. Muistiin kirjoittamisen arvoista on se, minkä kirjoittajat itse ilmoittavat kirjoittavansa, ja se, minkä he ilmoittamansa lisäksi tai sijaan todella kirjoittivat. Näin kuva heidän kirjoituksestaan tarkentuu ja on mahdollista siirtyä tarkastelemaan, minkälaista historiankirjoitusta *Historiateos* ja *Peloponnesolaissota* ovat suhteessa toisiinsa.

Antiikin kirjallisuudessa vetoaminen esitetyn asian lähteeseen on tyypillinen keino lisätä sanotun uskottavuutta. François Hartog erottelee Herodotoksen kirjoittamisesta neljä tiedon välittämisen lajia: ”näin”, ”kuulin”, ”sanon” ja ”kirjoitan”. Hartogin kategorioissa itse todistettu tieto on arvokkaampaa kuin toisen käden tieto ja näkeminen uskottavampaa kuin kuuleminen. Kuulemisen ja näkemisen lisäksi hän erottaa passiivisen vastaanottamisen (kuulin) aktiivisesta tuottamisesta (sanon).¹⁷⁶ Näkeminen on tärkein tiedon välittämisen muoto, sillä omaa silminnäkijähavaintoa pidetään *thoman* luotettavimpana todisteena. Tässä mielessä Hartogin kategorisointi muistuttaa Aristoteleen aistien hierarkiaa. Aristoteles nostaa näkemisen tärkeimmäksi viiden aistin joukosta, sillä se on paras tiedon lähde.¹⁷⁷

Hartogin tekemisen lajien ohkeen lisäksi vielä kaksi. Herodotos ottaa etäisyyttä käsittelemiinsä tapahtumiin käyttä-

mällä verbiä *bode*, jonka lisäksi viidenneksi kategoriaksi.¹⁷⁸ Tätä verbiä käyttäessään hän ei ota kantaa käsittelemänsä aiheen paikkansa pitävyyden puolesta yhtä vahvasti kuin käyttäessään persoonamuotoisia verbejä ”sanon” tai ”kirjoitan”. Hartogin tiedon lajien erottelu on tehty Herodotoksen lähteiden jäsentämiseen. Jotta sitä voidaan käyttää myös Thukydideen lähteiden analyysiin, otan huomioon vielä kuudennen lähteen esittämisen tavan, passiivin. Se on muodoltaan erilainen kuin *bode*, mutta toimii hyvin samankaltaisesti. Niukasti lähteitään esittelevä Thukydides viittaa niihin usein sanoa-verbin passiivilla *legetai*.¹⁷⁹ Passiivilla hän korostaa lausutun merkittävyyttä; se, mikä on sanottu, on syytä tulla sanotuksi.¹⁸⁰ Herodotos puolestaan käyttää passiivia merkitsemään jaettua eli sellaista käsitystä, josta kaikki kreikkalaiset, tietyn *poliksen* asukkaat tai jonkin muun kansan jäsenet ovat samaa mieltä.¹⁸¹

Tulkitsin Herodotoksen kirjoittamisen ideaaleiksi suurten ja ihmeellisten tekojen ikuistamisen (*erga megala te kaitnomasta*), tekoihin johtaneiden syiden ja menneisyyden paljastamisen (*apodeksis*), hänen virheellisinä pitämiensä syiden esittämisen paikkansa pitävien rinnalla, jotta kuulijalla on mahdollisuus valita, mitä uskoo, ja tuomarin roolin välttämisen. Kuten Homeros, Herodotos pitää silmin nähtyä kuultua uskottavampana. Esimerkiksi Egyptin maantieteellisessä kuvauksessa hän kertoo ensin sen, mitä itse näki, ja vasta sitten sen, mitä oli haastattelemalla (*historeon*) saanut tietää kaukaisemmista alueista, joihin hän ei ollut matkustanut.¹⁸² Itse nähty on siis uskottavampaa, sillä hän turvautuu kuultuun vain niiltä osin, kuin silminnäköhavaintoa ei ole.

Historiateos sisältää runsaasti eri kansojen jumalkäsitysten ja rituaalien kuvauksia. Herodotos pyrkii tekemään vieraat uskonnot samaistuttavaksi kreikkalaiselle yleisölleen kääntämällä näiden nimet kreikkalaisiksi ja vertaamalla palvontamenoja kreikkalaisille tuttuihin rituaaleihin.¹⁸³ Herodotos

kuitenkin toteuttaa tehtävänsä kuvata *thomaa*, ihmisten tekemiä ihmeitä, jumalallisten ihmeiden (*sema*) kustannuksella. Hän suhtautuu usein jumalallisiin ihmeisiin epäilevästi. Uskonnollisten ja ylikuonnollisten ilmiöiden lähteiden esittely ja arviointi antaa hyvän kuvan siitä, miten Herodotos toteuttaa ideaaliaan kuvata *thomaa*.

Herodotosta on pidetty uutta ajattelua edustavana poikkeuksena, joka muiden historioitsijoiden etujoukoissa nousee uskontoa harjoittavien köyhien maailmasta harjoittamaan historiantutkimusta rationaalisenä tiedusteluna.¹⁸⁴ Hänen kirjoituksestaan on kuitenkin helppo esittää vasta-argumentti tälle väitteelle. Tulkitsen hänen uskonosuhteensa hienovaraistemaksi kuin vain ateistin rooliksi uskonnollisessa yhteisössä. Hän ei ole täysin uskonnonvastainen, vaikka hän ei hyväksykään kaikkia eepikkojen esittämiä käsityksiä maailmasta.¹⁸⁵ Hän esittää esimerkiksi, ettei Okeanos-virta ole todellinen maailmaa ympäröivä virta, vaan epäilee sitä Homeroksen keksinnöksi. Hän ei myöskään hyväksy ajatusta Okeanoksesta Niilin alkulähteenä.¹⁸⁶

Homeerisen runouden asema ei ollut samanlainen kuin kirjan uskonnoissa eli juutalaisuudessa, kristinuskossa ja islamissa. Herodotos pystyi arvostelemaan homeerisen runouden maailmankuvaa ja silti saavuttamaan elinaikanaan teoksellaan suuren suosion. Tähän on voinut vaikuttaa myös se, että hänen arvostelunsa on kohdettaan kunnioittavaa. Hän ei hylkää Homeroksen tai Hesiodoksen esittämiä tulkintoja muttei myöskään tukeudu niihin. Hän hylkää vain niistä johdetut selitykset.

Herodotos kertoo myös geettien palvomasta myyttisestä ja kuolemattomasta Salmoksiista, jolla sanottiin olevan huone maan alla Hadeksessa, jossa tämä vietti pitkiä aikoja. Sen jälkeen hän esittää tarinasta version, jossa Salmoksis onkin myöhemmin elänyt orja, joka on elänyt Pythagoraan palveluksessa, vapautettu orjuudesta ja perustanut vapau-

duttuaan kuolemattomuutta palvovan kultin. Hän ei usko itse kumpaankaan versioon.¹⁸⁷

Herodotoksen asenne ei silti ole ateistinen. Hänen kirjoituksessaan jumalat antavat sadetta, eikä hän kätke sitä, että ihmiset vannovat yleisesti jumalan (*ho theos* tai *daimon*) nimessä.¹⁸⁸ Hän kertoo, että thessalialaiset uskovat Poseidonin tehneen Peneioksen solan. Hän kommentoi tätä kuvaavasti: ”Jokainen näet, joka arvelee Poseidonin järkyttävän maata ja maanjäristyksien aikaansaamien halkeamien olevan tämän jumalan työtä, saattaisi senkin nähdessään väittää sitä Poseidonin tekemäksi.”¹⁸⁹ Hän ei väitä thessalialaisten olevan väärässä, mutta ei tunnusta itse uskovansa jumaluuteen. Uskonnolliset aiheet ovat hänelle käyttökelpoista lähdemateriaalia, vaikka hänen maailmankuvansa ei rakennukaan niiden käsityksen varaan.

Vielä ambivalentimpi kuin suhde Homerokseen on Herodotoksen suhde oraakkeleihin. Oraakkelit ja ennustaminen olivat keskeinen osa kreikkalaista uskonnollisuutta. *Historiateos* sisältää lukuisia Kreikan tärkeimmän oraakkelin Delfoin Pythian ennustuksia sekä muita oraakkeleita ja enteitä. Ennustukset mahdollistavat hänen narratiivinsa vahvistamisen itseään vahvemman auktoriteetin suulla.¹⁹⁰ Esimerkiksi Spartan kuninkaan Leutykhideen tarina Glaukoksesta on tällainen narratiivi.¹⁹¹ Leutykhides yritti saada ateenalaisia luovuttamaan panttivankeja, jotka he olivat luvanneet Spartalle. Kun ateenalaiset kieltäytyivät, kuningas kertoi tarinan Glaukoksesta, jolle oli uskottu puolet erään miletolaisen miehen omaisuudesta. Glaukos ei kuitenkaan luovuttanut omaisuutta takaisin; kysyttyään Pythialta neuvoa hän sai tietää sukunsa olevan tuhoon tuomittu. Tällä tarinalla Leutykhides yritti vedota ateenalaisiin, jotta he kunnioittaisivat omaa valaansa. Lateinerin mukaan Herodotos kertoo tämän tarinan, koska siinä on moraalinen opetus.¹⁹² Se ei kuitenkaan riko Herodotoksen ideaaleja vastaan. Hän esittää sen niin, että hänen yleisönsä sympatiat todennäköi-

sesti kallistuisivat Leutykhideen kannalle. Johdattelevasta esittämisestä huolimatta tämä tarina selvästi kuuluu osana persialaissotien tapahtumia niihin ihmeellisiin tekoihin, joista hän on päättänyt kirjoittaa.

Vielä 1900-luvulla Thukydides nähtiin Herodotosta parempana historioitsijana ja hänet nostettiin modernin sekularismin esikuvaksi, sillä hän tukeutui naturalistisiin ja ei-teologisiin selityksiin.¹⁹³ Thukydideskään ei kuitenkaan tulkitse oraakkelilauseita skeptisesti. Hän sekä käyttää uskonnollista aineistoa että luottaa sen pitävän paikkansa esimerkiksi käsitellessään Pelargikonin asuttamista, jonka Delfoin oraakkeli oli kieltänyt. Hän tulkitsee, että alueen asuttamista ei seurannut onnettomuus, vaan ennustus toteutui siten, että onnettomuus eli sota teki sen asuttamisen välttämättömäksi.¹⁹⁴ Herodotoksen ja Thukydideen uskon-
tosuhteet eivät ole täysin erilaisia, kuten jälkikäteisistä arvioista voisi päätellä.

Voisi sanoa, että Herodotoksen suhde uskontoon on agnostinen, mutta tämäkin määrittely olisi anakronistinen. Kreikkalaisten suhde uskontoonsa oli hyvin omintakeinen. John Gould on kutsunut sitä universaaliksi epävarmuudeksi ihmisen käsityskyvystä. Hänen mukaansa kreikkalainen uskonto pitää yliluonnollista aina epävarmana ja tulkintaa vaativana.¹⁹⁵ Mielestäni Herodotosta ei ainakaan kannata luokitella ateistiksi. Hän on uskonnollisesti suvaitseva eikä yritä vaieta asioiden uskonnollisten selitysten olemassaolosta, vaan päinvastoin esittelee kuvaamiensa kansojen rituaalit ja jumaluudet. Tässä esittelyssä on kyse myös uskottavuuden rakentamisesta. Luettelemalla jonkin alueen tai kansan ihmeet pienimmistä suurimpiin Herodotos vakuuttaa kuulijoilleen olleensa paikan päällä siten kuin matkoistaan kertovalta kirjoittajalta odotettiin.¹⁹⁶

Apodeksis – tekoihin johtaneiden syiden ja menneisyyden paljastaminen

Tässä tutkimuksessani en käsittele kattavasti *Historiai*-teosten korrespondenssia nykykäsitykseen Kreikan sodista ja varhaisesta historiasta. Käsitys hänestä valheiden isänä – historian isän lisäksi – on kuitenkin niin keskeinen osa keskustelua Herodotoksesta, että sitä on syytä sivuta. Herodotos otti tehtäväkseen *apodeksiksen* eli asioiden oikean tilan paljastamisen. Häntä voidaan sanoa valehtelijaksi, mikäli hän käsittelee teoksessaan aiheita, joista varmasti tiedämme, että ne ovat hänen mielikuvituksensa tuotetta eivätkä perustu joko tosille tai epätosille käsityksille. Käsittelemisen diskurssin Herodotoksesta valehtelijana siinä laajuudessa kuin se on tarpeellista, vaikka tämä diskurssi osittain risteää muiden tutkimuksen osien kanssa. Tietoisesti valehtelemiseen eli virheellisten asioiden tietoiseen esiin tuomiseen tosina liittyy läheisesti tietoinen virheellisten asioiden esille tuominen virheellisinä. Sitä käsittelem seuraavassa alaluvussa.

Usein Herodotoksen valehtelusta nostetaan esimerkiksi hänen maantieteelliset kuvauksensa ja kaukaisten maiden *thoma*. Plinius vanhempi kritisoi erityisesti kertomuksia eksoottisista ja myyttisistä eläimistä.¹⁹⁷ Herodotos esittää, että intialaiset keräävät kultahiekkaa erämaasta, mutta tässä työssä heitä häiritsevät karvaiset, kettua suuremmat ja koiraa pienemmät jättiläismuurahaiset.¹⁹⁸ Kertomus kuulostaa uskomattomalta ja on peräisin alueelta, jonne hänen ei uskota itse matkustaneen. Intian osalta Herodotoksen uskotaan käyttävän lähteenään Hekataioksen *Periegesistä*, joka ei ole säilynyt. Hekataios puolestaan perustaa kuvauksensa Skylax Karyandalaiseen, joka itse matkusti Indukselle asti.¹⁹⁹ Hartogin aistihierarkian mukaisesti kuultu on tällöin luotettavin tieto näistä alueista ja Herodotoksen velvollisuus on se esittää. Nykytutkimuksen valossa tällaiset pitkään valheena pidetytkin tarinat voivat perustua to-

dellisuuteen. Nämä kertomukset kuitenkin vaikuttavat yhä Herodotoksen maineeseen valehtelijana, ja niihin törmää edelleen myös populaarikulttuurissa.²⁰⁰

Hark A Vagrant! on Kate Beatonin vuodesta 2006 alkaen ilmestynyt historia-aiheinen sarjakuva internetissä.

Michel Peissel on tutkinut Indus-joen varrella eläviä himalajanmurmeleita, jotka ovat samankokoisia ja kaivavat hiekkaa samalla tavoin kuin Herodotoksen jättiläismuurahaiset. Niiden kuvaaminen muurahaisiksi on Peisselin mukaan tarinan vääristymää, joka saattaa johtua paikallisten murmelia ja muurahaista tarkoittavien sanojen samankaltaisuudesta.²⁰¹ Itse lisäisin mahdolliseksi tulkinnaksi Herodotoksen käyttämän kirjallisen tekniikan, jolla hän kertoo yleisölleen ihmeellisistä eläimistä käyttäen heille tuttujen eläinten nimiä. Sen tehtävänä on tehdä vieraat asiat ymmärrettäväksi

kreikkalaisille, jotka eivät ole nähneet vastaavaa. Samalla tavoin hän kääntää jumalten nimiä kreikkalaisille tutuiksi.²⁰²

Samanlainen uskomattomalta vaikuttava tarina on Herodotoksen kuvaus Arabian siivekkäistä käärmeistä, jotka elävät puissa, joista saadaan mirhamia.²⁰³ En ole törmännyt niitä koskevaan tutkimukseen, mutta on helppo spekuloida, että tämänkin tarinan taustalta voisi löytyä todellisia eläimiä, jotka eivät olleet Kreikassa tunnettuja. Näiden lentävien käärmeiden yhteydessä hän kertoo kassian keräämisestä.²⁰⁴ Sen suojelijat ovat ”joitakin siivellisiä eläimiä, jotka jokseenkin muodostavat yökköjä, vikisevät kovasti ja pitävät urhoollisesti puoliaan. Ne täytyy torjua silmiltään ja sitten niittää kasia (sic).”²⁰⁵ Nämä Reinin käännöksen yököet (*nukterisi*) ovat lepakoita.²⁰⁶

Toinen esimerkki kertomuksesta, jota on pidetty valehteluna mutta joka näyttää uuden tiedon valossa uskottavalta, on Italian etruskien alkuperä. Arkeologit ovat kritisoineet Herodotoksen väitettä, että etruskit olisivat kotoisin Lyydiasta. Italialaisessa tutkimusperinteessä on korostettu oman korkeakulttuurin kotoperäisyyttä, mutta nykyaikainen DNA-tutkimus on tuonut vahvistusta Herodotoksen käsityksille.²⁰⁷ Myös Thukydides esitti, että etruskit olivat muualta, hänen mukaansa Lemnokselta ja Ateenasta, muuttaneita pelasgeja.²⁰⁸ Nykytutkimus vahvistaa käsitystä, että etruskit olisivat nimenomaan Herodotoksen esittämiltä alueilta Lähi-idästä.

Nämä esimerkit ovat vastakohtia Evansin määritelmän mukaiselle tiedostamattomalle valehtelulle, jossa todeksi luultu osoittautuu myöhemmin valheeksi. Kreikan historiografisessa tutkimuksessa Evans edustaa kriittistä kantaa Herodotoksen luotettavuuteen. Hänen mukaansa Thukydides on Herodotosta luotettavampi, sillä hän hyödyntää suullista traditiota vähemmän kuin Herodotos. Traditio sisältää virheellistä tietoa ja on siten vähemmän luotettavaa kuin Thukydideen käyttämä oma havainto. Evansin tulkin-

ta asettaa kuulemisen ja näkemisen samaan hierarkkiseen suhteeseen kuin Hartogin aistihierarkia: silminnäkijähavainto on luotettavampi tietämisen laji kuin kuuleminen. Hartogille näiden rajat ovat liukuvat: toinen on toista luotettavampi, mutta kumpikin on altis virheelle ja kumpikin on mahdollisesti tosi. Evansilla kuulemisen ja näkemisen raja on tiukempi: kuultu ei ole luotettavaa, nähty on.²⁰⁹

Evansin tulkinta luotettavuudesta on mielestäni kahdella tavalla ongelmallinen. Ensinnäkin se asettaa suuremman painoarvon Thukydideen käyttämille nimeämättömille lähteille kuin nimetyille suullisille lähteille. Nämäkin lähteet ovat saattaneet olla suullisia, vaikka Thukydides ei kerro sitä. Nimeämättömien lähteiden todenperäisyyttä on mahdoton arvioida jälkikäteen. Toiseksi se tekee esikirjallisesta menneisyydestä kirjoittamisen mahdottomaksi. Thukydides kirjoitti enimmäkseen omasta nykyhetkestään mutta myös menneisyydestä, toisin kuin Evans antaa ymmärtää.²¹⁰ Evansin totuuskäsitys ei mielestäni heijasta kreikkalaisten omaa käsitystä totuudesta vaan nykyaikaista käsitystä totuudesta vain tapahtumien ja niistä kirjoitetun korrespondenssina. Itse pidän heidän totuuskäsityksensä osuvampana kuvauksena tulkintaa, jossa Herodotoksen *apodeksis* ja Thukydideen *aletheia* ovat yritys paljastaa kätkeytyneenä pysyttelevä totuus ja tapahtumien syyt.

Evansin kritiikkiin liittyy myös toinen arvostelu Herodotosta kohtaan, jonka juuret ovat jo antiikissa. Plutarkhos epäilee Solonin biografiassaan tarinaa Solonin ja Kroisoksen tapaamisesta Sardiksessa keksityksi.²¹¹ Myös nykykäsityksen mukaan on epätodennäköistä, että tämä kohtaaminen, joka käynnistää Lyydian ja Persian välisen konfliktin ja siten koko persialaissodat, olisi kronologisesti voinut uskottavasti tapahtua.²¹² Miksi Herodotos on siis kirjoittanut sen? Tulkitsen sen olevan eräänlainen tutkielma keskeisten hallitsijoiden motiiveista. Tällaisena se palvelee Herodotoksen *apodeksista*, mutta nykyaikaisessa ja jo roomalaisajan

kriitikkojen mielessä se ei ole totta totuuden merkityksessä korrespondenssina tapahtumien kanssa.

Tulkintaani tukee Charles Chiassonin mielenkiintoinen analyysi Solonin ja Kroisoksen tapaamisesta. Hänen mukaansa Herodotos tekee Kroisoksesta yleisönsä odotusten vastaisen hahmon. Hän hyödyntää poeettista priamel-rakennetta, jota kuorolaulussa käytettiin erityisesti kohteen ylistykseen. Herodotos käyttää tätä rakennetta odotusten vastaisesti paljastaakseen Kroisoksen huonon harkinnan, joka johtaa lopulta hänen valtakuntansa häviöön persialaisille. Yleensä Kroisos esitetään positiivisessa valossa menestyksen personifikaationa, vaikka hän ei olekaan kreikkalainen.²¹³ Tässä tarinassa hän ei kuitenkaan kuuntele kreikkalaista viisautta edustavan ateenalaisen Solonin neuvoja. Tämä roolien vaihto on mielestäni hyvä esimerkki sellaisista analogioista, joista Hartog kirjoittaa kreikkalaisten ja ei-kreikkalaisten kohtaamisissa.²¹⁴ Herodotos asettaa rinnakkain tutun kreikkalaisen ja vieraan ei-kreikkalaisen tavan toimia ja tekee sen tällä kertaa yksilöiden tasolla sotajoukkojen sijaan.²¹⁵ Herodotoksen tehtävänä on paljastaa totuus hänen käsittelemistään ilmiöistä ja tapahtumista oman totuuskäsityksensä puitteissa. *Apodeksiksen* kannalta korrespondenssi sen kanssa, mitä tapahtui, ei ole hänelle yhtä tärkeää. Senkin osalta kuitenkin minusta vaikuttaa siltä, ettei hän valehdellut tietoisesti Evansin tarkoittamalla tavalla.²¹⁶

Vaihtoehtoisten tarinoiden esiin tuominen

Aiemmin käsittelin kahta tapausta, joiden yhteydessä Herodotos ilmoittaa tavoitteekseen esittää puolueettomasti eri versiot ja antaa lukijoiden tehdä niistä johtopäätöksensä.²¹⁷ Hartog on tunnistanut vielä kaksi esimerkkiä siitä, miten Herodotos ottaa tehtäväkseen toistaa epäuskottavakin tarinat.²¹⁸ Niissä Herodotos sekä toteuttaa ideaaliaan tuoda

esiin virheellisiäkin tarinoita että tarkentaa sitä. Ensimmäinen on kuvaus Kambyseen sotaretkestä. Tarinan kannalta olisi riittävää kertoa, että arabien kuningas lähetti kameleita tuomaan vettä leileissä sotilaille. Kuitenkin Herodotos kertoo vielä version, jossa kuningas rakentaa vesijohdon joukkojen luo. Herodotokselle riittää tämän version kertomisen motivaatioksi se, että tarina on olemassa, vaikka hänen kertomuksensa etenemiselle versio on tarpeeton.²¹⁹ Kaikkien versioiden kertominen ei kuitenkaan ole aina Herodotokselle ongelmaton. Toisessa Hartogin esimerkissä Herodotos mainitsee perustelunsa uudestaan käsitellessään Argoksen ja persialaisten läheisiä suhteita, jotka eivät persialaissotien jälkeen tuoneet hyvää mainetta Argokselle:

Minä olen velvollinen kertomaan, mitä kerrotaan, mutta en suinkaan ole velvollinen kaikkea uskomaan; ja tämä sanani pitääköön paikkansa joka kertomukseeni nähden.²²⁰

Herodotos vetoaa kahteen perusteeseen puolustautuessaan mahdollisilta syytöksiltä ristiriitaisten tai epätosien versioiden levittämisestä. Ensinnäkin olemassa olevan tarinan kertominen on hänen velvollisuutensa. Toisekseen hän toteaa, ettei itsekään ole velvollinen näitä versioita uskomaan. Samalla hän tässä lainauksessa laajentaa velvollisuutensa tästä yksittäistapauksesta koskemaan koko teostaan. Hartog tekee kaksi havaintoa näistä kohdista. Ensinnäkin kertomalla, että hän on kuullut nämä tarinat ja toistaa niitä sellaisenaan, Herodotos positioi itsensä niiden ulkopuolelle. Riippuu vain kuulijasta, uskooko tämä niihin, eikä kertoja ota siihen kantaa. Toisekseen Herodotos lisää tarinansa luotettavuutta ilmoittamalla, ettei hän itsekään usko kaikkia tarinoitaan. Mikäli hän ei itsekään yritä vakuuttaa, että kaikki hänen tarinansa ovat tosia, hän samalla vakuuttaa, ettei ole huijari. Hänen yleisönsä tulisi siis sitä suuremmalla syyllä uskoa, mitä hän sanoo.²²¹

Näiden Hartogin esimerkkien lisäksi Herodotos esittää muuallakin näkemyksiä, jotka voidaan ymmärtää kehotuksiksi tulkita tapahtuma tietyn version mukaan siten kuin hän itse sen esitti. Heti *Historiateoksen* alussa hän kertoo persialaisten ja foinikialaisten selitykset sodan syttymisen syiksi. Sen jälkeen hän toteaa, ettei ota kantaa tarinoiden todenperäisyyteen, mutta samaan hengenvetoon hän ryhtyy kertomaan siitä, kuka ensin teki vääryyttä tai aloitti vihamieliset toimet (*hyparksanta adikon*) kreikkalaisia kohtaan.²²² Ideaalinsa mukaisesti hän tuo esiin myös tarinat, joihin ei usko. Samalla tämä on mielestäni vastoin hänen toista ideaaliaan antaa kuulijansa valita uskottavimpana pitämänsä tarina.

Emily Baragwanath on analysoinut Herodotoksen kerrota ja tulkitsee Herodotoksen johdattelevan kuulijoi- taan tietoisesti. Herodotos pukee tarinansa haluamaansa muotoon ja kontrolloi siten tarinan kuulijassa herättämiä tunteita. Jos hän toivoo kuulijansa olevan sympaattinen tietylle versiolle, hän esittää sen kuvauksen positiivisemmassa valossa kuin muut versiot.²²³ Hartogilla on malliesimerkki tällaisesta kuvauksesta. Käsittelin Herodotoksen uskonto-suhteen yhteydessä tarinaa geeteistä ja heidän hallitsijastaan Salmoksiista.²²⁴ Hartog kiinnittää huomion Herodotoksen verbiin *punthanomai*, jolla hän esittelee aiheensa. Sen voisi kääntää 'kysyessäni he vastasivat näin'. Kertomus on kokonaisuudessaan lainattu, ja vaikuttaa siltä, ettei Herodotos tekisi siinä tulkintoja. Hartogin mukaan Herodotos kuitenkin tulkitsee tarinaa sijoittamalla sen juuri kyseiseen kohtaan, liittämällä sen osaksi narratiiviaan ja ottamalla etäisyyttä geettien uskomuksiin.²²⁵ Näin kehystettynä Herodotos saa geettien uskomukset vaikuttamaan epäusko- tavilta omalla kertojan auktoriteetillaan.

Esittäessään usean osapuolen version tapahtuneesta Herodotos usein tuo esiin lähteensä. Hän ei kuitenkaan aina toimi näin, vaan toisinaan hän esittää asian paljasta-

matta lähteitään, kuten Thukydides. Erityisesti kuvatessaan lähihistoriaa – Herodotoksen omaa elinaikaa – hän viittaa tapahtumiin vain tapahtuneina (*bode*). *Historiateoksessa* kyse on hänen kehyskertomuksestaan eli persialaissodista, jotka esitetään pitkinä kertomuksina ilman lähteitä. Esimerkiksi neljännen kirjan lopusta alkava lähteetön kuvaus keskeytyy vasta viidennen kirjan loppupuolella, kun krotonilaisten ja sybarilaisten sota kuvataan Dorieuksen kertomana. Tässä sisäkertomuksessa Herodotos antaa taas tilaa molempien osapuolten näkökulmille. Sen jälkeen hän toteaa, ettei usko kumpaakaan puolta, ja esittää todisteet väitteelleen. Sitten lähihistorian kuvaus ilman nimettyjä lähteitä jatkuu.²²⁶

Lateiner on kiinnittänyt huomiota erityiseen valheellisen toiminnan kuvaukseen: petollisiin valoihin. Hänen mukaansa Herodotoksen tehtävä sallii ja myös vaatii näiden esille tuomisen. Herodotos ihailee esimerkiksi Themistokleen luovaa oveluutta, improvisaatiota ja laskelmointia. Hän ei tuomitse petollisia valoja mutta ei kuitenkaan suoraan kehu niiden vanhoja.²²⁷ Tässä hän muistuttaa Thukydidestä, joka ei myöskään arvostele petollista toimintaa, kuten *polisten* valloittamista petoksella.²²⁸ Se ei tarkoita, etteivätkö molemmat historioitsijat arvostelisi toimia, joita pitivät väärinä. Petokset eivät vain välttämättä kuulu heidän mielestään kunniattomien tekojen kategoriaan. Tulkiten heidän laskevan petoksen hyväksyttäväksi sodankäynnin keinoksi etenkin kaupunkien valtauksessa.

Herodotos sen sijaan rikkoo ideaaliaan kertoa kaikki tietämänsä merkittävät asiat, jos hän pitää kyseisiä asioita liian alhaisina. Tällä perusteella hän jättää kertomatta, miksi egyptiläiset kuvaavat toisin kuin kreikkalaiset erään jumalan, jonka hän tunnistaa kreikkalaisten Paniksi, miksi egyptiläiset uhraavat ja syövät sikaa eräässä uskonnollisessa juhlassa mutta kieltäytyvät ja halveksivat sitä muuten²²⁹ ja miten Polykrates surmattiin.²³⁰ Jälkimmäisin tapahtuu vaih-

toehtoisessa tarinassa Polykrateen kuolemasta, joten sitä on vaikea pitää merkittävänä vaikenemisena.

Merkittävämpiä kuin ne kohdat, joissa Herodotos ilmoittaa vaikenevansa, ovat ne hiljaisuudet, joita ei voi päätellä Herodotoksen kerronnasta. Vieraita uskontoja käsitellessään hän kertoo, miten ne eroavat kreikkalaisesta, mutta tämä erottelu jää rituaalien kuvauksien tasolle. Hän ei kerro, miten näiden uskontojen harjoittajat kokevat uskontonsa. Samoin hän antaa vieraille jumalille kreikkalaiset nimet tehdäkseen ne ymmärrettäväksi yleisölleen ja riisuu ne ominaisuuksista, jotka eivät ole yhteensopivia kreikkalaisten uskonnonharjoituksen kanssa. Gouldin mukaan näin hän samalla jättää kertomatta, mikä vieraissa uskonnoissa todella on erilaista niiden harjoittajan näkökulmasta.²³¹

Herodotos jättää kertomatta myös erään version Makedonian kuningas Aleksanteri I:n ja tämän isän Amyntaksen kohtaamisesta persialaisten kanssa, vaikka hän todennäköisesti tunsikin sen ja sitä pidetään tositahtumana. Persialaiset tekivät makedonialaisista liittolaisia, mutta sen sijaan Herodotos kertoo tarinan, jossa Aleksanteri surmasi persialaisen lähetystön.²³² Ernst Badian on esittänyt tästä vaikenemisesta teorian, jonka mukaan Herodotos ei kerro kyseistä versiota, jottei loukkaisi Makedonian vaikutusvaltaista hallitsijaa häpeällisellä tositarinalla. Kuitenkin Herodotos jättää kertomaansa tarinaan riittävästi aukkoja, jotta sitä seuraavista tapahtumista voi päätellä sen olevan virheellinen.²³³ Tämän voi tulkita olevan yksi tapaus, jossa Herodotoksen idealit ovat ristiriidassa. Hän ei halua antaa historian tuomiota syylistämällä makedonialaisia liittolaisten kanssa, mutta tulee samalla vaienneeksi tuntemastaan versiosta.

Historian tuomarin roolin välttäminen

Olen määritellyt neljänneksi Herodotoksen ideaaliksi historiankirjoitukselle tuomarin roolin välttämisen. Leopold von Ranken kuuluisa tavoite kuvata historian tapahtumia objektiivisesti, ”wie es eigentlich gewesen”, oli Ottar Dahlin tulkinnan mukaan myös pyrkimys luopua tuomarin tehtävästä.²³⁴ Tulkitsen Herodotoksen kuitenkin valinneen toisen suunnan toteuttaa tätä pyrkimystä. Kuvasin sitä edellisessä alaluvussa tavoitteeksi tuoda esiin kaikkien osapuolten tarinat, vaikka ne olisivat keskenään ristiriitaisia tai itsessään uskomattomia. Kun nämä ideaalit yhdistetään, Herodotos joutuu rikkomaan yhtä noudattaessaan toista. Tulkitsen näin käyvän, kun hän kieltäytyy uskomasta jotakin tarinaa, mutta kokee olevansa velvoitettu kertomaan sen. Tällaisia ovat esimerkiksi jo käsitelty tarina geeteistä tai tarina feenikslinnusta, johon Herodotos ilmoittaa suoraan olevansa uskomatta.²³⁵

Herodotos ei aina kyseenalaista vastakkainasetteluja, joita pidämme nykyisin ongelmallisina. Hänen asenteensa muihin kansoihin saattaa vaikuttaa tuomitsevalta. *Historiateoksessa* kreikkalaiset edustavat *polista* eli järjestäytyntä ja sivistynyttä yhteiskuntaa, jonka ulkopuolella barbaarit elävät.²³⁶ Tämä asetelma vaikuttaa ristiriitaiselta suhteessa puolueettomuuden tavoitteeseen. Se asettaa barbaarit lähtökohtaisesti alisteiseen asemaan. Hartog huomioi, että nämä roolit ovat Herodotoksella kuitenkin liukuvia. *Historiateoksen* narratiivissa on vain kaksi tapaa toimia: kreikkalainen ja sille vieras tapa. Kahden vieraan tavan kuvaaminen rinnakkain ei olisi enää ymmärrettävää yleisölle, joka tarvitsee samastumiskohteen tarinassa.²³⁷ Jotta kreikkalainen yleisö voisi ymmärtää persialaisten ja skyyttien taistelut, jommankumman on omaksuttava kreikkalaisten rooli. Tästä syystä skyyttien kuvataan taistelevan kuin barbaarit ja persialaisten kuin kreikkalaiset – persialaiset ovat analogia kreikkalaisille. Kun myöhemmin kreikkalaiset itse taistele-

vat persialaisia vastaan, persialaisten kuvataan taas taistelevan kuin barbaarit.²³⁸

Tällainen vieraan kuvaus ei kuitenkaan mielestäni ole vieraan tuomitsemista. Päinvastoin Herodotos antaa arvoa barbaarien saavutuksille siinä määrin, että Plutarkhos kutsui häntä barbaarien rakastajaksi (*philobarbaros*). Hän arvosotelee Herodotosta lukuisista *Historiateoksen* kohdista, joissa muut kuin kreikkalaiset nähdään toimimassa kreikkalaisia viisaammin, joissa vieraita jumalia kutsutaan kreikkalaisten nimillä tai joissa Herodotos osoittaa ei-kreikkalaiset juuret kreikkalaisina pidetyille henkilöille.²³⁹ Kreikkalaiset eivät ajatelleet barbaareista niin kuin me ajattelemme nykyään vieraista kansoista. Asherin mukaan Herodotoksen kunnioitus muidenkin kuin kreikkalaisten kyvykkyyttä ja saavutuksia kohtaan tekee hänestä helpon kohteen kreikkalaisten kritiikille.²⁴⁰ Tämän kritiikin huomioiden olisi mielestäni anakronistista tulkita, että Herodotos toimii vastoin ideaaliaan välttää tuomarin roolia vieraiden kansojen kuvauksessa.

Philip A. Stadter nostaa Herodotokselta esiin kohdan, jossa hän selvästi vaikuttaa ottavan kantaa osapuolten syyllisyyteen. Hänen mukaansa Herodotos pitää Efialtesta syyllisenä tappioon Thermopylain taistelussa.²⁴¹ Herodotos kuvaa vaihtoehtoisen tarinan, jonka mukaan syyllinen ei olisi Efialtes vaan Onetes. Hän kuitenkin päättää kuvauksen sanoihin ”ja siksi minä mainitsen hänet syylliseksi”.²⁴² Macanin kommentaari *Historiateoksesta* on pääosin vanhentunut, mutta hän tekee hyvän huomion tästä kohdasta. Macan kiinnittää huomion Herodotoksen sanamuotoihin. Herodotos käyttää verbiä *grapho*, joka kääntyy vain kaivertamiseksi, eli kyse on muistiin kirjaamisesta. Hän ei kirjoita *graphomai*, mikä sisältäisi ajatuksen tuomitsemisesta juridisessakin mielessä.²⁴³ Tässä käännökset ovat saattaneet tehdä vääryyttä Herodotoksen alkuperäiselle ajatukselle. Joko kyse on historian tuomion sälyttämisestä Efialteen

niskoille tai vain Herodotoksen tyypillisestä tavasta ottaa kantaa siihen, mitä tarinaa hän pitää uskottavimpana.

Liitin Herodotoksen ideaalien määrittelemisen yhteydessä tuomarin roolin välttämisen laajempaan ajatukseen kuvauksen tasapuolisuudesta. Hans-Peter Stahl huomioi, kuinka Herodotos käsittelee Kserkseen päätöksen hyökätä Egyptiin vain yhdessä kappaleessa, mutta päätöstä hyökätä Kreikkaan käsitellään kolmentoista kappaleen ajan.²⁴⁴ Tässä näyttää siltä, että korostamalla Kreikan sotaretkeä hän nostaa kreikkalaiset keskiöön ja egyptiläiset jäävät heitä pienempään rooliin. Tämä kirjallinen tekniikka on ristiriidassa hänen tasapuolisuuden ideaalinsa kanssa. Egyptin sotaretkelle lähteminen ja koko retken tulos – kapinan kukistaminen – käsitellään lyhyesti kesken Kreikan sotaretkeen valmistautumisen, mikä mielestäni korostaa tätä ristiriitaa. *Historiateos* ei kerro tasapuolisesti tapahtumista persialaissodan vuosina eikä edes käsittele niitä tasaisesti persialaisten näkökulmasta, vaikka he ovat kehyskertomuksen pääasialliset toimijat. Tärkeintä Herodotokselle ovat tapahtumat, jotka ohjaavat ja selittävät persialaisten ja kreikkalaisten konfliktia.

Kirjoittamisen ideaalien noudattaminen *Peloponnesolaissodassa*

Keskittyminen nykyasioihin ja sotaan

Thukydides pitäytyy yleensä varsin läheisesti vain sotaan liittyvissä seikoissa. Hän esittelee varsin tiiviisti esimerkiksi sotaan johtaneet syyt, vaikka taustoittaa sodan historian laajasti. Hänen mukaansa sota ei todella syttynyt siitä syystä, mikä sille virallisesti annettiin. Todellisena syynä hän pitää Ateenan vallan kasvamista, jonka spartalaiset kokivat uhaksi. Muodollisesti sota syttyi kuitenkin Ateenan, Korintin ja Spartan välisten rauhansopimusten rikkoutumisesta, kun Ateena tuki pieniä *poliksia* näiden ja Korintin välisissä taisteluissa ja Sparta ajautui osalliseksi Ateenaa vastaan. Tiivistä kerrontaa kehystävät yksityiskohtaiset puheet ja vastapuheet, joissa eri osapuolet argumentoivat Spartan sotaan osallistumisen puolesta ja vastaan.²⁴⁵ Näin Thukydideen fokus säilyy välittömästi sotaan liittyvissä asioissa.

Samoin keskittymistä sotaan painottaa peloponnesolais-sodan kiihkeimpien vaiheiden välisen viiden vuoden rauhan tiivis kuvaus viidennessä kirjassa.²⁴⁶ Thukydides kertoo lähinnä erilaisista rauhaa häiritsevistä sotatoimista, eikä jaksossa esitetä suoria puheita, vaikka hän raportoi esimerkiksi Ateenan Alkibiadeen käyneen neuvotteluja Argoksen edustajien kanssa. Puheet esitetään epäsuorasti ja lyhyesti. Tulkitsen tämän tarkoittavan, että Thukydides keskittyy aiheensa – sodan – kuvaukseen muiden aiheiden kustannuksella. Tätä tulkintaa hieman horjuttaa jakson loppu. Se on myös tiiviisti kuvattu, vaikka se koostuu nimenomaan sotaretkien ja neuvottelujen kuvauksesta ja kestää kokonaisen vuoden.²⁴⁷ Kolmen kappaleen jakso sekä alkaa että päättyy vuoden lopetuksella. Hornblower tulkitsee, ettei kyse ole vain tietoisesta valinnasta. Hänen mukaansa tämä rauhan-

ajan kuvaus on epäyhtenäinen Thukydideen muun teoksen kanssa, se vaikuttaa keskeneräiseltä ja sen tapahtumat olisivat mahdollistaneet tarkemman kuvauksen kuin mihin Thukydides on päätynyt.²⁴⁸ Tämän jakson jälkeen kerronta taas tihentyy, kun Thukydides siirtyy kuuluisiin Meloksen kohtaloa käsitteleviin dialogeihin.²⁴⁹

Thukydides myös poikkeaa sodan ja oman nykyhetkenä kuvaamisesta. Hän tekee paljon taustoitusta suhteessa siihen, että hänen mukaansa vain tieto nykyisistä asioista on luotettavaa. Selvin ja laajin osa, jossa Thukydides kertoo peloponnesolaissotaa edeltävistä tapahtumista, on hänen arkeologiaksi kutsuttu jaksonsa. Se on kertomus Homerosta edeltävistä ajoista persialaissotiin saakka. Thukydides ei paljasta lähteitä Kreikan varhaisvaiheiden kuvaukselleen. Hän kertoo Troijan sodasta homeerisen perinteen mukaisesti ja lisää siihen omia näkemyksiään eri kansojen säilyneistä tavoista ja nimistöstä.²⁵⁰ Hän ei kyseenalaista sukujen myyttisinä kantaisina pidettyjä sankareita, kuten Heraklesta, Perseusta tai Agamemnonia.²⁵¹ Jo tämän kuvauksen perusteella käy selväksi, ettei Thukydides noudata ideaaliaan kertoa vain oman elinaikansa tapahtumista ja välittömästi sotaan liittyvistä asioista. Esittäessään pohdintoja kansojen myyttisestä alkuperästä hänen kerrontansa muistuttaa varsin paljon Herodotoksen kerrontaa.

Thukydides kertoo myös historiallisia faktoja, jotka eivät ole välttämättömiä tarinoiden ymmärtämiseksi. Gray huomioi, kuinka kolmannessa kirjassa Thukydides mainitsee Hesiodoksen kuolleen paikassa, jossa Demostheeneen joukot ovat marssimassa taisteluun.²⁵² Kuolinpaikan mainitseminen on paha enne ja tietoinen narratiivinen tehokeino.²⁵³ Thukydides ei vetoa uskonnollisiin auktoriteetteihin, kuten oraakkeleihin, yhtä usein kuin Herodotos, mutta hän kuitenkin käyttää enteitä retorisina välineinä. Momiglianon mukaan kuolinpaikan mainitseminen muistuttaa Herodotoksen sivujuonnetta, jossa tämä mainitsee

Aisopoksen murhapaikan.²⁵⁴ Runoilijoiden elämät olivat biografisen kiinnostuksen kohteita, eikä Thukydideskään jätä kirjoittamatta heistä. Momigliano pitää Thukydidestä kuitenkin enemmän annalistina kuin biografina, sillä tämä kuvasi henkilöiden elämää varsinaisessa tarinassaan epäsuorasti.²⁵⁵ Näiden esimerkkien lisäksi huomioisin myös *Peloponnesolais sodan* toisen kirjan lopetuksen. Sotatapah-
tumien edetessä asumattomille Ekhinai-saarille Thuky-
dides kertoo, kuinka Apollon määräsi paikan asuinsijaksi
Alkmaionille, joka nimesi alueen Akarnaniaksi poikansa
mukaan.²⁵⁶ Tarinan tarkoituksena ei välttämättä ole kertoa
muuta kuin nimen tausta. Hän ei ota kantaa jumalan roo-
liin tarinassa tai sen todenperäisyyteen. Hän viittaa siihen
vain passiivisessä muodossa *legetai* 'kerrotaan'. Thukydides
suhtautuu Ateenan historian kannalta merkittävien alkma-
ionidien kantaisään Alkmaioniin historiallisena henkilönä.
Herodotoksella tällaiset sivujuonteet kuuluvat hänen teh-
tävänantoonsa, mutta Thukydideen kirjoituksessa niitä voi
pitää hänen ideaalinsa vastaisina.

Samoin Thukydides jättää kertomatta joitain hänen nar-
ratiiviinsa liittyviä faktoja. Hän ilmoittaa, ettei kerro tais-
telussa kaatuneiden ambrakialaisten määrää, koska se oli
uskomattoman suuri.²⁵⁷ Gray tulkitsee hänen motiivikseen
halun säilyttää teoksensa uskottavuus. Jos hän olisi kerto-
nut sen, hänen koko teoksensa uskottavuus olisi kärsinyt
hänen yleisönsä silmissä. Toisaalta epäuskottavan suuren
luvun kertominen ei olisi tehnyt vaikutusta ateenalaiseen
yleisöön, koska Ateenan väkilukuun verrattuna se olisi silti
ollut pieni.²⁵⁸

Liitin Thukydideen käsityksen ajanlaskusta osaksi mää-
ritelmää ideaalille kertoa vain nykyisistä tapahtumista, jois-
ta on varmaa tietoa. Hänen mukaansa tapahtumat tulee
ajoittaa vuosien vaihteluun eikä hallitsijoiden kausiin.²⁵⁹
Pääsääntöisesti hän noudattaa tätä sääntöä. Hän käyttää
työtään ajoittaessaan kirjoittamiseen viittaavaa termiä *sun-*

egrapse sen sijaan, että hän käyttäisi sen esittämiseen liittyvää sanastoa, kuten Herodotos termillä *apodeksis*. *Sunegrapse* korostaa Thukydideen itse tekemäänsä työtä. Se esiintyy *prooimionin* lisäksi suurimmassa osassa *Peloponnesolaisodan* vuoden vaihteita, joissa hän toteaa taas yhden vuoden, ”jonka historian Thukydides on kirjoittanut”, päättyvän.²⁶⁰ Hän ei itse kirjoita *historia* tässäkään yhteydessä. Suomen ja englanninkieliset käännökset ovat lisänneet sen muodossa tai toisessa hänen vuoden lopetuksiinsa. Kreikan kielessä ei ole välttämätöntä täsmentää, mikä on se jokin, jonka Thukydides on kyseisestä vuodesta kirjoittanut. Se on vain ’tämä’ (*tode*), jonka Thukydides on sodasta kirjoittanut. Sillä voidaan tarkoittaa kirjoitusta, kirjaa tai teosta yleensä.

Välillä Thukydides rikkoo omaa ajanlaskukäsitystään vastaan juuri siten kuin on kritisoinut. Hän ajoittaa tapahtumia sekä Ateenan arkonttien kausien että sen mukaan, kuka oli Heran papittarena.²⁶¹ Gomme huomioi tämän ristiriidan mutta ei esitä sille selitystä. Hän kommentoi vain, että hallitsijaluetteloita käytettiin ajoituksessa myös siksi, että ne olivat ainoa säännöllinen kirjallinen lähde menneisyydestä. Niiden käyttöä ennen Herodotosta ei juuri tunnetta lähteiden fragmentaarisuudesta johtuen.²⁶² Kyse voi olla siitä, että Thukydides on käyttänyt näissä kertomuksissa suoraan toista kirjallista lähdettä. Sen lisäksi, että hän kertoo sen, mitä hänen lähteensä paljastaa itse tapahtumista, hän käyttää niiden käytössä ollutta ajoitusta. Mahdollisesti hän tekee tämän, koska sitä tarkempi lähdetieto puuttuu.

Näiden esimerkkien valossa on todettava, että Thukydides rikkoo asettamaansa ideaalia kertoa vain mahdollisimman nykyisistä ajoista. Hän ei ole vain oman nykyhetkensä arkistoiija, kuten Hartog hänet esittää. Ei ole niin, että Thukydideelle olisi mahdollista vain nykyhetkestä kertova historiankirjoitus.²⁶³ Sen sijaan hänen ideaalinsa kumpuaa siitä, että hän epäilee ja kritisoi menneisyydestä kertomista

ja siitä kertovia edeltäjiään.²⁶⁴ Kuitenkin hän turvautuu itse menneisyyteen argumenttiensa tukena.

Varmuus tosiasioista ja vaikeneminen epätosista kertomuksista

Thukydideen toinen ideaali on kertoa vain se, minkä hän tietää kertomuksensa kohteista ja vaieta vaihtoehtoisista versioista. Hän käyttää retorisia keinoja, jotka asettavat hänet ristiriitaan tämän ideaalin kanssa. Esimerkiksi hänen siteeraamansa puheet voisivat olla tällaisia vaihtoehtoisia versioita siitä, mitä on tapahtunut. En kuitenkaan itse tulkitse niitä osoitukseksi moniäänisyydestä. Hän käyttää puheita ohjelmallisesti ajaakseen tiettyä tulkintaa, eivätkä puheet ole aidosti dialogisia siinä merkityksessä, jossa Mihail Bahtin kuvaa kirjallisuuden dialogisuutta. Bahtinin mukaan Dostojevskin teoksissa ristiriitaiset äänet saavat toisistaan riippumatta tilaa eikä niitä kaikkia arvioida yhdelle tulkinnalle alisteisesti.²⁶⁵ Tämä mahdollistaa moniäänisen dialogin. Thukydideen puheet muistuttavat enemmän hegeliläistä dialektiikkaa. Siinä eri puhujien tehtävänä on tuottaa ainekset synteeseille, jolle muut tulkinnat ovat alisteisia. Hegel näki Platonin dialogit esimerkkinä tällaisesta dialektisuudesta, jossa ristiriitaisista äänistä koostetaan yhtenäinen synteesi.²⁶⁶ Schadewaldt viittaa Thukydideen puheisiin juuri dialektiikkana, mutta ei korosta niiden olevan hegeliläistä dialektiikkaa.²⁶⁷ Tietoinen pyrkimys olla esittämättä ristiriitaisia näkemyksiä on Thukydideen ideaaleista päinvastaisin Herodotoksen ideaalien kanssa. Puheissa Thukydides noudattaa ideaaliaan, mutta heidän historiankirjoituksensa muistuttaa toisiaan muilta osin enemmän kuin heidän tavoitteensa antavat ymmärtää.

Thukydides kirjoittaa tarkasti itsekin sairastamastaan Ateenan rutosta, joka levisi kaupungissa peloponnesolaisodan toisena vuonna 430 eaa. Hän ei ota kantaa siihen,

mikä aiheutti taudin, mutta kuvaa sen oireita ja ihmisten käytöstä ruton aikana yksityiskohtaisesti.²⁶⁸ Ei ole tiedossa, mistä taudista oli kyse. Nykyaikainen käsitys tautien muuttumisesta ja niiden vaikutuksista väestöön, joka ei ole sitä aiemmin kohdannut, estää tarkan diagnoosin tekemisen niin kauas menneisyyteen. Se saattoi olla tuhkarokon varhainen muoto. Joka tapauksessa McNeill pitää kuvausta kliinisen tarkkana.²⁶⁹ Ruton kuvauksessa Thukydides arvostelee ateenalaisten taipumusta etsiä sopivia ennustuksia, jotka olisivat ennustaneet taudin saapuvan yhdessä doorilaisia vastaan käydyn sodan kanssa. Hänen tulkintansa mukaan ihmiset muistavat nämä ennustukset niin, että ne sopivat kuvaamaan heidän kokemustaan. Mikäli ruton sijaan olisi puhjennut nälänhätä, ennustusten olisi katsottu tarkoittavan sitä.²⁷⁰ Ihmisten käsityksiä kritisoidessa hän korostaa oman kokemuksensa ja tulkintansa luotettavuutta. Ruton kuvaus on toisaalta hyvä osoitus Thukydideen pyrkimyksestä noudattaa ideaaliaan kertoa tosiasioista mahdollisimman tarkkaan. Toisaalta hän rikkoo ideaaliaan olla kertomatta niitä kertomuksia, jotka eivät pidä paikkaansa, kun hän raportoi ihmisten suhtautumisesta ennustuksiin. Hän toimiikin tässä yhteydessä samankaltaisesti kuin Herodotos, joka kertoo epätosia ja vaihtoehtoisia tulkintoja tapahtumille ja samalla kommentoi, ettei usko niihin.

Huolimatta hänen kritiikistään runoilijoita kohtaan Thukydides ei kategorisesti vältä käyttämästä epiikkaa lähteenään. Hän esimerkiksi perustelee kerkyralaisten menestystä sodassa Korinttia vastaan sillä, että Kerkyra on hänen mukaansa muinainen Skheria tai Phaiakia, ”phaiakialaisten saari”, ja he olivat erinomaisia merimiehiä.²⁷¹ Kuitenkin Phaiakia tunnetaan vain *Odysseiasta*, eikä ole muuta säilynyttä tietoa siitä, että siellä olisi elänyt ennen kerkyralaisia tällainen kansa. Tulkitsen, ettei Thukydides tässä tietoisesti kerro tarinaa, jolle ei ole totuuspohjaa. Sen sijaan vaikuttaa siltä, että muun lähteen puutteessa hänkin on valmis

hyväksymään Homeroksen pätevänä lähteenä. Ideaalit kirjoittaa vain nykyisistä ja sotaa koskevista asioista ja jättää vaihtoehtoiset kertomukset huomioimatta kietoutuvat toisiinsa. Thukydides kirjoittaa monin tavoin kuin Herodotos niiden osalta, vaikka heidän ideaalinsa ovat erilaiset ja osin jopa vastakkaiset. Kuitenkin Thukydideelle vaihtoehtoisten lähteiden esiin tuominen on poikkeuksellista siinä, missä Herodotokselle se on tyypillistä.

Valikoiminen lähteistä

Kaksi edellistä Thukydideen ideaalia muodostivat keskenään kokonaisuuden, jossa yksittäiset kohdat hänen kirjoituksessaan toteuttivat tai jättivät toteuttamatta samoja ideaaleja. Niin tekevät myös kaksi seuraavaa ideaalia: Thukydideen autoritäärinen lähteiden valikointi ja pyrkimys välttää sellaista sisältöä, joka on vain viihdyttävää tai kuulijalle suosiollista. Viihteellisuuden välttämisen voi nähdä osana tehtävää karsia pois kirjoituksesta kaikki, mikä ei ole narratiivin kannalta keskeistä.

Aloitan lähteiden valikoinnin ideaalin tarkastelun käsittelemällä tutkimuskirjallisuuden kuvaa hänen lähde-työskentelystään. Gommen kommentaari sisältää yksityiskohtaisen erottelun aikalaishistorioitsijoista, virallisista dokumenteista, muista aikalaisista ja myöhemmistä tutkijoista, jotka ovat myös käsitelleet peloponnesolaissotaa.²⁷² Hän pitää yleensä Thukydideen tulkintaa parhaana, etenkin verrattuna aikalaishistorioitsijoihin, kuten Eforukseen.²⁷³ Gommen käsityksestä voi johtaa tulkinnan, että pääosin Thukydides on onnistunut tämän ideaalinsa noudattamisessa. Jos mittarina on nykypäivän käsitys peloponnesolaisodasta, hän on onnistunut nostamaan siitä esiin keskeisen aineksen eikä jättänyt pois sellaista, mistä olisi tullut kertoa. Thukydides vaikenee yksittäisistä lähteistään. Hänen keskeinen toimijansa on useimmiten yhteisö toisin kuin He-

rodotoksella, jonka teoksessa myös yksilöt ovat keskiössä. Stadter on huomioinut, kuinka *Peloponnesolaissodan* ensimmäisessä kirjassa toimii nimetty yksilö vain kerran.²⁷⁴ Tämä piirre häivyttää myös sen, keneltä hän on kuullut välittämänsä tarinat. Palaan siihen seuraavassa alaluvussa käsitellessäni, miten hän kuvaa Brasidasta.

Thukydideen lähteiden valikointia voi tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten hänen oma tulkintansa näkyy hänen kuvaamiensa ihmisten motiiveista ja toiminnasta. Hyvä esimerkki tästä on *Peloponnesolaissodan* kolmas kirja. Siinä sodan ensimmäinen kymmenvuotinen vaihe on kuumimmillaan ja Thukydideen kuvaus on yksityiskohtaista. Yksilöiden toiminnan lisäksi hän tulkitsee yhteiskunnallisia ja sotatapahtumia, joita hän käyttää esimerkkeinä hyvästä ja huonosta vallankäytöstä sekä oikeasta strategiasta. Hän tekee tulkintoja henkilöiden ajatuksista, kuten ilmoittamalla spartalaisen Alkidaan olleen hyvillään, ettei kohdannut vihollisia merellä. Samoin hän tulkitsee joukkojen motiiveja. Hän kirjoittaa, että spartalaiset tuomarit halusivat luultavasti olla mieliksi teebalaisille tuomitessaan Plataian hävitettäväksi, kun heidät kutsuttiin puolueettomina päättämään sen kohtalosta.²⁷⁵

Thukydides ottaa suoraan kantaa toimijoiden motiiveihin kertoessaan, mikä merkitys Ateenan ja Spartan sodilla oli kreikkalaisten *polisten* sisäpolitiikalle. Kaikissa *poliksissa* oli sekä demokratian että oligarkian kannattajia. Nämä puolet saivat demokraattisesta Ateenasta ja oligarkkisesta Spartasta helposti liittolaisen pyrkiessään valtaan.²⁷⁶ Thukydides kertoo, että tämä kamppailu paljastaa ihmisluonnon. Samalla hän ottaa kantaa rauhan puolesta:

Puoluetistelut tuottivat siten kaupunkivaltioille suurta onnettomuutta, ja niin on laita nyt ja tulevaisuudessa niin kauan kuin ihmisluonto pysyy ennallaan. Vaikutus on milloin ankarampi, milloin lievempi ja erilainen aina sen mukaan, millaisiksi olosuhteet muodostuvat. Rauhassa ja on-

nellisissa oloissa ellessä sekä valtioiden että yksityisten ajattelutapa on parempi, koska ei jouduta tahtomattaan ankaraan pakkotilaan, kun taas sota, joka estää ihmiset vaivattomasti hankkimasta mitä he joka päivä tarvitsevat, on kovakourainen kurinpitäjä ja ohjaa ihmisten suuren joukon intohimoja nykyhetken vaatimusten mukaan.²⁷⁷

Thukydides laajentaa analyysiaan koskemaan yksittäisiä ihmisiä ja tuomitsee radikaalit ajattelijat, jotka hän näkee epävakaita aikoja hyödyntävinä opportunisteina.²⁷⁸ Hän viittaa ihmisluonnon pysyvyyteen samoin kuin kertoessaan Ateenan rutosta.²⁷⁹ En tässäkään yhteydessä pidä viittausta merkinä siitä, että hän käsittäisi ihmisluonnon muuttumattomana. Muuttuvat olosuhteet määrittelevät ihmisten tekoja. Sen lisäksi Hollon sana *aiei*, jonka hän mielestäni osuvasti suomentaa 'nykyhetkeksi ja tulevaisuudeksi' on monimerkityksinen. Sen yleisin käännös tarkoittaa 'ikuisuutta'. Se ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki tulisi olemaan ikuisesti samoin, vaan se voi merkitä vaihtoehtoisesti jokaista hetkeä ja ikään kuin erikseen jokaista tilannetta.²⁸⁰

Välillä Thukydides selvästi rikkoo ideaaliaan vastaan. Persialaiset olivat luvanneet lähettää Spartan avuksi laivoja peloponnesolaissodan loppupuolella. He eivät kuitenkaan tuoneet niitä perille asti, vaikka laivat oli jo varusteltu. Thukydides esittää tälle aivan Herodotoksen esitystavan mukaisen perustelun: Ensin hän ilmoittaa, että asiasta on olemassa ristiriitaisia mielipiteitä ja esittelee ne. Sen jälkeen hän ilmoittaa, ettei usko näitä, ja etenee esittämään oman tulkintansa.²⁸¹ Tästä viimeisestä esimerkistä huolimatta suurin osa käsittelemistäni kohdista vahvistaa kuvaa Thukydideestä lähdeaineistonsa autoritäärisenä valikoitsijana ja tulkitsijana.²⁸² Samalla ne mielestäni purkavat edelleen kuvaa hänestä pelkkänä sotatapahtumien kronikoitsijana, jonka historiankirjoitus olisi enemmänkin arkistointia ja aivan erilaista kuin aktiivisesti tulkitsevan Herodotoksen.

Viihteellisyyden ja liioittelun välttäminen

Thukydideen *prooimionin* yhteydessä käsittelin hänen perusteluaan peloponnesolaissodan merkittävyydelle. Hän toteaa sodan olleen suurempi – eli merkittävämpi – kuin yksikään sitä aikaisempi. Tämä arvio vaikuttaisi liioittelulta siitä huolimatta, että Herodotoksen arvio persialaissotien suuruudesta olisi liioiteltu. En käsittele kuitenkaan sitä enkä kahta Thukydideen liioittelun kannalta keskeistä osaa tässä alaluvussa. Sisilian sotaretken kuvaus on suurellisuudessaan ristiriitainen hänen ilmoittamansa tavoitteen kanssa kuvata asiat sellaisina kuin ne tapahtuivat ilman runoilijoille tyypillistä liioittelua. Käsittelen myöhemmin sitä sekä epiikan ja proosan sekoittumista hänen narratiivissaan. Tässä alaluvussa keskityn tämän ideaalin toteuttamiseen henkilökuvauksissa, jotka valaisevat mielenkiintoisesti tätä piirrettä.

Pääosa Thukydideen henkilökuvauksista on lyhyitä. Ne keskittyvät sodankäynnissä merkittävien piirteiden kuvaamiseen ja niissä on vain vähän henkilökohtaista biografista sisältöä. Gomme kommentoi, että Themistokleen ja Pausaniaan henkilökuvaukset muodostavat pituudessaan ja kantaottavuudessaan poikkeuksen, mutta pääsääntöisesti Thukydides pidättäytyy henkilöihin liittyvien skandaalien ja juorujen kertomisesta. Gomme nostaa erityisenä ansiona esiin Perikleen ja Alkibiadeen kuvaukset. Heidän elämänsä olisi mahdollistanut useiden skandaalien käsittelemisen, mutta Thukydides ei kerro niistä.²⁸³ Edellinen ei ole mielestäni kovin vakuuttava argumentti ottaen huomioon, että Perikles oli Thukydideen esikuva. Skandaaleista vaikenemisessa voi olla kyse siitä, ettei Thukydides halunnut mustamaalata ihailunsa kohdetta. Gomme pitää vähemmän merkittävänä vaikenemista Alkibiadeeseen liittyvistä skandaaleista. Mielestäni se kuitenkin osoittaa selvemmin, että Thukydides on tietoisesti halunnut välttää skandaalien käsittelyä, koska kyseessä on ristiriitainen henkilö, joka pal-

veli sodan aikana sekä Ateenan, Spartan että Persian puolella. Viihteellisyys henkilökuvauksissa on Thukydidelle poikkeus eikä pääsääntö.

Thukydides vaikuttaa kuitenkin sortuvan liioitteluun kuvatessaan spartalaista sotapäällikköä Brasidasta, jolle hänen itse johtamansa ateenalaiset hävisivät Amfipolisen. *Peloponnesolaissodassa* Brasidas esitellään jo ennen kuin hänellä on suurta roolia tapahtumissa. Thukydides kirjoittaa, että Brasidaan sanotaan neuvoneen spartalaisjoukkoja ja että hänen neuvoaan valloittaa Kerkyra ei noudatettu silloin kun se olisi helposti onnistunut. Kun neljännessä kirjassa Brasidas osallistuu taisteluihin komentajana eikä neuvonantajana, Thukydides kirjoittaa hänen kunnostautuneen muita paremmin ja ylistää hänen toimintaansa.²⁸⁴ Kuvaus siitä, miksi spartalaiset ja khalkidikeläiset valitsivat Brasidaan sotapäälliköksi, on erityisen mairitteleva:

Myös khalkidikeläiset halusivat saada luokseen miehen, jota Spartassa pidettiin kaikkiin tehtäviin pystyvänä ja joka todella suorittikin sotaretkelle lähdettyänsä mitä arvokkaampia palveluksia. Hän käyttäytyi alusta asti oikeamielisesti ja kohtuullisesti -- Brasidaan tällöin osoittama tasapuolisuus ja äly – ominaisuudet joista toisilla oli oma-kohtaista kokemusta ja toiset olivat kuulleet puhuttavan – olivat myöhemmin, Sisilian sotaretken jälkeen, tärkeimpänä syynä siihen, että Ateenan liittolaiset osoittivat suurta suopeutta spartalaisille.²⁸⁵

Thukydides toistaa samankaltaisia kuvauksia hänen ominaisuuksistaan muissa sotatapahtumissa ja vielä hänen hautajaistensakin kuvauksessa.²⁸⁶ Mielenkiintoisesti Thukydides väittää, että Brasidaan kuoltua häntä olisi kunnioitettu Amfipoliin perustajana ateenalaisen siirtokunnan perustaneen Hagnonin sijaan. Ilmeisesti häntä kuitenkin kunnioitettiin vain kaupungin toisena perustajana Hagnonin lisäksi.²⁸⁷ Lisäksi Brasidaan uhrautuvaisuutta korostaa

se, että Thukydides ilmoittaa spartalaisia kuolleen taistelussa vain seitsemän ja ateenalaisia noin 600. Hänen kuolemansa jälkeenkin hänen joukkoihinsa viitataan Brasidaan miehinä eikä esimerkiksi traakialaisina sotilaina heidän voittaessaan.²⁸⁸ Voi myös tulkita, että Brasidaan runsas käsittely kertoo siitä, että teos on viimeistelty kokonaisuus ja että Thukydides pohjustaa tulevia tapahtumia. Brasidas on itse mahdollisesti ollut yksi Thukydideen lähteistä ja vaikuttanut itse kuvaan, joka hänestä annetaan.²⁸⁹ Itse tulkitsen Thukydideen haluavan korostaa, että hän hävisi taitavalle sotilaille. Siksi hän korostaa itselleen epätyypillisesti Brasidaan kyvykkyyttä ja hänen merkittävyytään sodassa verrattuna muihin sotapäälliköihin.

Historiai-teokset suhteessa toisiinsa

Peloponnesolaissodan syttymisen kuvaukset

Tähän asti olen vertaillut *Historiai*-teoksia analysoimalla ja vertailemalla toisiinsa liittymättömiä jaksoja. Onneksi on mahdollista myös verrata Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamista suoraan heidän kuvatessaan samoja tapahtumia: peloponnesolaissodan ensimmäisiä vuosia ja Peisistratoksen poikien tyrannian aikaa. Tässä pääluvussa käsittelen näitä sekä niitä kirjoja, joihin kuvaukset tyranniasta sijoittuvat.

Herodotos viittaa teoksensa loppupuolella lyhyesti peloponnesolaissodan ensimmäisiin vuosiin 431–430.²⁹⁰ Thukydides kertoo näistä tapahtumista merkittävästi Herodotosta laajemmin, koska hänen kertomuksensa lähtee liikkeelle niistä. Thukydides jaksottaa tapahtumakuvauksensa vuodenaikojen vaihtelun mukaan ja aloittaa varsinaisten peloponnesolaissodan sotatapahtumien kuvaksen keväästä

431.²⁹¹ *Peloponnesolaissodan* niin kutsutussa arkeologiassa hän käsittelee sotia varhaisempaa historiaa mutta tiiviimmin ja yleisluontoisemmin kuin sodanaikaisia tapahtumia. Näin ollen molemmat kirjoittavat vuosista 431–430, jolloin peloponnesolaissotiin johtava konflikti alkoi rakentua Spartan, Ateenan ja näiden kanssa liittoutuneiden *polisten* välillä.

Herodotos mainitsee peloponnesolaissodan syttymisen lyhyesti kuvatessaan, miten spartalaiset kohtelivat Kserkseen lähettäjiä. Herodotoksen mukaan spartalaiset joutuvat kärsimään sodan syttyessä, ja hän yhdistää tähän kohtalon oikeutuksen. Jaksossa näkyy Herodotoksen tyypillinen moraalikäsitys *hybriksen* kostautumisesta.²⁹² Seuraavan kerran Herodotos viittaa Plataian taisteluun nimeltä paikana, jossa hänen tarinassaan esiintyvän Leontiadeksen poika Eurymakhos kuoli. Kolmannen kerran hän viittaa peloponnesolaissotaan selittäessään, kuinka dekeleialaiset nauttivat niin suurta suosiota spartalaisen keskuudessa, että spartalaiset eivät edes tässä sodassa kajonneet Dekeleiaan.²⁹³ Thukydides puolestaan kiinnittää sodan aloituksen kaikista mahdollisista erikokoisista Ateenan ja Spartan liittolaisten taisteluista nimenomaan Plataian kaupungin valloitukseen, jossa teebalaiset valtasivat tämän Ateenan liittolaisen.²⁹⁴ Herodotoksen ja Thukydideen kuvaukset ovat hyvin erilaisia. Voisi tulkita, ettei Herodotos vielä hahmotanut, kuinka suuri konflikti peloponnesolaissodasta tulee. Hänen kuvauksensa jäävät siis lyhyiksi.

Hedelmällisempää kuin vain vertailla näitä viittauksia sodan syttymiseen on tarkastella, miten Thukydides käyttää Herodotosta lähteenä omalle kuvaukselleen. Rosaria Munsonin mukaan Thukydides omaksuu Herodotokselta sekä aiheita että tyylin, jolla kuvata sodan syttymistä. Kirjoittaessaan Alkibiadeen ja persialaisten tapaamisesta Thukydides käyttää monia Herodotokselle tyypillisiä teemoja. Alkibiades on kreikkalainen persialaisten hovissa aiheuttamassa harmia maanmiehilleen. Hänen motiivinsa eivät

ole Thukydideelle tuttuja, joten hän luottaa muiden mielipiteisiin ja arvailee toimijoiden motivaatiota joonialaiselle historiankirjoitukselle tyypillisesti.²⁹⁵ Samoin hän itselleen epätyypillisesti pohjustaa ateenalaisten ja spartalaisten tulevaa konfliktia kertomuksella Pausaniaan ja Themistokleen kohtaloista ja niistä syntyvistä uskonnollisista loukkauksista Spartaan ja Ateenaa kohtaan.²⁹⁶ Herodotokselle tämä olisi tyypillinen tapa tehdä oma kehyskertomuksensa ymmärrettäväksi lukijalle, mutta Thukydideelle taas ei.

Munsonin mukaan Thukydides käyttää Herodotokselle tyypillistä rakennetta, koska se pohjustaa erään hänen tarinansa keskeisimmän henkilön, Perikleen, johtajuutta.²⁹⁷ Mielestäni rakenteen käyttö on myös osoitus siitä, kuinka Thukydideen lähde vaikuttaa hänen kertomukseensa. Hän käyttää Herodotokselle tyypillistä esitystapaa sellaisenaan, eikä esitä kertomusta siten kuin on itselleen asettanut tehtäväksi. Tämä on konventionaalista kreikkalaisille teksteille. Homeroksen *Odyssia* siirtyy jopa kreikan murteesta toiseen jaksojen välillä. Toinen tyylillinen seikka, joka tukee ajatusta Herodotoksen tyylin vaikutuksesta Thukydideen Plataia-kuvaukseen, on Thukydideelle tyypillisen passiivin käyttö, mutta Herodotokselle tyypillisellä tavalla.²⁹⁸ Grayn mukaan fokalisaation siirtäminen pois kertojasta ei tarkoita, että kertomus olisi epäluotettava vaan päinvastoin niin luotettava, ettei se tarvitse lähdettä.²⁹⁹

Thukydideen kuvauksella on myös sisällöllisiä yhteyksiä muihin Herodotoksen kuvaamiin tapahtumiin ja teemoihin. Thukydides kirjoittaa peloponnesolaissodan syttymisen esinäytöksenä kuvauksen teebalaisten hyökkäyksestä Plataiaan vuonna 431.³⁰⁰ Aloittamalla sodan kuvauksen tästä hyökkäyksestä hän rakentaa yhteyden sekä Herodotoksen kuvaamaan aikaisempaan, persialaissotien Plataian avaintaisteluun vuonna 479 että Herodotokselle keskeiseen kreikkalaisten vapaustaistelun teemaan. Herodotoksen tarinassa Plataian taistelussa teebalaiset ovat muita kreikka-

laisia vastaan taistelevia medisistejä eli Persian puolella taistelevia kreikkalaisia. Thukydideen versiossa he hyökkäävät rauhan aikana toista kreikkalaista kaupunkia vastaan. Teebalaisten ilmi tuoma syy taistelulle kreikkalaisia vastaan tosin on pyrkimys vapauttaa Plataia liitosta ateenalaisten kanssa.³⁰¹ Molemmissa taisteluissa teebalaisten rooli on sama kuin persialaisten itsensä. Analogiaa käytetään siis samalla tavalla kuin Hartogin kuvaamissa kohdissa, joissa persialaiset kuvataan eri roolissa riippuen siitä, taistelevatko he skyyttejä vai kreikkalaisia vastaan.³⁰²

Historiateos ei ole ainoa lähde, joka Thukydideellä on ollut käytössään, kun hän on kuvannut persialaissotien aikaisia tapahtumia. Niitä käsittelevät draamat, kuten Aiskhyloksen *Persialaiset*, ja lyriikka, kuten Simonideen voitonrunot, vaikuttivat Thukydideen aikalaisten käsityksiin sodasta. Lisäksi hän tunsii sodan muistomerkkejä, laivojen kaiverruksia ja suullista perintöä perheyhteyksiensä kautta.³⁰³ Hänellä oli siis käytössään rikkaampi valikoima lähteitä kuin vain Herodotoksen versio tapahtumista. Tällä perusteella toisinnon rakentamista Herodotoksen Plataian taistelun teemaan ja hänen narratiivinsa jäljittelyä voi mielestäni pitää tietoisena valintana.

Peisistradit ja Historiateoksen viides kirja

Edellä käsittelin yksittäistä tapausta, josta sekä Herodotos että Thukydides kirjoittavat. Nostamalla esiin yksittäisiä lainauksia ei kuitenkaan välity, minkälaista heidän kerrontansa on tavallisimmillaan. Koska *Historiai*-teokset ovat rakenteeltaan ja kuvauksen kohteiltaan erilaisia, niiden sisällön käsittelyn arviointi on vaikeaa. Tästä syystä vertailen tässä luvussa molempien teosten kahta kirjaa kokonaisuudessaan. Olen valinnut *Historiateoksen* viidennen kirjan ja *Peloponnesolaissodan* kuudennen kirjan. Valinnalleni on kaksi syytä. Ensinnäkin nämä kirjat edustavat mielestäni

kummankin tyypillistä kirjoittamista. Kirjat ovat teosten keskivaiheilta eikä niissä enää juuri määritellä kirjoittamisen ideaaleja vaan toteutetaan niitä. Toiseksi molemmissa kirjoissa käsitellään kirjojen varsinaisen sisällön – sodan aikalaiskuvauksen – lisäksi eräs sama tapahtuma, joka on Herodotoksellekin jo menneisyyttä: peisistradeiksi kutsutun Peisistratoksen ja hänen jälkeläistensä tyrannian loppu, joka kulminoitui Hippiaan maanpakoon Ateenasta.³⁰⁴ Peisistratos oli Ateenaa vuosina 561, 559–556 ja 546–528 hallinnut tyranni³⁰⁵. Hänen poikansa Hippias ja Hipparkhos hallitsivat Ateenaa hänen jälkeensä vuoteen 510 asti, jolloin Hipparkhos murhattiin ja Hippias karkotettiin.

Herodotoksen viides kirja käsittelee persialaissotien taustaa. Se jakautuu Herodotokselle tyypillisesti kehyskertomukseen ja sisäkertomuksiin. Kehyskertomuksessa persialaiset ovat jo sotineet monissa Kreikkaa ympäröivissä maissa ja Vähän-Aasian joonialaisalueilla nykyisen Turkin alueella, mutta eivät vielä ole hyökänneet itse Manner-Kreikkaan. Herodotos selittää, kuinka kreikkalaisten *polisten* väliset konfliktit ja eri kansojen ajoittainen turvautuminen Persian suurkuninkaan apuun johtavat lopulta siihen, että ateenalaiset ajautuvat sotaan Persiaa vastaan. Herodotos nostaa esille erityisesti kaksi henkilöä, joiden oman edun tavoittelu motivoi heitä ajamaan kreikkalaisia tähän sotaan. Nämä henkilöt ovat Miletoksen itsevaltiass Histiaios ja hänen käskynhaltijansa Aristagoras.

Kirjan alussa kerrotaan persialaisten valloituksista Hellespontoksella. Herodotos kuitenkin siirtyy välittömästi kertomaan alueen kansojen näitä valloituksia aikaisemmista sodista. Sen jälkeen Herodotos kuljettaa tarinaansa persialaisten mukana Traakian alueelle. Hän käy läpi traakialaisten kansojen tavat ja jumalat. Sitten hän kertoo, mitä tietää noiden alueiden takaisten maiden kansoista.³⁰⁶ Kertomus jatkuu persialaissotien ajassa, ja siinä käydään läpi Dareioksen ja hänen paikallisten käskynhaltijoidensa välisiä suhteita.

ta ja tapahtumia.³⁰⁷ Vasta kun tapahtumat ovat edenneet siihen pisteeseen, että ne koskevat myös spartalaisia, Herodotos kertoo Spartan kuninkaasta Kleomeneesta. Näin hän liittää Spartan kertomukseen. Tässä yhteydessä hän käy läpi tarinan Kleomeneen velipuolesta, joka ei suostunut tämän hallittavaksi. Tämän jälkeen seuraavat Aristagoraan epäonnistunut yritys houkutella spartalaiset sotimaan Persiaa vastaan ja hänen siirtymisensä Ateenaan.³⁰⁸

Herodotos kertoo yksityiskohtaisesti ateenalaisista ja heidän historiastaan vasta viidennessä kirjassa, vaikka he olivat tärkeä osa hänen yleisöään ja persialaissotien keskeisiä toimijoita. Lyhyet sisäkertomukset ensimmäisessä kirjassa käsittelevät Ateenaa ja Spartaan vain siinä yhteydessä, kun Kroisos saa kuulla näistä kansoista. Herodotos kuvaa Ateenan tilanteen Kroisoksen valtakauden ajalta, jolloin Peisistratos nousi valtaan. Tämän jälkeen ateenalaisten vaiheista ei kerrota ennen kuin persialaisia seuraava kehyskertomus saapuu Ateenaan Aristagoraan myötä. Herodotos epäilee, että tarina Peisistratoksen toisesta valtaannoususta ei olisi uskottava. Sen mukaan Peisistratos puki pitkän ja kauniin naisen Pallas Atheneksi ja toi tämän saattamaan Peisistratoksen vankkureissa takaisin Ateenaan ja kuuluttamaan, että Peisistratos tulisi nostaa valtaan. Herodotos ei usko, että ateenalaiset olisivat olleet tällaisella esityksellä huijattavissa.³⁰⁹ Tämä tarina on säilynyt myös Aristoteleella. Aristoteleen versio rakentuu Herodotoksen version varaan.³¹⁰ Se on merkki Herodotoksen merkityksestä peisistradeista kirjoitettavan perinteen muodostumisessa.

Ateenan historian taustoituksen viidennessä kirjassa Herodotos aloittaa Peisistratoksen tyrannian lopusta eli hänen poikiensa surmasta ja karkottamisesta.³¹¹ Jaksossa on monia Herodotokselle tyypillisiä ominaisuuksia. Se sisältää ylikuonnollisen elementin enneunessa, sisäkkäisen taustakertomuksen – vaikka se on itsekin sisäkertomus persialaissodille – taustoitusta siinä esiintyvien henkilöiden

kansallisuuksille ja lähteiden tulkintaa. Herodotos aloittaa jakson siirtämällä tapahtumat Spartasta Ateenaan ja esittelemällä keskeiset toimijat:

Lähtiessään pois Spartasta Aristagoras meni Ateenaan, joka seuraavalla tavalla oli päässyt vapaaksi itsevaltiaista. Aristogeiton ja Harmodios, jotka esi-isiansä puolelta olivat gefyralaisia, olivat surmanneet Peisistratoksen pojan Hipparkhoksen, Hippias tyrannin veljen, joka unessa oli nähnyt varsin selvään, kuinka hänen oli käyvä.³¹²

Herodotos ei ota kantaa, oliko Hipparkhoksen näkemä enneuni maallinen vai yliluonnollinen. Jakso esittää kreikkalaisen uskonnon negatiivisesti, sillä keskeisessä roolissa peisistradien karkotukselle oli Delfoin oraakkelin Pythian lahjominen. Ateenalaiset alkmaionidit halusivat vallata Ateenan takaisin peisistradeilta. He lahjoivat oraakkelin ennustamaan kaikille spartalaisille, että heidän tulisi vapauttaa Ateena peisistradeista, kun he saapuvat tähän Kreikan tärkeimpään ennustuspaikkaan kysymään neuvoa mistä tahansa.³¹³

Oraakkelin lahjominen on poikkeuksellinen teko *Historiateoksessa*.³¹⁴ Se vaikuttaa kuitenkin motivoitulta, sillä peisistradit olivat spartalaiden ystäviä, eikä Spartaa ollut helppo kääntää heitä kohtaan vihamielisiksi. Herodotos ei arvostele tätä juonta, vaikka se perustuu ajatukselle, että Apollonin oraakkeli olisi lahjottavissa. Hän ei myöskään esitä, että se olisi jumaliin kohdistuvat loukkaus, josta alkmaionidit saisivat myöhemmin kärsiä. Toisin kuin muissa kohdissa teostaan Herodotos ei esitä, että tästä teosta tulisi kreikkalaiselle epiikalle ja draamalle tyypillisesti seurata rangaistus niin kuin inhimillistä *hybristä* jumalia kohtaan seuraa rangaistus (*nemesis*). Mielestäni kohta valaisee Herodotoksen yliluonnollisen aineksen käsittelyä. Hän ei esitä, että kaikki inhimillinen toiminta olisi jumalallisen kohtalon käsissä. Toisaalta hän ei myöskään kiellä yliluonnollisten

voimien vaikutusta maallisessa elämässä. Muissa *Historiateoksen* osissa Herodotos käyttää ennustuksia pohjustamaan ja legitimoimaan tulevia tapahtumia ja Herodotoksen tulkittaa niistä.³¹⁵ Tässä tarinassa Herodotoksen asenne yli-luonnolliseen ja kunniattomiin tekoihin muistuttaa Thukydideistä, joka ei johda opetuksia valojen rikkomisesta eikä yhdy valojen rikkojien katumukseen.³¹⁶

Sisäkertomus peisistradeista alkaa sitä lyhyemmällä sisäkertomuksella gefyralaisten kuninkaanmurhaajien etnisestä alkuperästä. Herodotoksen mukaan he ovat alun perin niitä foinikialaisia, jotka siirtyivät Kreikkaan ja toivat foinikialaiset aakkoset kreikan kieleen. Tässä yhteydessä Herodotos erittelee tarkasti lähteitään. Hänen mukaansa gefyralaiset itse väittävät olevansa Euboian Eretrasta, mutta hänen havaintonsa mukaan he olivat foinikialaisia.³¹⁷ Havaitsemisesta hän käyttää verbiä *anapunthanomai*, jonka voi suomentaa joko 'tiedustelemalla selvittämiseksi' tai 'asian tutkimiseksi läheisesti'. Tämä sanavalinta, jota Herodotos käyttää neljästi ja Thukydides ei kertaakaan, viittaa mahdollisesti suullisesti haastattelemalla saatuun tietoon.³¹⁸

Herodotos vahvistaa oman versionsa uskottavuutta vielä kahdella muulla lähdetiedolla. Ensimmäinen perustelu on etymologinen. Gefyralaiset olivat niitä foinikialaisia, jotka toivat foinikialaisen kirjoituksen Manner-Kreikkaan, ja gefyralaiset asettuivat nimenomaan Ateenaan, jossa he saivat rajoitetut kansalaisoikeudet. Siitä syystä heidän kirjaimiaan kutsuttiin foinikialaisiksi merkeiksi, ja koska he kirjoittivat alun perin nahoille, joonialaismurteissa kirjoja kutsuttiin nahoiksi. Toinen peruste on fyysisissä todisteissa, jotka Herodotoksen aikana ovat olleet vielä nähtävissä. Nämä olivat gefyralaisilla kirjaimilla kirjoitetut muistokirjoitukset Apollonin temppelissä Boiotian Teebassa ja gefyralaisten Ateenaan rakentamat temppelit, joihin muilla ateenalaisilla ei ollut pääsyä.³¹⁹ Nykykäsityksen mukaan gefyralaisten oma traditio oli oikeassa.³²⁰ Riippumatta siitä tämä on hyvä

esimerkki tilanteesta, jossa Herodotos toteuttaa ideaaliaan kertoa kaikki versiot kansan syntyhistoriasta.

Tämän taustoituksen jälkeen Herodotos palaa varsinaiseen sisäkertomukseensa peisistradien karkottamisesta. Tässä suoraan kerrotussa jaksossa hän mainitsee vain ker-
ran lähteensä. Tarkan henkilötiedon sijaan lähde on hänelle
tyypillisesti vain tietyn *poliksen* asukkaat, tässä tapauksessa
ateenalaiset, jotka kertovat näin.³²¹ Mitä olivat nämä atee-
nalaiset lähteet, joita Herodotoksella ja myös Thukydideel-
lä oli käytössä peisistradien karkottamista kuvaaviin jak-
soihinsa? Felix Jacoby käsittelee kattavasti varhaisemman
tutkimuksen käsitykset Ateenan varhaishistorian lähteistä
1940-luvun teoksessaan *Atthis*. Hänen perusteeksinsä on,
että attikistien kirjoittama Ateenan historian kokonaisku-
vaus on varsin myöhäinen tuotos ja Herodotos edeltää sitä.
Vasta Thukydideen aikalainen Hellanikos kirjoitti ensim-
mäisen kokonaisteoksen Ateenan historiasta.³²²

Jacoby jäljittää Herodotoksen mainitsevat ateenalaiset
lähteet sen mukaan, keiden ansioita tyranneista vapautu-
misessa hän korostaa. Sekä Thukydides että Herodotos
kannattavat samaa näkemystä, jonka mukaan Ateenasta
karkotetut alkmaionidit eli valtasuku, johon Perikleskin
kuului, olivat avainasemassa peisistradien syrjäyttämässä,
koska he hankkivat spartalaiset puolelleen. Ateenalaisten
keskuudessa tätä suositumpi näkemys oli kuitenkin koros-
taa ateenalaisten itsensä ja Ateenan gefyralaisten Aristoge-
itonin ja Harmodioksen roolia. Herodotoksen lähteekseen
nimeämät ”ateenalaiset” tarkoittaisivat siis Ateenan alkma-
ionideja tai näiden puoluelaisia. Kyseessä on silloin ollut
vähemmistön mielipide, jonka hän esittää *poliksen* yleisenä
kantana.³²³

Kun sisäkertomus saavuttaa kehyskertomuksen aikata-
son, *Historiateoksen* viides kirja jatkuu kehyskertomuksen ja
taustakertomusten vaihtelulla. Huomattavaa on taustaker-
tomusten runsas lähteistäminen erityisesti suhteessa kehys-

kertomukseen. Peisistradeista kerrottuaan Herodotos käy läpi Ateenan lähihistorian tyrannien karkottamisesta Aristagoraan Ateenaan saapumiseen, johon hän pääkertomuksensa oli keskeyttänyt.³²⁴ Jakson tehtävänä on nähdäkseni selittää lukijalle, kuinka Ateena nousee johtavaan asemaan Spartan rinnalle kreikkalaisten *polisten* joukossa.³²⁵

Historiateoksen viides kirja jatkaa kehyskertomusta persialaissodista joonialaisten kapinaan ja Aristagoraan kuolemaan.³²⁶ On merkittävää, että tässä osassa kehyskertomusta Herodotos ei mainitse lähteitään, vaikka se sisältää kohtauksia, joita hän ei ole voinut olla henkilökohtaisesti todistamassa. Onko hän voinut tuntea Persian hovissa käydyt keskustelut sillä tarkkuudella, että pystyy siteeraamaan niitä? Koska Herodotos oli kreikkalainen maanpakolainen Vähän-Aasian Halikarnassoksesta, hän on saattanut matkustaa Persiaan ja keskustella näistä tapahtumista persialaisten kanssa tulkkien välityksellä. Niistä tietäminen ei siis olisi ollut hänelle mahdotonta.³²⁷ Hänellä myös oletetaan olleen persialaisia ystäviä.³²⁸ Sanantarkan keskustelujen kirjaamisen sijaan hän on dramatisoinut lähteiltään saamansa tiedon, samoin kuin puheet dramatisoitiin yhtenäisiksi kokonaisuuksiksi, vaikkei hän olisi ollutkaan niitä kuulemas-
sa.³²⁹

Peisistradit ja Peloponnesolaissodan kuudes kirja

On mielenkiintoista pohtia, miksi molemmat kirjailijat päättivät käsitellä Ateenan tyrannian loppua. Herodotokselle tämän kaltainen *poliksen* historian taustoittaminen on tyypillisempää kuin Thukydideelle. Jakson sopivuus Thukydideelle on kuitenkin ymmärrettävissä tarkastelemalla hänen kuudetta kirjaansa kokonaisuutena.

Kuudennen kirjan aloitus todistaa Thukydideen taidoista dramaattisessa proosakerronnassa. Lakonisen ja pitkiä

aikoja kursorisesti kuvanneen viidennen kirjan lopun jälkeen hän aloittaa kuvauksen Sisilian sotaretkestä juhlallisesti ilmoittamalla, että Ateena aikoo valloittaa koko Sisilian saaren.³³⁰ Vasta tämän jälkeen käsitellään sotaretken suunnittelu ja perustellaan, miksi sotaan lähdettiin. Uuden sodan tuominen tarinaan tällä tavoin tekee päätöksestä ryhtyä sotaan uutta vihollista vastaan yllättävän, koska se esitetään kesken meneillään olevan sodan. Sisilian sotaretki jatkuu yli kuudennen kirjan. Kuitenkin kirjaa voi pitää ehjänä kokonaisuutena, joka kuvaa sodan ensimmäistä vaihetta.³³¹ Tämä on vaatinut suunnitelmallisuutta, sillä teoksen alkumuoto on kirjakäärö, joka kirjoitettiin ääriään myöten täyteen. Kirjakääröjen pituus määrittelee raamit teoksen kirjajaolle. Sen lisäksi Thukydides kirjoitti sodasta, kun se oli käynnissä, jolloin hän ei voinut tietää sen lopputulosta.

Tulkitsen, että koko Sisilian sotaretken kuvaus viidennestä seitsemänteen kirjaan on yhden kirjan kerronnan kaarta suurempi eheä kokonaisuus, jonka päättymiseen Thukydides ehkä ajatteli koko sodan päättyvän. Seitsemännen kirjan sävy on samalla tavalla epätavallisen juhlallinen kuin viidennen kirjan alku.³³² Thukydides ilmoittaa, että ateenalaisten tappio oli sodan tärkein tapahtuma, joka oli häviäjille yhtä täydellisen tuhoisa kuin se oli voittajille täydellinen voitto.³³³ Sota kuitenkin jatkui vuoteen 404, ja *Peloponnesolaissota* jatkuu vielä kahdeksanteen kirjaan, jossa Thukydides kertoo tapahtumat vuoteen 411 asti.

Thukydides ei kuudennessa kirjassa pitäydy asettamassaan ideaalissa kertoa vain niistä tapauksista, jotka ovat lähihistoriaa ja joita hän on siten itse todistanut tai joihin hänellä on voinut olla ensikäden lähde. Kirjan alun kerronta on jaksotettu kuin Herodotoksella, ja hän käyttää lukuisia Herodotoksen ilmaisuja kuvauksessaan.³³⁴ Kun sota syttyy, Thukydides käy läpi sotaan liittyvien kaupunkien syntyhistorian ja kertoo tarkasti niitä asuttavien kansojen alkuperästä. Tällä taustakertomuksella on satojen vuosien aikajänne.

Sen tueksi hän mainitsee vain muutamia lähteitä. Sisilian varhaisimmista asukkaista kykloopeista ja laistrygoneista hän ei sano tietävänsä mitään vaan toteaa, että lukijan on tyydyttävä runoilijoiden versioihin.³³⁵ Tulkitseen, että taustoituksen tarkoituksena on vahvistaa Thukydideen argumenttia sotaan lähtemisen mielettömyydestä. Rutherfordin mukaan hän syylistyy tätä dramaattista tappiota kuvatesaan samaan poeettiseen liioitteluun, josta itse arvostelee Homerosta. Fiktiivisen ja historiallisen narratiivin erottaminen ei ole itsestään selvää tai välttämättä edes mahdollista.³³⁶ Hornblower huomioi, kuinka tämä sotaretken totaalisien epäonnistumisen kuvaus saa Ateenan myöhemmän selviytymisen tuntumaan ihmeellisemmältä kuin se olisi vaikuttanut ilman kuudennen kirjan pohjustusta.³³⁷ Mielestäni koko Sisilian sotaretken kuvaus on hyvä esimerkki eeppisen perinteen tyylin ja tehokeinojen sulautumisesta kreikkalaisille uuteen kirjallisuuden lajiin: proosaan.

Thukydides pyrkii osoittamaan, että koko Sisilian sotaretki on virhe ja syynä Ateenan tappioon peloponnesolaisodassa. Ateenan ei olisi pitänyt jakaa joukkojaan toiseen sotaan alueelle, joka on lähes yhtä suuri ja väkirikas kuin Peloponnesos. Ennen kuvausta Sisiliää asuttaneista kansoista hän kertoo sen koosta ja toteaa, etteivät ateenalaiset tienneet, mihin olivat ryhtymässä:

Useimmat heistä [ateenalaisista] eivät tienneet kuinka suuri Sisilia oli, kuinka paljon siellä oli asukkaita, helenejä ja barbaareja, eivätkä siis arvanneet ryhtyvänsä sotaan, joka oli miltei yhtä suuri kuin sota peloponnesolaisista vastaan.³³⁸

Sisilian maantieteellinen kuvaus ja asutettujen kaupunkien kuvaus siis vahvistavat väitettä sotaretken mielettömyydestä. Thukydides kuvaa tässä yhteydessä etäisyyksiä päivämatkoina, kuten Herodotos, eikä stadioneina, kuten muualla

teoksessaan.³³⁹ Mielenkiintoiseksi sen tekee se, että Thukydides kuvaa paitsi väkilukua ja saaren suuruutta, myös ketkä ovat kunkin kansan esi-isiä. Hän ottaa huomioon myös myyttiset alkuperät, kuten Syrakusan perustajan Arkhiaan Herakleen jälkeläisenä.³⁴⁰ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että Thukydides pitäisi Heraklesta historiallisena henkilönä. Todennäköisesti hän vain kirjoittaa konvention mukaisesti heraklideista hallitsijasukuna.³⁴¹ Mainitsemalla Arkhiaan heraklidiksi Thukydides kertoo kreikkalaiselle yleisölleen yhdellä sanalla (*herakleidon*), mistä hallitsijasuvusta tämä oli. Aikalaisyleisölle tämä on myös välittömästi tehnyt selväksi, että Syrakusan sympatia on doorilaisen Spartan puolella. Doorilaisena kaupunkina se asettuu luonnollisesti joonialaista Ateenaa vastaan.

Myös kuvaus sikanien historiasta muistuttaa Herodotoksen kerrontaa. Thukydides kertoo, että sikanit väittävät olevansa saaren alkuperäisiä asukkaita, mutta ettei hän itse usko tätä. Perustelunaan hän vetoaa nimeämättömään lähteeseen, jota hän kutsuu löytämäkseen totuudeksi (*aletheia eurisketai*). Sen mukaan he pakenivat ligureita Iberiasta Sikanos-joen varrelta Sisiliaan. Herodotoksen tapaan Thukydides välittää kansan itse kertoman myyttisen syntyhistorian. Tämän jälkeen hän tarjoaa vastakertomuksen, jonka mukaan heidät on karkotettu. Thukydides pitää etymologista tulkintaa uskottavampana.³⁴²

Kansojen historian kuvaus päättyy Thukydideen tulkintaan Sisilian sotaretken motivaatiosta:

Näin monta eri kansanheimoa, helleenejä ja barbaareja, asui Sisiliassa ja näin suuri oli maa, jota vastaan ateenalaiset nyt ryhtyivät sotimaan. Varsinaisena syynä oli se, että he halusivat saada koko saaren valtansa alle, mutta he kaunistelivat aikomustaan sanomalla haluavansa auttaa omia heimolaisiaan ja heidän puolelleen tulleita liittolaisiansa.³⁴³

Tätä toteamusta varten Thukydides tarvitsi etnografisen taustakertomuksen, jonka avulla hän selittää sekä oman tulkintansa sodan motiiveista (saaren valloittaminen Ateenalle) että tekee ymmärrettäväksi ateenalaisten oman tulkinnan sodan syystä (siirtokuntia Sisiliaan perustaneiden sukukansojen auttaminen). Kerronta on hyvin samanaista kuin Herodotoksella. Tähän vertailuun valitsemani *Historiateoksen* viides kirja noudattaa kokonaisuudessaan vaihtelevien sotatapahtumien kuvauksen ja etnografisten taustakertomuksen kaavaa. Herodotos siirtyy usein kehystelmästä sisäkertomuksiin. Tätä jakoa kahteen eri Herodotokseen on tutkittu hyvin paljon, mutta Thukydideen vastaava sisäkertomusten käyttöä on käsitelty vähemmän.³⁴⁴ Syy voi olla siinä, että ne eivät ole niin suuressa osassa *Peloponnesolaissodassa* kuin *Historiateoksessa*.

Thukydides ei Herodotoksen tavoin kommentoi peisistradien karkottamista kuvaavassa osuudessaan Hipparkhoksen enneunta tai muita ylläluonnollisia tapahtumia.³⁴⁵ Hän ei myöskään nosta esiin alkmaionidien juonta spartalaiden rekrytoinniksi Hippiaan karkottamiseksi. Toisaalta hän Herodotoksen tavoin antaa suurimman kunnian tyrannien karkottamisesta juuri heille Harmodioksen ja Aristogeitonin sijaan. Hänen versiossaan korostuu, että Hippias hallitsi Ateenaa vielä kolme vuotta Hipparkhoksen murhan jälkeen. Tyrannia ei siis päättynyt hallitsijan veljen murhamiseen.³⁴⁶

Kreikkalaisille kirjoittajille tyypillisesti Thukydides mainitsee käyttämistään lähteistä vain sen, jonka kanssa on eri mieltä ja jättää sen kirjoittajan nimeämättä. Sen voidaan päätellä olleen Hellanikos, joka kirjoitti teoksensa Herodotoksen ja Thukydideen teosten välisenä aikana. Teos ei ole säilynyt, joten sen sisältö näiltä osin on säilynyt vain Thukydideen kritiikin kautta.³⁴⁷ Sisällöllisesti Herodotoksen ja Thukydideen versiot tapahtumista ovat yhteensopivat, mutta ne ovat ristiriidassa oletetun Hellanikoksen version

ja virallisen ateenalaisen näkemyksen kanssa. Herodotoksen kertomuksesta muodostuu malli, jonka pohjalle tai jota vastaan myöhemmät versiot on kerrottu.³⁴⁸

Thukydides ei kuitenkaan välttä kertomasta yliluonnollisesta, vaikka hän ei kommentoi enneunia. Stahl huomioi, että usko yliluonnolliseen ei ole kummankaan kirjoittajan ominaisuus. Sen sijaan he esittävät, että on olemassa ihmisiä, jotka uskovat kohtaloon ja unessa saatuihin näkyihin. Esimerkkeinä hän käyttää Thukydideen kuvausta Alkibiadeen puheesta Sisiliaan sotaan lähtemisen puolesta, jossa kansa uskoo häntä ja lupausta onnekkaasta retkestä ennemmin kuin Nikiaan neuvoja. Herodotoksella vastaava kuvaus löytyy seitsemännestä kirjasta, jossa Kserkses uskoo mieluummin Artabanoksen unessa saamaan yliluonnolliseen johdatukseen kuin Artabanoksen antamia neuvoja.³⁴⁹ Palaan Alkibiadeen puheeseen tarkemmin myöhemmin tässä luvussa.

Herodotoksen tavoin Thukydides esittää oman versionsa peisistradeista perusteiksi aineellisia todisteita. Näitä ovat peisistradien Ateenaan rakennuttamien temppelien omistuskirjoitukset ja Hippiaan tyttären Arkhediken hautakirjoitus. Omistuskirjoituksissa Hippiaan nimi on ensimmäinen ja siinä luetellaan myös hänen lapsensa. Hippiaan tyttären hauta taas on Lampsakoksessa, jonka hallitsijan pojalle Hippias nautti hänet päästäkseen heidän suosioon-
sa.³⁵⁰ Näiden todisteiden tehtävänä on osoittaa, että Hippias – ei Hipparkhos – oli Ateenan hallitsija ja että Hippias valmistautui veljensä kuoleman jälkeen pakenemaan Ateenasta. Molemmat kirjoittajat tuovat esiin temppelien muistokirjoituksia ja muuta aineistoa, jotka eivät ole varsinaisia kirjoja. Fyysisten paikkojen käyttö lähteinä ei silti rajoitu niistä löytyviin teksteihin. Herodotos kirjoittaa myös pelkästään gefyralaisisten käytössä olevista temppeleistä ja menoista, joihin muilla ateenalaisilla ei ole pääsyä.³⁵¹

Thukydides kertoo kuninkaanmurhaajien palvonnasta todisteena siitä, että peisistradien karkottamista pidettiin virallisesti heidän ansionaan.³⁵² Heidän käsityksensä lähteeksi kelpaavasta materiaalista on siis varsin monipuolinen eikä rajoitu vain varsinaisiin kirjoihin ja haastatteleamalla saatuun tietoon. Hornblowerin mukaan Thukydides tässä yhteydessä toistaa Herodotoksen lähteitä ja esittämistapaa niin tarkasti, että hänen motiivinsa saattaisi olla ollut osoittaa, että hän kykenee kirjoittamaan samanlaista viihteellistä historiaa kuin Herodotos.³⁵³ Itse tulkitsen, että Thukydides vain käyttää lähteestään sen sisällön lisäksi myös esittämisen tapaa, sillä tämä ei ole ainoa tapaus, jossa hän tekee niin.

Ne versiot, joiden puolesta esitetään fyysisiä todisteita, ovat kirjoittajien mielestä uskottavimmat. *Historiai*-teoksissa ei esitetä fyysisiä todisteita sellaisille tulkinnoille, joita kirjoittajat pitivät epäuskottavina. Vertaillaessa Hartogin esittämiin puhumisen tasoihin fyysisen todisteen todistusvoima on siis yhtä voimakas kuin itse nähdyn ja suurempi kuin kuullun.

Hyvin mielenkiintoinen piirre Thukydideen peisistradiosiossa on hänen esityksensä kuninkaanmurhaajien motiivista ja sisäkertomuksen yhteydestä *Peloponnesolaissodan* kehyskertomukseen. Hän hyödyntää teoksessaan ajoittain kehärakennetta. Rakenteen avulla Thukydides pystyy muodostamaan kertomukseensa harmonisia kokonaisuuksia, joissa yhdestä ajatuksesta edetään seuraavaan ja lopulta takaisin ensimmäiseen. Kehärakenne voi olla ollut auttamassa teoksen kuulijoita muistamaan kuulemaansa. Sen havaitseminen on tärkeää, koska se myös auttaa ymmärtämään, miksi tietyt ajatukset seuraavat Thukydideellä toisiaan ja mitkä ovat niiden väliset suhteet. Kyse on selkeästi suunnitellusta esitystavasta, jonka huomiotta jättäminen johtaisi virheellisiin tulkintoihin, jos tarkasteltaisiin vain eristettyjä yksittäisiä katkelmia.

W. Robert Connor kuvaa hyvin tämän rakenteen käyttöä.³⁵⁴ Peloponnesolaissodan kuudennessa kirjassa tätä rakennetta käytetään jaettuna viiteen sisäkkäiseen osaan. Ensimmäisessä laiva Salamiista saapuu hakemaan Alkibiadeen peloponnesolaissodan nykyajassa. Tästä kehärankennelma alkaa ja siihen se päättyy.³⁵⁵ Rakenteen tarkoituksena on analogisesti verrata taustakertomusta tyranniin karkotuksesta kuvaukseen Ateenan toiminnasta ennen Sisilian sotaretkeä. Ateena, joka pelkää Alkibiadeen nousevan tyranniksi, ottaa Thukydideen kertomuksessa itse tyrannin roolin.

Sisilian sotaretkeä motivoi harkinnan sijaan *eros*, kuten Hipparkhoksen murhanneita Harmodiosta ja Aristogeitonia. Harmodios ja Aristogeiton olivat rakastavaisia, mutta Hipparkhoskin oli kiinnostunut Harmodioksesta, mutta tämä ei vastannut hänen tunteisiinsa. Tämä kolmiodraama oli kuninkaanmurhan käynnistävä voima. On huomionarvoista, että Herodotos vaikenee täysin tästä näkökulmasta omassa kertomuksessaan, jossa Harmodioksen ja Aristogeitonin yhteys selitetään vain heidän gefyralaisilla juurillaan.³⁵⁶ Näitä taas Thukydides ei mainitse lainkaan.³⁵⁷

Voidaan katsoa, että Ateenan kansankokous muistuttaa tyranniaa Alkibiadesta vastaan nostettujen syytteiden käsittelyssä. Kansankokous unohtaa Perikleen hautaispuheessa vapaaseen demokratiaan liitetyn kansalaisten keskinäisen luottamuksen arvon.³⁵⁸ Connorin tutkimusta edeltävässä perinteessä sisäkertomusta peisistradeista on pidetty Thukydideelle epätyypillisenä, mutta Connorin kehäarakenteen analyysi antaa sille mielestäni uskottavamman motiivin kuin monet arvostetut tutkijat ovat sille suoneet.³⁵⁹ Analogia on jaksolle uskottavampi selitys kuin se, että Thukydides itse olisi teoksensa toimitustyössä halunnut jättää sen pois.³⁶⁰ Peisistradien ja Sisilian retken analogia, jonka kehäarakenteen analyysi tekee näkyväksi, liittää osion tämän kirjan keskeisimpään sisältöön. Kirjallisenä

keinona se onnistuu luomaan useita yhtäaikaista rinnastuksia. Se perustelee sekä ateenalaisten epäileväisen asenteen yksinvaltaisia hallitsijoita kohtaan että heidän ankaruutensa ja harkitsemattomuutensa näiden syyttämisen kevyiden todisteiden varassa.

Thukydideen rakenteellisesta ennakkoinnista ja kirjoittamisen suunnittelusta kertoo toteamus siitä, että egestalaisilla ei ollutkaan varaa maksaa ateenalaisten sodankäynnin kustannuksia Sisiliassa. Kirjan alussa egestalaiset olivat houkutelleet Ateenaa liittolaisekseen sodissa doorilaisia Sisilian *poliksia* vastaan ja luvanneet rahoittaa sodankäynnin. Sen lisäksi he pelottelivat Ateenaa doorilaisen Syrakusan vallan kasvulla. Jos Syrakusa valtaisi koko Sisilian, siitä tulisi vaarallinen liittolainen doorilaisille spartalaisille. He lupaavat maksaa kuusikymmentä talenttia Ateenalle, mikäli se varustaa kuusikymmentä laivaa heidän avukseen. Ateenalaiset suostuvat, ja jostain syystä heidän lähettiläänsä eivät asiasta päätettäessä kerro, ettei Egestassa ole tällaisia varoja.³⁶¹

Lähettiläitä on huijattu. Heille on esitetty paljon suurempia varoja kuin Egestassa todella oli lainaamalla niitä muualta ja kestitsemällä lähettiläitä runsaasti. Tämän Thukydides paljastaa kuitenkin vasta paljon myöhemmin kertomuksessaan eikä silloin, kun tehdään päätöstä lähteä sootaan.³⁶² Tällä tavoin hän rakentaa narratiiviinsa jännitystä. Hän pimittää saman tiedon, jota Ateenan kansankokouksella ei ollut. Näin *Peloponnesolaissodan* yleisö asetetaan arvioimaan Sisilian sotaretkelle osallistumisen mielekkyyttä sen tiedon varassa, joka ateenalaisilla päätöksentekijöillä oli käytössään. Hornblowerin mukaan Thukydides pyrkii olemaan kirjoittamatta samaa asiaa kahdesti.³⁶³ Taitavalla fokalisaation käytöllä hän paitsi rakentaa jännitystä myös välttää toistamista itseään.

Thukydideen oma ääni kuuluu *Peloponnesolaissodan* kuudennen kirjan puheissa vahvana. Puheiden yleinen tarkoi-

tus on välittää eri osapuolten kanta Thukydideen käsittelemään asiaan. Vahva kantaaottavuus tässä kirjassa johtuu tulkintani mukaan hänen vahvasta mielipiteestään Sisilian sotaretkä vastaan. Nikias puhuu Sisilian sotaretkä vastaan argumentein, jotka toistavat Thukydideen omia argumentteja kuudennen kirjan alussa. Nikias mainitsee sotaan lähtöä vastustavina seikkoina Sisilian suuruuden ja kaukaisuuden, Ateenan joukkojen jakamisen armeijaa heikentävän vaikutuksen ja sen, että Ateenalla olisi Khalkideassa kapinoiva *polis* kukistettavana sen sijaan, että se lähtisi auttamaan liittolaisia niiden sodissa.³⁶⁴ On tietysti myös mahdollista, että nämä argumentit ovat alun perin Nikiaalta ja ovat itse vaikuttaneet Thukydideen mielipiteeseen sodasta.

Stahlin mukaan kaksi seikkaa vahvistaa käsitystä Thukydideen oman äänen välittämisestä Nikiaan kautta. Hän puolustaa samoja argumentteja myös puheen ulkopuolella. Sen lisäksi hän oli kertonut retken turmiollisuudesta jo aiemmin. Hän siis vahvistaa viestiään käyttämällä ennakkointia tehokeinona. Samoin Alkibiadeen puheet, joissa tämä puolustaa Sisiliaan lähtöä, saadaan vaikuttamaan epäuskottavilta. Thukydides on jo kertonut yleisölleen Sisilian valloittamisen vaikeudesta, kun hän päästää Alkibiadeen ääneen ja vakuuttamaan, että saari on epäyhtenäinen ja helppo valloittaa.³⁶⁵ Näiltä osin Thukydides rikkoo vastaan tavoitteitaan kertoa tapahtumista puolueettomasti ja välttää viihteellistä kerrontaa.

On mielestäni todennäköistä, että Thukydideen oma mielipide vaikuttaa suuresti myös sisilialaisten välisissä puheissa, joista hän kertoo. Syrakusalaiset johtajat Hermokrates ja Athenagoras käyvät läpi kaikki Ateenan sodassa menestymistä haittaavat seikat samalla tavalla kuin Thukydides ne itse esittää muualla teoksessa. Keskeisinä argumentteina ovat perustelut Sisilian saaren suuruudesta ja rikkaudesta sekä ajatus siitä, etteivät ateenalaiset pääse helposti purjehtimaan Sisiliaan asti, mikäli heidät kohda-

taan jo merellä.³⁶⁶ Thukydides myös antaa Athenagoraalle tilaisuuden puolustaa demokratiaa valtiomuotona hyvin kaunopuheisesti:

Väitetään ehkä ettei kansanvalta ole järkevää eikä kohtuullista, sanotaan että ne, joilla on rahaa, pystyvät myös hallitsemaan paremmin kuin muut. Minä taas väitän, ensiksi, että kansasta puhuessani tarkoitan kokonaisuutta, kun taas oligarkia merkitsee vain osan herruutta, ja toiseksi, että rikkaat tosin ovat erinomaisia rahan vartijoi-
ta, mutta järkevät parhaita neuvonantajia ja koko kansa heidän neuvojensa paras arvostelija. Kansanvallassa siis valta jakautuu oikein ja tasaisesti kansan eri osille ja kansankokonaisuudelle.³⁶⁷

Tässä kohdassa demokratia ja oligarkia asetetaan vastakkain kahtena tasaveroisena mahdollisena valtiomuotona. Samoin kuin muualla *Peloponnesolaissodassa* demokratia nostetaan paremmaksi vaihtoehdoksi.³⁶⁸ Thukydides tuskin olisi ollut paikalla tässä syrakusalaisten keskinäisessä keskustelussa, joka käytiin vasta Ateenan harkitessa sotaan lähtöä. Tulkitsen näiden puheiden tarkoitukseksi alleviivata sotaan lähtemisen mielettömyyttä ja toimia demokratian puolustuspuheena. Vaikka Thukydides ohjaa puheidensa valinnalla ja kehystämällä voimakkaasti yleisönsä käsitystä sotaretkestä, hän ei mielestäni riko omia historiankirjoituksensa ideaaleja vastaan. Hän paljastaa tapahtumien taustalla olevan syyn Ateenan tappioon korostamalla tiettyjä puheita. Näin hän paljastaa *aletheian* – tapahtumien varsinaisen syyn ja luonteen – sodan päättymiselle samalla tavalla kuin sen syttymiselle.

Thukydideen käsitys demokratiasta ei ole pelkästään ylistävä. Tämä näkyy hyvin kuudennessa kirjassa. Vaikka hän pitää sitä parhaana valtiomuotona, hän myös uskoo, että kansankokous on helposti johdateltavissa taitavalla retoriikalla toimimaan aina uusimman suositun puhujan

tahdon mukaisesti. Thukydides tuo esiin demokratiakäsitystään ja Sisilian sotaretken vastaista asennetta tavassa, jolla hän käsittelee Alkibiadesta. Ollessaan maanpaossa Ateenasta Alkibiades puhuu demokratian olevan helposti hyväksikäytettävissä. Thukydides ei kiellä tämän arvion paikkansapitävyyttä eikä esitä mitään moitittavaa itsensä kaltaisesti Ateenasta karkotetun ylhäistä syntyperää olevan kenraalin toiminnassa.³⁶⁹ Alkibiades on väline Thukydideen kynnisten ajatusten esittämiseksi siinä, missä tätä hyvämaineisemmat puhujat ovat välittäneet häntä idealistisempia ajatuksia.

Thukydides ei liitä Alkibiadeeseen erityisen negatiivisia ominaisuuksia, kun hänet esitellään ensimmäisen kerran viidennessä kirjassa. Alkibiades huijaa muita ateenalaisia ja spartalaisia lähettäviä esiintymään kansankokouksessa niin, että hän saa Nikiaan nolaamisen lisäksi kannatusta omalle suunnitelmalleen liitosta Argoksen kanssa. Thukydides esittää tämän juonikkuuden positiivisesti, mutta kuudennessa kirjassa asenne muuttuu. Hän arvostelee Alkibiadesta henkilökohtaisesta voitonhimosta, kun tämä puhuu Sisilian sotaretken puolesta.³⁷⁰ Alkibiadeen esittely tässä kohdassa on poikkeuksellista, sillä hän on ainoa henkilö, joka esitellään kahdesti. Sen lisäksi Thukydides arvostelee häntä sekä ensin Nikiaan suulla että sen jälkeen uudestaan kertojan auktoriteetilla.³⁷¹ Ahneuden kritiikki liittyy paitsi Alkibiadeeseen, myös muihin ateenalaisiin, jotka haaveilevat vieraiden maiden alistamisesta Ateenan valtaan ja Sisilian valloittajilleen tuottamista tuloista pitkälle tulevaisuuteen.³⁷²

Tämä ahneuden kritiikki on mielestäni hyvin samankaltaista kuin Herodotoksella toistuva moraalikäsitys *hybristā* seuraavasta rangaistuksesta. Kumpikaan kirjoittaja ei esitä, että ahneudesta tai *hybriksestä* väistämättä rangaistaisiin, vaan molemmista esiintyy poikkeuksia. Kuitenkin yleensä näin käy, ja syy on ihmisen itsensä tekemä virhe. Herodo-

toksella inhimillinen virhe on kohottautuminen liian korkealle ja Thukydideellä ahneuden tuottama sokeus parhaille neuvoille.

Historiateoksen viidennen kirjan ja *Peloponnesolaissodan* kuudennen kirjan vertailusta käy ilmi, että Thukydides käytti Herodotoksen kerronnan konventioita. Hän käytti niitä kuitenkin tätä harvemmin. Suurin osa Thukydideen kerronnasta on lähteetöntä suoraa proosaa hänen ideaalinsa mukaisesti.

Historiai-teosten yhtäläisyydet

Historiai-teoksia vertaillen ajautuu helposti korostamaan niiden eroja. Monet historiankirjoituksen konventiot syntyvät Herodotoksella ja Thukydideellä. Etenkin sellaiset, joita molemmat käyttävät, vakiintuvat määrittämään sitä, mikä lasketaan historiankirjoitukseksi. Olen tunnistanut jo useita yhteisiä konventioita. Tässä luvussa käsittelen vielä muutamia, jotka eivät ole nousseet esiin.

Edith Foster on kuvannut Herodotoksen ja Thukydideen narratologista yhtäläisyyttä mielestäni hyvin. Hänen mukaansa Herodotos kehittää sodasta kertomisen narratiivin. Se on suurten joukkojen toimintaa kuvaavaa proosaa. Siinä käydään tapahtumien aikana läpi maantiedettä topografiasta sää- ja luonnonilmiöihin. Joukkojen toimintaa sodassa analysoidaan sekä poliittisesta että sotilaallisesta näkökulmasta. Jo Homeros viittasi näihin kaikkiin, mutta Herodotos tekee niistä narratiivinsa rungon. Thukydides on tässä suhteessa Herodotoksen kaltainen ja jatkaa samojen kerronnan keinojen käyttöä niitä kehittäen.³⁷³

Esimerkkinä tästä kerronnasta Foster vertaa Thukydideen kuvausta Pyloksen taistelusta Herodotoksen kuuluisaan kuvaukseen Thermopylain taistelusta. Pylos oli Peloponnesoksella sijaitseva linnoitettu niemi, jota ateenalaiset menestyksekkäästi puolustivat Spartaa vastaan.³⁷⁴ Thermo-

pylaissa spartalaiset puolestaan puolustivat vähälukuisempina kapeaa solaa persialaisia vastaan.³⁷⁵ Molemmat alkavat maantieteen ja alueen linnoittamisen kuvauksilla, sisältävät viittauksen paikan aiempaan epäonnistuneeseen puolustamiseen ja toistavat saman asetelman, jossa suurempi sotajoukko ei ota vastustajiaan vakavasti. Kuvauksissa on silti eroja. Herodotos liittää tapahtumat myyttiseen herakliseen kontekstiin kuvaamalla lähellä sijaitsevaa Herakleen kuolinpaikkaa. Fosterin mukaan Thukydideen narratiivista puuttuu ylevöittävä yhteys myyttiseen menneisyyteen. Sen sijaan hän kirjoitti oman narratiivinsa samankaltaisesti kuin Herodotos tuodakseen esiin, että hänen kuvaamastaan vuosia kestäneestä sodasta puuttuu myyttinen loisto. Sota on kurjaa ja siitä opittavat opetukset synkkiä.³⁷⁶

Peisistradien syrjäyttämisen ja siihen liittyvän oraakkeliin lahjonnan yhteydessä käsittelin esimerkkiä, jossa Herodoksella on vahvempi moraalinen kannanotto kuin Thukydideellä. Lateiner tulkitsee tämän jakson perusteella, ettei Thukydides moralisoi.³⁷⁷ Kuitenkin muualta *Peloponnesolaissodasta* löytyy jaksoja, joissa Thukydides välittää omaa moraalikäsitystään. Dialogi Meloksen saaren kohtalosta on kiinnittänyt paljon huomiota Thukydides-tutkimuksessa, koska siinä lähestytään sodankäyntiä poikkeuksellisen kylmän realistisesti. Siinä pienen Meloksen saaren asukkaat vetoavat hyökkäävään Ateenaan *poliksensa* säästämiseksi. Ateenalaiset kuitenkin perustelevat oikeutensa valloittaa heikompi saari, teloittavat saaren sotakuntoiset miehet ja myyvät naiset ja lapset orjiksi.³⁷⁸ Puheenvuorojen voimakkaalla dramatisoinnilla Thukydides alleviivaa poliittiseksi realismiksi kutsuttua moraalikäsitystään.³⁷⁹ Vahvemman ei ole tarve tehdä mitään myönnytyksiä heikompaan kohtaan, vaikka heikompi osapuoli ei olisi mitenkään loukannut tai uhannut vahvempaansa.

Thukydideen ideaalien yhteydessä käsittelin puheiden merkitystä *Peloponnesolaissodassa*. *Historiateoksessa* puheita ei

ole yhtä paljon, mutta tulkitsen niiden funktion samaksi. *Historiateoksen* puheissa korostuvat motiivit, kuten vapaus, oikeus ja Kreikan yhtenäisyys.³⁸⁰ Siirryttäessä puheista toimintaan korostuu kuitenkin puhujien oma etu. Kaikki puhujat puhuvat vakuuttavasti, ja näkökulman vaihtuessa vaihtuvat myös yleisön sympatiat. Herodotos hallitsee erinomaisesti fokalisaation sympatioiden siirtämiseen siten, että hänen oma tulkintansa jää suosiollisimmaksi.³⁸¹ Tässä suhteessa hän mielestäni muistuttaa Thukydideestä. Molempien puheita voisi kuvata kreikkalaisena dialektiikkana. *Historiai*-teokset ovat moniäänisiä, mutta ne eivät tuo esiin historioitsijan omasta tulkinnasta poikkeavia näkemyksiä yhtä suurella painoarvolla kuin heidän omiaan. Thukydideen dialektisuutta edustavat lukuisat puheet, kirjoittajan auktoriteetti lähteiden valitsemisessa ja ristiriitaisista kertomuksista vaikeneminen. Herodotoksen dialektisuutta taas edustaa lähteiden ja ristiriitaistenkin kertomusten esille tuominen.

Yhteenveto

Aloitin tutkimustyöni mielenkiinnosta niitä määrittelyjä kohtaan, joilla Herodotosta ja Thukydidestä kuvataan historian yleisteoksissa. Minua kiinnosti määrittelyjen mustavalkoinen kuva kahdesta historian tutkimuksen käsityksestä, joista toinen on toista parempi. Herodotos oli Ciceron mukaan valehtelija, koska hän käsitteli uskontoa ja myyttejä. Kuitenkin Herodotos oli samaan aikaan se, joka ensimmäisenä ansaitsi häneltä historian isän arvonimen. Thukydides on esitetty Herodotosta edistyneempänä historioitsijana, joka tuo objektiivisuuden historiaan ja tekee siitä tieteellistä.

Myös käsitys Herodotoksesta ensimmäisenä historioitsijana on yksinkertaistava, koska se peittää asteittaisen kehityksen epäkan historiamyyteistä ja luettelomaisista hallitsijahistorioista kohti historian kirjoitusta omana kirjallisenä lajinaan. Näiden käsitysten yksipuolisuutta on kritisoitu kattavasti Herodotos- ja Thukydides-tutkimuksessa. Kuitenkin ne elävät yleiskirjallisuudessa ja uskon, että monipuolisen kuvan edistäminen on tärkeää, vaikka en ole ensimmäinen, joka tekee niin. Olen pyrkinyt tiedostamaan oman positioni. Pyrkimykseni ei ole ollut puolustaa Herodotosta Thukydidestä vastaan tai osoittaa, että toinen kirjoitti historiaa toista oikeaoppisemmin. Koska taustani on kulttuurihistorian alalla, toivon erityisesti, että olen tehnyt oikeutta Thukydideen historian kirjoitukselle.

Tutkimusasetelmani laajuudesta johtuen olen pystynyt tekemään mielenkiintoisia havaintoja *Historiai*-teosten idealeista ja niiden toteutumisesta koko teosten tasolla. Samasta syystä en ole kuitenkaan pystynyt analysoimaan Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamista sillä tarkkuudella kuin tutkimustyötä aloittaessani suunnittelin.

Herodotoksen ja Thukydideen historiankirjoituksen ideaalit eroavat suuresti toisistaan. Yhteistä niille on halu paljastaa totuus tapahtumien taustalla eikä vain kuvailla itse tapahtumia. Ne eroavat kuitenkin suhtautumisessa vaihtoehtoihin versioihin tapahtumista. Herodotos haluaa kertoa vaihtoehtoiset versiot silloinkin, kun hän ei niihin itse usko. Thukydideen ideaali sen sijaan on kertoa vain yksi versio ja vaieta epätosina pitämiensä kertomuksien lisäksi myös sellaisesta aineksesta, joka vain miellyttää kuulijoita.

Tulkitsen molempien *Historiai*-teosten olevan historiankirjoitusta. Herodotoksella ja Thukydideellä on oma sanastonsa historian kirjoittamiseen. He eivät kirjoita tietoisena siitä, että ne molemmat kuuluvat historiankirjoituksen genreen. Jälkikäteen ja heidän oman totuuskäsityksensä mukaisesti arvioituna heidän kirjoittamistaan voi kuitenkin pitää historiankirjoituksena. Heitä yhdistää käsitys totuudesta jonkin kätkeytyneen paljastamisena. Herodotoksen sana tälle on *apodeksis* ja Thukydideen *aletheia*.

Herodotos ja Thukydides toteuttavat erilaisia ideoja eri tavoin. Herodotoksen on helpompi noudattaa tehtäväänsä. Thukydideen ideaalit asettavat hänelle tiukemmat rajat, joten hän päätyy rikkomaan niitä useammin kuin Herodotos omiaan. Toisaalta Herodotoksen ideaalit ovat sellaisia, että on helppo tunnistaa hänen rikkovan niitä aika ajoin. Molempien poiketessa ideoistaan he päätyvät kirjoittamaan toisiaan muistuttavalla tavalla ja samanlaisista aiheista. Molemmat ajautuvat myös ristiriitoihin omien ideojensa välillä ja päätyvät rikkomaan yhtä vastaan noudattaessaan toista. Heidän välilleen tehty erottelu suhteesta uskonnollisiin aiheisiin ei mielestäni pidä paikkaansa, vaan se kuvaa paremminkin sävyeroa kuin uskonnollisen ja ateistisen kirjoittajan välistä eroa. Samoin käsitys Thukydideestä vain oman nykyaikansa kronikoitsijana, joka ei tee tulkintoja aiheistaan, ei näytä pitävän paikkaansa. Hän kirjoittaa menneisyydestä ja tulkitsee niin tapahtumien syi-

tä kuin henkilöiden motivaatitakin samaan tapaan kuin Herodotos.

Thukydides lainaa sisältöjä ja tyyliä sekä Herodotokselta että homeerisesta perinteestä enemmän kuin ideaaleissaan antaa ymmärtää. Tämä havainto ei ole vain omani, mutta se on jätetty huomiotta suuressa osassa erityisesti kotimaista antiikin yleiskirjallisuutta. Syytä voi hakea Herodotosta ja Thukydidestä välittömästi seuranneiden ja roomalaisajan kirjailijoiden käsityksistä heistä sekä myöhempien historioitsijoiden arvioista. Myöhemmät historioitsijat tuomitsivat heidän kirjoituksensa suhteessa siihen, miten kyseisten historioitsijoiden oman oppialan paradigmatoiteutuivat niissä aikana, jolloin historiankirjoituksen kenttä oli jo ammattimaistunut ja fragmentoitunut ristiriitaisiin kirjoittamisen ideologioihin ja suuntauksiin.

Tyylien yhtenäisyys korostuu, kun otetaan huomioon molempien asema proosamuotoisen ei-fiktiivisen kirjallisuuden varhaisina edustajina. Herodotos ja Thukydides siis kirjoittivat huomattavan yhdenmukaisesti siihen nähden, että heidän esikuvansa olisivat mahdollistaneet irtautumisen moniin eri suuntiin – varhaisten attikistien ylistävistä kritiikittömistä kuvauksista homeerisen runouden muotoon ja ylikuonnolliseen sisältöön. Tästä tutkielmasta olen rajannut pois muita mahdollisia vaikutteita ja aikalaisia, joihin Herodotoksen ja Thukydideen yhteydet ovat vähäisempiä. Tällaisia olisivat esimerkiksi draama ja juutalainen historiankirjoitus. Kreikkalainen tragedia ja komedia käsitelivät myös persialaissotia, peloponnesolaissotaa ja Kreikan sisäpolitiikkaa.³⁸² Vanhan testamentin kirjoista Esran ja Kuninkaiden kirjat kuvaavat samojen aikojen tapahtumia kuin Herodotos, ja myös Kserkses esiintyy Raamatussa. Kumpikin olisi voinut viedä työtään myös näihin suuntiin. Proosa ei ollut ainoa eikä itsestään selvä historiasta kertomisen muoto.

Nykyaikainen kuva molemmista kirjoittajista rakentuu kuitenkin heidän erojensa varaan. Erottelun voidaan katsoa johtuvan heidän kirjoittamisensa ympärille syntyneestä perinteestä. Tämä perinne muodostaa viitekehyksen, jonka kautta heidän teoksiaan on totuttu tarkastelemaan. Tutkimukseni ei ole ollut yritys tutkia Herodotoksen ja Thukydideen vaikutushistoriaa. Koska toivon, että tutkimustulokseni otettaisiin huomioon kotimaisten yleisesitysten käsitysten kehittämisessä, tarkastelen lopuksi muutaman yleisteen valossa muuttunutta käsitystä *Historiai*-teoksesta.

Yleisteoksissa ja oppikirjoissa on välttämätöntä yksinkertaistaa ja yleistää. Silti se vähä mitä kirjoitetaan, tulisi kirjoittaa niin, että se parhaalla tavalla kuvaisi *Historiateosta* ja *Peloponnesolaissotaa*. Erojen korostaminen johtaa helposti kuvaukseen, jossa Herodotos ja Thukydides arvotetaan suhteessa toisiinsa. Tällöin heidän onnistumisensa historioitsijana suhteutetaan siihen, mitä kukin tarkastelija pitää historian tutkimuksen tehtävänä. Tällainen lähestyminen on sokea kirjoittajien itsensä itselleen asettamille tehtäville ja analyysille siitä, kuinka hyvin kirjoittajat noudattavat näitä tehtävänasetteluja. Vanhemmassa kirjallisuudessa kuvausten yksipuolisuus on silmiinpistävää. M. J. Caryn ja T. J. Haarhoffin *Antiikin kulttuuri* on hyvä esimerkki yleistysten vaikeuksista kuvata Herodotosta ja Thukydidestä niin, että he erottuisivat toisistaan ilman kärjistyksiä.³⁸³ Herodotosta kuvataan seuraavasti:

Historian kirjoituksen uranuurtajan (Herodotoksen) ammattitaito ei luonnollisestikaan voinut olla täydellinen. Hän keräsi ja seuloi aineistoaan huolimattomasti, ja hänen suhtautumisensa aiheeseen on pikemminkin eeppi-
sen ihasteleva kuin tieteellisen puolueeton. Lisäksi hänen laveasanainen ja harhaileva (joonianmurteinen) kerrontansa, joka tosin mainiosti soveltui ääneen luettavaksi, ek-
syttää tavan takaa lukijan. Mutta viidettä vuosisataa kos-

kevien tietojen lähteinä hän on verraton – hänen Kreikan ”barbaarinaapureista”, joko sivistyneistä kuten persialaisista ja egyptiläisistä tai todella barbaareista kuten skyyttalaisista, esittämänsä tiedot ovat olleet ensiarvoisen tärkeitä näiden kansojen historian tutkimukselle. Nykyaikainen tutkimus on yhä uudelleen ja uudelleen todistanut oikeaksi hänen antamansa tiedot, ja se avaramielisyyttä osoittava tunnustus, jonka hän antaa persialaisten urheudelle, paljastaa kreikkalaisten sankariteon täydessä arvossaan.³⁸⁴

Thukydidestä puolestaan Cary ja Haarhoff kuvaavat näin:

Persialaissotiin verrattuna peloponnesolaissota oli murheellinen aika historiankirjoittajalle, ja kuitenkin tämä aikakausi tuotti muinaisajan suurimman historiankirjoittajan, Thukydideen (n. 454–400 eKr.). Vaikka Thukydides ateenalaisena kuului hävinneeseen puoleen ja itse henkilökohtaisesti kärsi sodan seurauksista, hän kirjoitti siitä tiedemiehen kiihkottomaan sävyyn. Hän oli laatinut itselleen historiankirjoittajan työskentelyn perussäännöt ja noudatti niitä päättäväisesti. Hän seuloi tarkasti aineistonsa (joka sisälsi niin hyvin arkeologista kuin suullista ja kirjallista tietoa) hyläten väärät tai epäilyttävät maininnat, vaikka ne ehkä olisivatkin huvittaneet lukijoita tai imarrelleet näiden ennakkoluuloja.³⁸⁵

Herodotos esitetään luonnonlapsen kaltaisena kritiikittömänä kuullun toistajana, kun taas Thukydides kuvataan objektiivisuuden perikuvana, jonka lähdekritiikissä ei ole parantamisen varaa. Viidessäkymmenessä vuodessa yhteisöissä esitetyt käsitykset ovat kehittyneet aiempaa hienovaraisemmiksi. Castrén kirjoittaa Herodotoksesta näin:

”Historian isänä” pidetty Herodotos oli kotoisin Vähän-Aasian Halikarnassoksesta mutta matkusteli paljon ja vietti loppuelämänsä Perikleen ajan Ateenassa. [...] Teoksessaan hän kiinnitti runsaasti huomiota persialaisten ja muiden Lähi-idän kansojen kulttuuriin ja poikkesi usein pääasiasta pitkällisiin maantieteellisiin ja kansatieteellisiin pohdiskeluihin, joissa hän usein nojautui edeltäjiinsä He-

kataiokseen ja Hellanikokseen. Kuvatessaan kreikkalaisen ja vieraiden kansojen välisiä suhteita hän pyrki objektiivisuuteen ja kiinnitti suurta huomiota ”ensi käden lähteisiin”.³⁸⁶

Thukydidestä hän luonnehtii seuraavasti:

Jos Herodotoksen voidaan sanoa kirjoittaneen kulttuurihistoriaa, oli peloponnesolaissodasta kirjoittanut ateenalainen Thukydides poliittisen historian edustaja. [--] Thukydides käytti omintakeista huoliteltua taidekieltä, joka oli sanonnaltaan äärimmäisen tiivistä. Hän ymmärsi työnsä ikuisen historiallisen arvon ja piti useimpia aikaisempia historioitsijoita vain hetkellisen suosion tavoittelijoina. Hänestä tulikin koko antiikin arvostetuin ja jäljitellyin historioitsija, jonka kriittisyyttä ihailtiin aina myöhäisantiikkiin asti.³⁸⁷

Käsitykset ovat kehittyneet huomattavasti ja tunnustavat paremmin kummankin kirjoittajan omintakeisuuden ja arvon. Castrénin käsitys Herodotoksesta ja Thukydideestä on neutraalimpi kuin Caryn ja Haarhoffin. Silti sekin on rakennettu kirjoittajien erojen varaan ja uusintaa Ciceron esittämää narratiivia, jossa Herodotos on valehtelija ja Thukydides kehitti Herodotoksen aloittaman historian-tutkimuksen luotettavaksi tieteenalaksi. Sanavalinnoillaan Castrén implikoi, että Herodotoksen maantieteelliset ja kansatieteelliset jaksot eivät olisi tutkimusta vaan pohdiskelua toisin kuin tärkein sisältö eli sodan kuvaus. Samoin Herodotos vain pyrki objektiivisuuteen, kun taas Thukydideen kriittisyyttä ihailaan. Jos kriittinen asenne ymmärretään pyrkimyksenä objektiivisuuteen eikä sen saavuttamisena, kyseessä voi olla toinen ilmaisu samalle asialle. Kuitenkin ilmaisuiden välillä on sävyero. Castrén asettaa Thukydideen kaikkien antiikin kirjailijoiden arvostamaksi ja jäljittelemäksi historioitsijaksi, vaikka Thukydides oli esikuva vain osalle hänen jälkeensä seuranneista historioitsijoista.

Nämä arvoasetelmat tulisi ottaa huomioon kirjoitettaessa Herodotoksen ja Thukydideen kuvauksia kotimaisiin oppikirjoihin ja antiikin yleisteoksiin. Viittaukset heidän töihinsä ovat väistämättä lyhyitä yleisessä antiikkia koskevassa tietokirjallisuudessa, mutta nämä lyhyetkin kuvaukset hyötyisivät sen tunnustamisesta, että Herodotoksen ja Thukydideen teokset olivat yhteneväisempiä keskenään kuin minkään edeltäneen kirjoittajan kanssa. Samoin on mielestäni tärkeää huomioda, että heidän eronsa ovat lähinnä koulukuntien – joista myöhemmin on muodostunut tieteenaloja – eroja. Ne eivät ole paremman ja huonomman historiankirjoituksen eroja.

Viitteet

¹ Thuc. 1.1.2. Kreikkalaisiin alkuperäislähteisiin viitatessa käytän yleistä tapaa viitata sivunumeron sijaan teoksen vakiintuneeseen lyhenteeseen, sen kirjajaon mukaiseen kirjan numeroon ja kappaleeseen. Kappale saattaa jakautua useampaan osaan, jolloin viitataan joko kokonaisuuteen (1.1.) tai osaan (1.1.2.).

² Thukydideen teosta ei ole julkaistu suomeksi käännettynä *Historiateokseksi*, joten viitataan siihen sen suomenkielisellä nimellä *Peloponnesolaissota*, jolla se tunnetaan paremmin. Käytän kreikankielistä nimeä *Historiai* viitatessani yhteisesti molempiin teoksiin.

³ Hans-Georg Gadamer on määritellyt klassikon teokseksi, joka säilyttää merkityksensä ominaisuuksiensa ansiosta, ja kaanoniin kuuluvan teoksen sellaiseksi, jonka teoksen ulkopuoliset toimijat, kuten yliopistot, ovat sisällyttäneet kaanoniin. Gadamer (1960) 1989, 285–290. Ks. myös How 2011, 47–52.

⁴ *Historiateokseen* viitataan useissa yleisesityksissä ja Herodotosta käsittelevissä tutkimuksissa joko maailman tai länsimaailman varhaisimpana säilyneenä proosateoksena, varhaisimpana säilyneenä historiateoksena tai pisimpään säilyneenä antiikin Kreikan proosateoksena. Käsityksellä on pitkä historia. Ks. esim. *Chambers' Edinburgh Journal* 1844, 127.

⁵ Ideali on johdettu kreikan sanasta *idea*. Se on substantivoitu muoto verbistä *idein*, joka merkitsee näkemistä. *Idea* merkitsee nähtyä ymmärrettävässä muodossa eli kuviota tai muotoa. Siihen liittyy siis subjektiivinen käsitys havaitusta, joka on eri kuin kohde itse. Ideali liittyy elimellisesti havaitsemiseen, eikä asioiden ontologiseen olemiseen sinänsä.

⁶ Etsitty Perseus Digital Library -tiedokannasta historian merkityksillä tiedustelu (*historia*), fakta (*historion*) ja viisas henkilö (*histor*). Herodotos käyttää sanaa vain sen ensimmäisessä merkityksessä.

⁷ Aristoteles määritteli kreikkalaisen vapaan miehen hyveeksi muun muassa oman järkensä käyttämisen oman tehtävänsä suorittamiseksi hyvin eli hyveellisesti (*energeia kata logon*) ja sen, että kullekin ihmiselle on ammatissaan olemassa tämä mahdollisuus pyrkiä toteuttamaan sitä parhaimmalla mahdollisella tavalla. Aristot. Nic. Eth. 1098a14. Vaikka Aristoteles oli Herodotosta ja Thukydidestä myöhäisempi ajattelija eikä hänen ajatuksiaan voi siksi suoraan soveltaa koskemaan heidän ajatteluaan, ovat hänen ajatuksensa mielestäni hyvä viitekehys

pyrittäessä ymmärtämään, miksi varakkaat kreikkalaiset, joiden ei olisi ollut välttämätöntä tehdä juuri mitään elantonsa eteen, päättivät lähteä tutkimaan monia eri ilmiöitä ja loivat näin pohjan useille tieteenaloille, Aristot. Nic. Eth. 1098a14.

⁸ Hekataioksen kuuluisa fragmentti ”Ἑκαταῖος Μιλήσιος ὧδε μυθεῖται· τάδε γράφω, ὥς μοι δοκεῖ ἀληθέα εἶναι· οἱ γὰρ Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καὶ γελοῖοι, ὥς ἐμοὶ φαίνονται εἶσιν” mainitaan usein ensimmäisenä irtaantumisenä myyttisestä historiasta. Sen mukaan ”Hekataios Miletoslainen puhuu seuraavasti: Kirjoitan seuraavat asiat kuten ne vaikuttavat minusta tosilta, sillä kreikkalaiset kertovat monia tarinoita ja ne ovat minusta naurettavia”. FGrHist I F 1a.

⁹ Immerwahr 1966, 46–50.

¹⁰ Hekataioksen lisäksi Dionysos mainitsee kaksitoista nimeä ja huomauttaa, että kirjoittajia olisi vielä paljon lisää. D.H. Th. 5.

¹¹ Sandberg 2000, 130.

¹² Momigliano 1990, 9–10.

¹³ Gomme 1966, 3.

¹⁴ Hornblower 1994, 71–72.

¹⁵ Sodan päättymisvuoden voi määritellä kahdella tavalla. Ateena antautui Spartan johtamalle liittoumalle vuonna 404, mutta syrjäytti vuonna 403 spartalalaisten Ateenaan asettaman hallituksen ja voitti spartalaiset Pireuksen taistelussa.

¹⁶ Cic. Leg. 1.1.5.

¹⁷ Plut. De Herod. Plutarkhos oli poikkeuksellinen arvostellessaan Herodotosta sekä hänen metodeistaan että käyttäessään Thukydideen ei-metodista osaa niiden arvosteluun. Hornblower 1994, 72.

¹⁸ Luc. Hist. Conscr. 54; Luc. VH 31.

¹⁹ Valve 2004.

²⁰ Evans 1980.

²¹ Heidegger (1946) 1984a, 23–24.

²² Hartog 1988, 210.

²³ Agamben 1993, erit. 89–106; Assmann 2011.

²⁴ Ashari nojautuu tulkinnoissaan vahvasti Detlev Fehlingiin ja muihin tutkijoihin, jotka eivät pidä Herodotoksen työtä etnografina kovin korkeassa arvossa. Munson 2008, 141–145.

²⁵ Hartog piti vielä 1980-luvulla Jacobya parhaana lähteenä Herodotoksen tutkimukseen. Hartog 1988, xxi.

²⁶ Vielä Momiglianon opettajat pitivät Thukydidestä esikuvana, josta on mahdotonta parantaa. Momigliano 1990, 1. Ks. myös Fox 2010; Immerwahr 1966, 2–3.

²⁷ Jacoby 1949.

²⁸ Foster & Lateiner 2012. ks. myös Munson (ed.) 2013a; 2013b.

²⁹ Hohti 1976a; 1976b; Karttunen 1988; 1989.

³⁰ Mielenkiintoisesti Zilliacus tulkitsee Thukydideen metodiksi Leopold von Ranken ”*wie es eigentlich gewesen*” -ajatuksen, joka ei mielestäni kuvaa hyvin Thukydideen tai muiden kreikkalaisten totuuskäsitystä. Myös hänen uudempi teoksensa on rakentunut hyvin perinteisten lähteiden varaan. Zilliacus 1991, 52; 1952, 33–34. Zilliacus siteeraa Rankea muodossa ”*wie es eigentlich gewesen ist*”.

³¹ Ensimmäinen suomalainen opinnäyte Herodotoksesta tai Thukydideestä on todennäköisesti Turun akatemian väitöskirja vuodelta 1786, joka käsittelee Herodotoksen kirjoitusta Hyperboreasta eli spekulatiota Euroopan pohjoispuolella olevan meren takaisista maista, joihin Suomikin kuuluu. Herodotos ei itse uskonut näiden maiden olemassaoloon. Tidgren 1786. 1800-luvulla on tehty Helsinkiin kaksi Herodotosta käsittelevää ja yksi Thukydideestä käsittelevä väitöskirja. Rein 1841, Sjöström 1844, Heikel 1884. Tampereen yliopistossa on tehty Herodotoksen persialaisten uskontoa käsittelevä yleisen historian pro gradu -työ. Laru 1980. Turun yliopistossa on tehty Herodotoksen Skytiansotaretken kuvausta käsittelevä yleisen historian pro gradu -työ. Heyno 2000. Jyväskylän yliopistossa on tehty filosofian pro gradu työ, joka käsittelee Thukydideestä ja muita sodan oikeutusta pohtineita ajattelijoita. Työssä ei kuitenkaan hyödynnetä Thukydideen teosta Thesleffin esipuhetta enempää. Turunen 2010.

³² *Historiateoksesta* on säilynyt sekä papyrusfragmentteja 100–400-luvulta jaa. että kokonaisia käsikirjoituksia 900-luvulta alkaen. Näistä alkuperäistekstiä lähimpinä pidetään Laurentianus (A) -käsikirjoitusta 900-luvulta sekä Vatikaanin käsikirjoituksia Vaticanus graecus 2369 (D) 1100-luvulta ja Vaticanus graecus 123 (R) 1300-luvulta. Legrand 1932, 179–185.

³³ Joissain antiikin yleisteoksissa esiintyy käsitys, että jako yhdeksään kirjaan olisi renessanssin ajalta. Jaottelu perustuu luultavasti Aleksandrian kirjaston versioihin, jotka oli jaettu yhdeksään käärröön. Jo Lukianos tunsikin *Historiateoksen* 100-luvulla jaa. yhdeksänä osana ja kertoi osien tulleen nimetyksi silloin, kun teosta oli esitetty Olympian kilpailuissa, Luc. Herod. 1.

³⁴ Richard Rutherford tulkitsee Irene de Jongin kantaan ja Herodotoksen omaan kuvaukseen nojautuen, että Herodotokselle olisi ollut luontevampaa ajatella jokaisen kansan *logos* erillisenä osiona nykyisen kirjajaon sijaan. Rutherford 2012, 23; Hdt. 5.36.

³⁵ Persialaissodat alkoivat 499 eaa. Vähässä-Aasiassa nykyisen Turkin rannikolla asuneiden joonialaisten kapinasta Persiaa vastaan. Manner-Kreikan joonialaiset *polikset* tukivat kapinallisia, ja näin koko Kreikka ajautui osalliseksi konfliktia. Ensimmäisessä persialaissodassa persialaiset hyökkäsivät vuonna 492 suurmunkingas Dareios I:n johtamalla suurella maajoukolla Traakian ja Makedonian kautta Manner-Kreikkaan, mutta hävisivät Marathonin taistelussa ja kääntyivät takaisin. Toisessa persialaissodassa Dareoksen poika Kserkses toi toisen suuren maa-armeijan ja laivaston Kreikkaan. Persialaiset valloittivat Ateenan ja lähes koko muun Kreikan, mutta kreikkalaiset torjuivat nämä armeijat lopulta Salamiin meritaistelussa 480 ja Plataian maataistelussa 479. Sotiminen laantui tämän jälkeen mutta jatkui vielä vuosikymmeniä, kun kreikkalaiset toisaalta valloittivat Vähän-Aasian joonialaisalueet takaisin mutta toisaalta epäonnistuivat muissa pyrkimyksissään. Kalliaan rauhaa 449 Ateenan ja Persian välillä voi pitää sodan päättymisen merkinä. Tarkemmin sodan tapahtumista ks. Castrén 2011, 163–169.

³⁶ Tämä on Herodotoksen narratiivin päälinja. Se päättyy Herodotoksen alussa pohjustamaan pohdintaan vallan rappeuttavasta vaikutuksesta, Hdt. 1.125.–1.126., 9.122. Tämä hänen suunnitteleman lopetus korostaa sitä, että kyse on Persian valtaannousun eikä kreikkalaisten tarina. Immerwahr 1966, 146–147. Herodotos olisi voinut jatkaa teostaan pidemmälle peloponnesolaissodan aikaan, mutta hän julkaisi sen mieluummin ja katkaisi teoksensa tähän. Jacoby 1913, 375–377.

³⁷ Jacoby käsittelee myös toisen perinteen Herodotoksen kotipaikasta, jonka mukaan Herodotos olisi ollut kotoisin Thurioista Suur-Kreikasta eli nykyisestä Etelä-Italiasta. Tätä mieltä olevat lähteet ovat kuitenkin myöhäisempiä lähteitä roomalaisajalta ja vähemmistössä niihin verrattuna, joiden mukaan hän oli Halikarnassoksesta. Thurioita pidetään kuitenkin hänen todellisenä kuolinpaikkanaan, Jacoby 1913, 205–209.

³⁸ Jacobyn mukaan Herodotos oli itse matkustanut ainakin Egyptissä, Kyrenessä, Lähi-Idässä, Mesopotamiassa, Vähässä-Aasiassa ja Etelä-Italiassa, Jacoby 1913, 247–281. Herodotoksen matkojen todenperäisyyden kritiikistä ks. Hartog 1988, xvii.

³⁹ Peloponnesolaissota syttyi Ateenan rikottua rauhansopimuksensa

Spartan kanssa 431, kun Ateena osallistui sotiin pienempiä, Korintin kanssa liittoutuneita poliksia vastaan. Sparta ajautui tähän konfliktiin liittolaisena ja spartalaiset julistivat Ateenalle sodan. Ensimmäinen peloponnesolaissota kesti kymmenen vuotta ja päättyi Nikiaan rauhansopimukseen ilman, että kumpikaan osapuoli olisi ratkaisevasti ollut toista vahvempi. Tätä rauhaa kesti viisi vuotta, mutta kun rauhansopimusta rikottiin jatkuvasti pienissä konflikteissa, toinen peloponnesolaissota käynnistyi. Sen aikana Ateena epäonnistui yrityksessään vallata Sisilia. Ateena heikkeni merkittävästi epäonnistuneen sotaretken seurauksena ja lopulta Sparta pakotti Ateenan antautumaan vuonna 404. Tarkemmin sodan tapahtumista ks. Castrén 2011, 175–177.

⁴⁰ Käyttämäni versiot on jaettu kahdeksaan kirjaan nykyisen standardijaon mukaan. Myös Thukydideen teoksen jako kirjoihin perustuu luultavasti Alexandrian kirjastossa tehtyyn jakoon. Thukydideen teoksen jaottelusta ks. Bonner 1920, 73–82; Prentice 1930, 117–127; Hornblower 1991b, 143.

⁴¹ Vanhimmat säilyneet käsikirjoitukset *Peloponnesolaissodasta* ovat 1000-luvulta. Niistä yhtäkään ei pidetä selkeästi muita parempana. Nykyiset kreikankieliset editiot perustuvat erityisesti kolmeen näistä: Vaticanus (B), Laurentianus (C) ja Britannicus (M) -käsikirjoituksiin. Smith (1919) 1956, xxi.

⁴² Käytän helleeneihin kuulumattomista kansoista molemmissa alkuteksteissä käytettyä termiä barbaari (*barbaros*). Sana barbaari ei ole neutraali nykysuomeksikaan, joten se välittää hyvin kreikkalaisten siihen lataaman alentavan merkityksen. Sana *barbaros* on alkuperältään onomatopoeettinen, ja kreikkalaiset käyttivät sitä kuvaamaan kreikkaa puhumattomien kansojen kieltä ja korostamaan, kuinka käsittämättömältä se kuulosti. Harrison 1998, 1–2.

⁴³ Ks. esim. Smith (1919) 1956, x–xi. Thukydides ei kuollut ennen kuin peloponnesolaissota loppui, sillä hän laski teoksessaan sen kokonaiskeston oikein kahteenkymmeneenseitsemään vuoteen. Thuc. 5.26.1. Hän laski sodan keston oikein siitä huolimatta, että hänen teoksensa loppuu jo vuoteen 411, jolloin sotaa oli jäljellä seitsemän tai kahdeksan vuotta. Tätä tosiasiaa ei mielestäni huomioida tutkimuskirjallisuudessa riittävästi, kun lasketaan hänen viimeistä varmaa elinvuottaan. Esim. Rutherford 2012, 27. Arvioissa, kuinka kauan hän olisi saattanut elää, hänen tulkitaan eläneen huomattavasti pidempään, ainakin vuoteen 397. Hornblower 1987, 136–154. Sotaan kuului myös viiden vuoden välirauha. Siksi on mahdollista, ettei Thukydides olisi ollut varma sodan lopullisesta päättymisestä, mikäli

hän olisi kuollut välittömästi sen päättymisen jälkeen.

⁴⁴ Kirjoitan tekstissä toistuvat kreikankieliset termit, kuten *logos* ja *polis*, litteroituina samalla tavoin kuin suomenkielisessä tutkimuksessa on tapana: pitkät vokaalit lyhyinä, diftongit ja muuttuvat vokaalit siinä muodossa, jossa ne lausutaan ja ilman aksentteja. *Spiritus asperin* korvaan h-kirjaimella. Käytän käännöksissä joko Reinin ja Hollon käännöksiä tai tarpeen mukaan omia käännöksiäni. Nimistössä pyrin mahdollisimman tarkasti käyttämään kreikkalaisia muotoja myös niissä nimissä, jotka Rein tai Hollo ovat kääntäneet suomalaisittain. Keskeisiä käsitteitä, jotka eivät ole yksiselitteisesti käännettävissä, käytän alkukielisinä. Kreikankielistä nimitystä käytän suomeksi siinä muodossa kuin ne esiintyvät *Antiikin käsikirjassa*.

⁴⁵ Perseus.tufts.edu. Olen merkinnyt lähdeluetteloon nämä versiot merkinnällä Perseus Digital Library.

⁴⁶ Ks. esim. Carr 1961, 145; Gabba 1983, 4–5; Valve 2004, 19–28; Rood 2010, 44.

⁴⁷ Kelly 2011, 393.

⁴⁸ Herodotos ei kehittänyt aloitustaan tyhjästä. Hekataioksen *prooimion* ja Homeros toimivat mallina Herodotokselle. Toisen käden lähteiden perusteella myös Ktesias aloitti *prooimionilla* teoksensa *Persikan*, joka sijoittuu välittömästi Herodotoksen kuvauksen jälkeiseen aikaan. Stronk 2010, 153. Lukianos kommentoi monien Herodotosta ja Thukydidestä huonompien kirjoittajien yrittävän kasvattaa oman kirjoituksensa arvoa jäljittelemällä heidän aloituksiaan. Luc. Hist. Conscr. 2

⁴⁹ Ampolo 1995, 9.

⁵⁰ Herodotoksen *prooimion* on numeroimaton toisin kuin muilla kirjoittajilla. Hdt. proem.

⁵¹ *Aitie* on välitöntä seurausta merkitsevä syy, jota Herodotos käyttää kuvaamaan esimerkiksi jokaisessa taistelukuvauksissaan taistelusuunnitelmien ja taistelupaikalle siirtymisen välistä kausaatiota. Immerwahr 1966, 68–69.

⁵² Hartog 1988, 232.

⁵³ Chiasson 2012, 117–119.

⁵⁴ Hartog 1988, 354–355.

⁵⁵ Schadewaldt (1962) 1982, 287.

⁵⁶ Rutherford 2012, 13–14, 34; Foster 2012, 200–205.

⁵⁷ Momigliano 1990, 9–10. Herodotoksen sekä osaltaan myös Thukydidien kielitaidottomuudesta, sen aiheuttamista

käännösvirheistä ja väärinymmärryksistä ks. Harrison 1998.

⁵⁸ Hartog 1988, 324. Barbaarin kirjoittaminen määräisellä artikkelilla viittaa Herodotoksella Persian kuninkaaseen. Kuningas on siis ikään kuin barbaarin arkkityyppi, ja täten myös barbaarien valtiomuoto on aidoimmillaan monarkia. Kuninkaaseen viitataan myös yleisnimellä kuningas (*ho basileus*). Tällöin määräinen muoto viittaa johonkin toiseen puheena olleeseen kuninkaaseen ja ylestermin *basileus* käyttö merkitsee sitä, että yleensä kuninkaasta puhuttaessa puhuja ja kuulija tietävät automaattisesti, että kyseessä täytyy olla juuri Persian suurmunkingas.

⁵⁹ Immerwahr 1966, 80.

⁶⁰ Thuc. 1.1.

⁶¹ Connor 1984, 20–22.; Rutherford 2012, 14.

⁶² Thuc. 1.10.

⁶³ Rubincam 2012, 99–101.

⁶⁴ Persian laivaston ja maasotajoukon koko on voinut olla puolet Herodotoksen arvioimasta. Toisaalta on vaikea tietää, keitä kaikkia Herodotos laskee sotajoukkoon kuuluvaksi. Sotajoukon tukeminen pitkällä sotaretkellä on vaatinut suurin piirtein samankokoisen huoltojoukon. Samoin Marathonin taistelun 6400 persialaista sotilasta vaikuttaa epäuskottavalta, mutta vastakkaisestakaan ei ole todisteita. Tutkijoiden tulkinat jakautuvat Herodotoksen tekemien arvioiden paikkansapitävyydestä. Hyland 2011, 268–275.

⁶⁵ Luc. Hist. Conscr. 54.

⁶⁶ Lukianos yhdistää kasvaneen kiinnostuksen sotahistorian kirjoittamiseen sekä Herodotoksen ja Thukydideen jäljittelemiseen Rooman tuon aikaiseen tilanteeseen, jossa se oli juuri sotinut Parthiaa vastaan, Luc. Hist. Conscr. 2–3. 100–300-luvuilla roomalaiset käyttivät persialaissotien mainetta ja asemaa kreikkalaisten keskuudessa yhdistääkseen roomalaisten idän valloitusodot Parthiaa vastaan jatkumoksi samaan tarinaan. Tarkoituksena oli sekä hakea oikeutusta sodalle samaistamalla roomalaiset Persiaa vastaan puolustautuneisiin kreikkalaisiin että saada Rooman valtakunnan alueen kreikkalaisten hyväksyntä sodalle. Spawforth 1994, 238–240. Lukianos analysoi historiankirjoitusta juuri tänä aikana ja ehkä juuri sen vuoksi pitää sotaa tärkeimpänä syynä kirjoittaa historiaa.

⁶⁷ B53: ”Sota on kaiken isä ja kaiken kuningas. Joistain se tekee jumalia, joistain ihmisiä, joistain orjia ja joistain vapaita.” Kirjoittajan käännös.

⁶⁸ Assmann 2011, 23–24.

⁶⁹ 1800-luvun saksalaiset kritisoivat Herodotosta oraalisen perinteen käyttämisestä lähteenä. He leimasivat hänen kirjoittamisensa valehteluksi ja pitivät hänen lähteitään keksittyinä. 1900-luvulla tulkintalinjat jakautuivat Jacobyn antaessa arvon Herodotokselle etnografina. Osa tutkijoista kuitenkin jatkoi vanhalla linjalla. Von Fritzin mukaan *Historiateos* ei ollut historiografinen, sillä se ei täyttänyt hänen vaatimuksiaan kronologialle toisin kuin Thukydideen *Peloponnesolaissota*. Fehling piti vielä 1970-luvulla Herodotoksen lähteitä keksittyinä ja eri tietämisen lajien kuvausta retorisisa keinoina vaikuttavuuden lisäämiseksi. Hartog 1988, 310–311, 372–374. Herodotoksen vaikutushistorian tutkimus olisi oman tutkimuksensa kokoinen ja arvoinen työ. Tämän tutkimuksen osalta kommentiksi riittää, että arvostelijat kirjoittivat siitä näkökulmasta, joka oli heille tärkeä. Historiallisen etnologian arvon nousu mahdollisti ylipäättään Herodotoksen luennan muuten kuin suhteessa Thukydideeseen. Arvosteluissa ei myöskään riittävästi huomioitu, että Thukydides käytti samalla tavalla myös suullisia lähteitä sekä aiempien kirjoittajien työtä kuin Herodotoskin.

⁷⁰ Gomme 1966, 25–27, 89.

⁷¹ Gabba 1983, 4. Stewart Flory olettaa, ettei teosta oltaisi voitu esittää ääneen sen pituuden vuoksi, Flory 1980, 12–28. Tälle käsitykselle on mielestäni vaikea löytää perusteita. Flory olettaa, että teos olisi esitetty kokonaisuutena yhdellä kerralla. Homeroksen eepokset, joiden esittämisestä kilpailtiin, eivät ole merkittävästi lyhyempiä.

⁷² Havenlock 1963, 53–54.

⁷³ Hdt. 1.136., 1.207., 2.101., 2.148., 7.50., 8.101. Ptolemaios esitti ensimmäisellä vuosisadalla, että prooimion olisi jonkun muun kirjoittama. Asheri 2007, 1.

⁷⁴ Bakker 2002, 3–32.

⁷⁵ Thuc. 1.1. Jan Assmann pitää termin käyttöä Thukydideellä esimerkkinä siitä, kuinka kreikkalainen proosakirjallisuus oli kirjallisempaa ja vähemmän suullisen tradition varaista kuin epiikka ja draama. Assmann 2011, 241.

⁷⁶ Herodotos käyttää myös termiä *sunegrapse* kuvaamaan omaa työskentelyään mutta vain kolmesti, Hdt. 1.93., 3.103., 6.14.

⁷⁷ Hdt. 1.1.–1.5.

⁷⁸ Hdt. 1.5.3.

⁷⁹ Immerwahr 1966, 68–69.

⁸⁰ Hohti 1976b, 37–43.

⁸¹ Hdt. 1.5.3.–1.5.4.

⁸² Momigliano 1977, 190. Momiglianon perusteena tälle ajatukselle on Herodotoksen oma perustelu hänen matkoilleen. Hänen on mentävä paikan päälle, jotta hän voi saada riittävästi tietoa asiasta ja kertoa siitä. Hdt. 2.44.1.

⁸³ Momigliano 1990, 15–16; Momigliano 1971, 12.

⁸⁴ Herodotoksen kuvaus kaarialaisista, kaunialaisista ja lyykialaisista on hyvä esimerkki tällaisesta etnografisesta esittelystä. Hdt. 1.171.–1.174, 3.102, 2.148.

⁸⁵ Hdt. 2.122.–2.123. Tarina on myös hyvä esimerkki siitä, miten Herodotos lokalisoi kuulemaansa kreikkalaiselle yleisölle. Hän kirjoittaa sakaalien sijasta susista ja korvaa egyptiläisen Isiksen kreikkalaisella Demeterillä. Herodotos istuttaa kreikkalaisia elementtejä kaikkeen, mistä hän kertoo, jotta kreikkalainen yleisö voi sen ymmärtää. Hartog 1988, 367–369.

⁸⁶ Hdt. 3.80., 6.43.

⁸⁷ Hdt. 8.73.

⁸⁸ Tätä jaksoa kutsutaan Thukydidéen arkeologiaksi. Termi ei viittaa samannimiseen nykyaikaiseen tieteeseen, vaan arkaaisten asioiden tutkimukseen yleensä. Thuc. 1.2.–1.19.

⁸⁹ Thuc. 1.21.1. Kursiivi lisätty. Tässä teoksessa käytän Hollon kronikoitsijoiksi kääntämistä kirjoittajista suoraa käännöstä logografit (*logographoi*).

⁹⁰ Hartog 1988, 304.

⁹¹ Esim. Thompson 1942, 22; Gomme 1966, 2; ”Hekataios”, *Antiikin käsikirja* 2002.

⁹² Kurke 2010, 371–372.

⁹³ Hdt. 7.96. Tästä ainutkertaisesta käytöstä ei mielestäni pitäisi tehdä tulkintaa, että se olisi Herodotokselle ominainen tapa ajatella työtään. *Apodeksis* ja *historia* ovat hänelle kuitenkin kaksi eri asiaa ja edellä mainittu kuvaa paremmin hänen työnsä tarkoitusta, jälkimmäinen sen suorittamisen tapaa.

⁹⁴ “[D]ie Erkenntnis, -- die Absicht -- und Vorschlag oder Ratschlag”, Vössing 2005, 210. Termin kääntäminen ei ole helppoa. Tässä on kolme esimerkkiä Vössingin luettelemista kolmesta eri luokasta saksankielisiä käännöksiä termille. Hänen mukaansa Thukydides

käyttää substantiivina *gnome* 160 kertaa teoksessaan.

⁹⁵ De Romilly (1956) 2005, 19. Myös Jacqueline de Romilly korostaa *gnomen* merkitystä Thukydideelle, mutta laskee sen käytön eri tavoin kuin Vössing. Hänen mukaansa Thukydides käyttää sitä verbimuodossa *gnonai* 131 kertaa ja substantiivina *gnome* 174 kertaa. Molempien lähteiden perusteella on selvää, että termi on Thukydideen kielenkäytölle ominainen. De Romillyn teos koostuu aikaisemmin julkaistuista artikkeleista vuosilta 1956–1992 ja ilmoitan viitteen yhteydessä siihen liittyvän artikkelin alkuperäisen ilmestymisvuoden.

⁹⁶ Rawlings 1981, 130–134.

⁹⁷ Thuc. 1.97.

⁹⁸ Momigliano 1990, 9–10, 15–16, 40.

⁹⁹ Peter Derow pitää Polybiosta ensimmäisenä ammatthistorioitsijana, joka käytti tietoisesti termiä historia siinä merkityksessä, jossa me sen tunnemme. Ammatin vakiintumista auttoi myös se, että roomalainen yleisö oli jo tottunut lukemaan historiategoksia. Derow 1994, 84–86.

¹⁰⁰ Lateiner 2012, 254.

¹⁰¹ Gomme 1966, 138–139; Hornblower 1990, 57–58.

¹⁰² Hornblower 1996, 127–129; Stadter 2012, 53–60.

¹⁰³ Stadter 2012, 43.

¹⁰⁴ Thuc. 1.20.–1.21.

¹⁰⁵ Arkontit olivat Ateenan demokratian aikaisia kansalaisista valittuja hallitsijoita, joiden todellinen valta vaihteli runsaasti eri aikakausina. Vuoden 683 eaa. jälkeen arkonttien hallituskausi määriteltiin yhdeksi vuodeksi. Lyhyytensä ja järjestelmän varhaisen vakiintumisen vuoksi arkonttien valtaan perustuva ajanlasku mahdollisti verrattain tarkan ajan mittaamisen.

¹⁰⁶ Thuc. 5.20.

¹⁰⁷ Thuc. 1.21.1.

¹⁰⁸ Thuc. 1.3., 1.9., 1.10., 2.41., 3.104, 3.96.

¹⁰⁹ ”Thukydides”, *Antiikin käsikirja* 2002; Rutherford 2012, 28. Thukydideen puheiden funktiosta laajemmin ks. Scardino 2007.

¹¹⁰ Thuc. 1.32., 1.68., 1.120., 1.140., 2.11., 2.71., 2.87., 3.9., 3.30., 3.37., 3.53., 4.10., 4.17., 4.59., 4.85., 4.92., 4.126., 5.9., 5.85., 6.9., 6.33., 6.68., 6.76., 6.89., 7.11., 7.61., 7.77.

¹¹¹ Scardino 2012, 71.

¹¹² Baragwanath 2008, 6.

¹¹³ Thuc. 1.22.

¹¹⁴ De Romilly (1975) 2005, 34–37.

¹¹⁵ Momigliano tulkitsee Thukydideen ottavan vastuun sanoistaan kirjoittamalla vain sellaista, mitä pitää totena. Momigliano 1990, 42–43.

¹¹⁶ Thuc. 2.35.–46.

¹¹⁷ Thuc. 2.41.4.

¹¹⁸ Thukydides itse paitsi ylistää Perikleen ominaisuuksia johtajana, myös kutsuu tätä Ateenan ensimmäiseksi mieheksi (*proton andros*), Thuc. 2.65.9. Plutarkhos huomioi Thukydideen arvostuksen mutta myös itse piti sitä oikeudenmukaisempaa kuin Perikleen aikalaiskriitikoiden käsitystä hänestä, Plut. Per. 9.1., 16.1. Nykykäsityksen mukaan Thukydides oli Perikleen poliittinen kannattaja. Ks. esim. de Romilly (1965) 2005, 197–210.

¹¹⁹ Thuc. 1.22.4. Kursiivi lisätty.

¹²⁰ Myös ajatus pysyvistä muistomerkistä yhdistää tämän Thukydideen esityksen kirjoituksensa tarkoituksesta Perikleen hautajaisspuheeseen. Puheessa keskeinen elementti on sotilaiden ikuisiksi jäävä maine, *fama*. Sotilaiden mahdollisuus jäädä ikuisesti muistetuiksi sekä *Peloponnesolaissodassa* että esimerkiksi Euripideen näytelmässä *Ifigeneia Auliissa* demokratisoi Jan Assmannin mukaan koko maineen käsitettä Kreikassa. Se ei ollut enää vain johtajien saavutettavissa. Assmann 2011, 33–34.

¹²¹ Hartog 1988, 285–286.

¹²² Flory 1990, 193–208.

¹²³ De Romilly (1966) 2005, 191–196.

¹²⁴ Hollo suomentaa Thukydideen kirjoittavan niille, ”jotka haluavat saada selvän kuvan sattuneista tapahtumista”. Thukydideen sanavalinnat *saphes* ’selkeästi’, *skopein* ’todistaa’ tai ’pohtia’ ja *genomenon* ’syntyä’ tai ’tapahtua’ korostavat tapahtumien itsensä sijaan niiden taustalla vaikuttavia syitä. Kohdan voisi kääntää siten, että Thukydides haluaa kirjoittaa niille, ”jotka haluavat nähdä, miten tapahtumat todella syntyivät”. Thuc. 1.22.4.

¹²⁵ Aristot. Poet. 9, 1451a36–1451b11; Aristot. Poet. 24, 1459b27–28.

¹²⁶ Thuc. 1.23.6.

¹²⁷ Valve 2004, 25–28.

¹²⁸ Thuc. 1.97.2. Kursiivi lisätty.

¹²⁹ Gomme 1966, 281.

¹³⁰ Thuc. 5.26.5.

¹³¹ Green (1972) 1999, 26. Herodotoksella ja Thukydideellä ei ollut tietoa antiikin Kreikan niin sanottua pimeää aikaa – joka kesti noin 1150–750 eaa. – edeltävästä ajasta. Viimeisimmässä mykeneläisessä palatsikulttuurissa ei tunnettu aakkoskirjoitusta, ja se hävisi doorilaisten siirtolaisten hävittämänä satoja vuosia ennen heidän aikaansa. Tämän kulttuurin jäljelle jääneet muistomerkit, kuten Mykenen ja Tirynsin rauniot, tulkittiin epiikassa kreikkalaisten jumalallisten esi-isien palatseiksi. Green (1972) 1999, 44–48.

¹³² Hornblower 1991a, 8.

¹³³ Jacoby käsittelee ateenalaisia, ensisijaisesti Ateenan historiasta kirjoittaneita, varhaisia kirjoittajia kattavasti teoksessaan *Atthis*. Jacoby 1949.

¹³⁴ Momiglianon mukaan heidän aloittamansa historiografia yllätti kreikkalaiset. Se syntyi aikana, jolloin poliittisten yhteisöjen päätökset politiikasta ja sodasta vaikuttivat maailman tapahtumiin vahvemmin kuin yksilölliset suoritukset. Tämä kirjoittaminen jäi historiankirjoituksen malliksi. Momigliano 1971, 39–41.

¹³⁵ Jacoby 1913, 333–341.

¹³⁶ Assmann 2011, 255–267.

¹³⁷ Egyptiläiset muistelivat kultakauttaan itsenäisyyden aikana ja toistivat tempeleissä sen muotoa ja sanomaa kodifioidusti. Israelin historiankirjoitus palveli karkotetun kansan yhdistävänä identiteetin säilyttäjänä ja sen kanonisoituna tulkintana. Heettien historiankirjoitus 1300-luvulla eaa. oli valtiollista ja proosamuotoista menneisyyden tulkintaa, jonka motiivina oli onnettomuuksien, syyllisyyden ja onnistumisten syiden selvittäminen jumalten ja muiden kansojen kanssa tehtyjä sopimuksia tutkimalla. Assmann 2011, 213–220, 267–271. Heettien historiankirjoitus ei sisältänyt kuningasluetteloita ja tilastoja, kuten egyptiläinen ja juutalainen, vaan muodosti aktiivisesti kuvan historiasta. Toisaalta se ei ollut Assmannin mukaan kuitenkaan kuin kreikkalainen historiankirjoitus, sillä siitä puuttui kreikkalainen objektiivisuus ja teoreettinen kiinnostus. Hän esittää myös, ettei Thukydideelläkään ollut käytössään kuningasluetteloita. Thukydides käytti kuitenkin myös kreikkalaisia arkontiluetteloita ja muita tietoja hallitsijoista teoksessaan, erityisesti kuvauksessaan peisistradeista ja kreikkalaisten vääristä käsityksistä heihin liittyen. Samoin kreikkalainen historiankirjoitus ei erotu mielestäni heettiläisestä historiankirjoituksesta siinä, etteikö myös kreikkalaisilla kirjoittajilla olisi ollut oma ohjelmansa toteutettavana pelkän objektiivisen ja

teoreettisen kiinnostuksen lisäksi.

¹³⁸ Assmann 2011, 260–261.

¹³⁹ Heidegger 1984, 7–11.

¹⁴⁰ Gadamer (1960) 1989, 305–306.

¹⁴¹ Heidegger (1954) 1984c, 85–86.

¹⁴² Heidegger (1946) 1984a, 14.

¹⁴³ Heidegger käsittelee Herakleitoksen fragmentit B16: ”τὸ μὴ δυνόν ποτε πῶς ἄν τις λάθοι”. ”Miten pysyä kätkeytyneenä siltä, mikä ei koskaan piiloudu?”; B50: ”οὐκ ἔμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφόν ἐστὶν ἐν πάντα εἶναι”. ”Ei kuuntelemalla minua, vaan antamalla *logoksen* paljastua eteensä ymmärtää yhden olevan kaikki.” Käännökset kirjoittajan.

¹⁴⁴ David Krellin käännöksessä *logos* kääntyy muotoon *letting-lie-together-before*. Heidegger (1951) 1984b, 59–66; Heidegger (1943) 1984d, 104–123.

¹⁴⁵ Heidegger (1953) 2010, 102–104.

¹⁴⁶ Schadewaldt (1962) 1982, 324–325.

¹⁴⁷ Valve 2004, 32.

¹⁴⁸ Verbistä *fainesthai* ’näyttäytyä’ prepositiolla *apo* ’jonkin pohjalta’. Valve 2004, 29.

¹⁴⁹ Valve 2004, 25–26. Mielestäni *logos*-puheen leimaaminen välttämättä sekulaariksi siitä syystä, ettei se ole kuin *mythos*, tuntuu silti liioitellulta.

¹⁵⁰ Eliade (1949) 1971.

¹⁵¹ Rutherford 2012, 34.

¹⁵² Momigliano 1990, 18–21; 29.

¹⁵³ Valve 2004, 21–22.

¹⁵⁴ Eliade (1949) 1971, 40–47, 120–124.

¹⁵⁵ Momigliano nostaa esiin Herodotokselta kuvauksen Kroisoksen ja Solonin tapaamisesta *hybriksen* uniikista vaikutuksesta sekä koko persialaissodat erilaisena tapahtumana kuin muut sodat, kuten Joonian kapina. Thukydideeltä hän mainitsee esimerkit rutosta ja vallankumouksista. Thukydideen mukaan molemmat voivat toistua, mutta ne ovat aina erilaisia. Momigliano 1977, 187–188.

¹⁵⁶ Momigliano 1977, 191.

¹⁵⁷ Carr 1961, 113–114, 145.

¹⁵⁸ Momigliano 1990, 29–54; Thompson 1942, 21–40.

- ¹⁵⁹ Agamben 1993, 91–96.
- ¹⁶⁰ Green (1972) 1999, 20.
- ¹⁶¹ Momigliano 1990, 18–21.
- ¹⁶² Valve 2004, 22.
- ¹⁶³ Thuc. 2.47.–2.54.
- ¹⁶⁴ Hdt. 5.9.3.
- ¹⁶⁵ Valve 2004 29–34. Valveen analyysi on syvälinen, mutta mielestäni siinä on ylitulkinnan vaara. Hän korostaa epiikan merkitystä *Historiai*-teosten esikuvana ja jättää muut kirjalliset esikuvat, kuten kronikoitsijat, persialaisen historiankirjoituksen ja Ateenan attikistit, liian pieneen rooliin. Esim. Valve 2004, 19, 22, 29. Tällöin muistiin kirjoittamisen itseisarvo ei saa mielestäni riittävää sijaa.
- ¹⁶⁶ Juutalaiselle historiankirjoitukselle Raamatussa oli jo kaikki tieto ja Toora oli ikuista tietoa. Historiankirjoitukselle oli välineet, mutta ei enää tarvetta. Momigliano 1990, 21–23.
- ¹⁶⁷ Carr 1961, 9–29, 48–54.
- ¹⁶⁸ Carr 1961, 67–69.
- ¹⁶⁹ Biografinen lähestyminen historiaan oli Momiglianon mukaan vain pienessä roolissa 400-luvun Kreikassa, ja sen tärkeimmät edustajat olivatkin sitä edeltävä persialainen historiankirjoitus, joka vaikutti Herodotoksen kaltaisiin joonialaisiin kirjoittajiin, ja sen jälkeinen roomalainen historiankirjoitus, jossa Plutarkhoksen *Kuuluisien miesten elämäkertojen* kaltaiset biografiat saavuttivat laajan lukijakunnan. Momigliano 1971, 15–16, 65.
- ¹⁷⁰ Tässä tutkielmassa käsitellyistä tutkijoista poliittisen historian piiriin luen ainakin Carrin, Cochranen, Hornblowerin ja de Romillyn. Tulkitsen heidän näkökulmiensa edustavan poliittisen historian käsitystä Herodotoksesta ja Thukydideestä, mutta tämä otanta ei välttämättä vastaa yleisempää tai nykyistä käsitystä historiankirjoituksesta poliittisen historian kentällä.
- ¹⁷¹ Carr 1961, 113, 115, 128–131, 139–143, 82.
- ¹⁷² Fox 2010, 27–29.
- ¹⁷³ Hartog 1988, 281.
- ¹⁷⁴ Thukydideen korottamisesta tieteellisen historiankirjoituksen esikuvaksi poliittisen historian tarkoittamalla tavalla ks. Cochrane 1929 ja hänen teoksensa arvioinut Shorey 1930, 290–292 sekä Korab-Karbowicz 2013.
- ¹⁷⁵ Zilliacus 1991, 40.

¹⁷⁶ Hartog 1988, 210.

¹⁷⁷ Aristot. Met. 1.980a

¹⁷⁸ *Hode* ei käänny hyvin suomeksi. Kirjaimellisesti se kääntyisi 'tämä on se, miten (jokin tapahtui)'. Se on ymmärrettävä monella muulla kielellä, ja sitä käytetään kuin fraaseja *il y a* ranskassa, *es gibt* saksassa tai *det finns* ruotsissa.

¹⁷⁹ Vivienne Grayn laskennan mukaan *Legetai* esiintyy *Peloponnesolaissodassa* 21 kertaa ja sen variantit yhteensä 16 kertaa. Hän ei laske mukaan sellaista käyttöä, jossa tietyn puhujan ”sanotaan sanoneen”, Gray 2011, 75.

¹⁸⁰ Gray muotoilee tämän yhteyden seuraavasti: ”It is said” voidaan lukea siksi, mikä on arvokasta sanoa ”It is worthy being said”, Gray 2011, 87.

¹⁸¹ Esimerkiksi ”Persialaisten mukaan foinikialaiset olivat ensimmäiset, jotka antoivat aiheen erimielisyyksiin.”, Hdt. 1.1. tai ”Gefyralaisten, joihin Hipparkhoksen murhaajat kuuluivat, mukaan...”, Hdt. 5.57.

¹⁸² Hartogin mukaan silmin nähtykin on mahdollista jakaa uskottavaan ja vähemmän uskottavaan. Homeros erotti toisen käden silminnäkihavainnon omin silmin nähdystä. Hartog 1988, 260–263.

¹⁸³ Toisin kuin roomalaiset, jotka ottivat kreikkalaisen *pantheonin* omakseen sellaisenaan ja täydensivät sitä kotoperäisillä jumaluuksilla, Herodotos säilyttää kuvaamiensa kansojen käsitykset jumalistaan, ks. esim. Hdt. 4.180. Hartogin mukaan kääntäminen lähentää kerronnan kohdetta yleisönsä. Niissä tapauksissa, joissa Herodotos ei käänne vieraiden jumaluuksien nimiä hän tietoisesti lisää tätä etäisyyttä ja vierauden tunnetta kyseisiin jumaluuksiin, Hartog 1988, 244–245. Tämä käytäntö johtaa ristiriitoihin, kun kreikkalaisen *pantheonin* nuorimmat jumalat saattavatkin olla egyptiläisten tai skyyttien vanhimpia tai ainoita jumalia. Herodotos kommentoi näitä ristiriitoja myös itse, Hdt. 4.59.

¹⁸⁴ Green (1972) 1999, 51–53.

¹⁸⁵ Homeroksen eepinen runous vaikutti voimakkaasti kreikkalaiseen uskontoon ja muodosti sen kirjallisen perustan. Herodotos ei aina myöskään ole varma Homeroksesta kaiken häneen liitetyn lähteenä, Hdt. 4.32. Epäily Homeroksesta eepostensa ainoana tekijänä ei siis ollut kreikkalaisille itselleenkaan vieras.

¹⁸⁶ Hdt. 2.21–23. Käsitys, joka oli yleisesti tunnettu päätellen siitä, että sen esittävät sekä egyptiläiset itse että Hekataios. How & Wells 1912, 2.21.

¹⁸⁷ Hdt. 4.94–96. Myöhemmin Platon on esittänyt dialogissa *Kharmides* Salmoksiin jumalkuninkaana kyseenalaistamatta tämän yliluonnollista olemusta. Plat. Charm. 156.

¹⁸⁸ Nimeämätön *ho theos* viittaa aina Zeukseen esimerkiksi sateen antajana Hdt. 3.117. *Daimon* on yleinen henkeä tarkoittava termi, joka voi viitata myös muihin jumaliin, Hdt. 3.119.

¹⁸⁹ Hdt. 7.129.4.

¹⁹⁰ Kindt 2016, 52–54.

¹⁹¹ Hdt. 6.86.

¹⁹² Lateiner 2012, 167–168. Lateiner tunnistaa Herodotokselta myös muita vastaavia esimerkkejä valan käytöstä tässä merkityksessä, Lateiner 2012, 164–166.

¹⁹³ Rubincam 2012, 98.

¹⁹⁴ Thuc. 2.17.

¹⁹⁵ Gould 92–94.

¹⁹⁶ Hartog 1988, 230–233.

¹⁹⁷ Plinius vanhempi epäili Herodotoksen kertomusta kassian ja kanelin keräämisestä mutta muuten piti tätä luotettavana. Hän myös lisäsi Herodotoksen luotettavien ja hyvien lähteiden listaan *Naturalis Historiassaan*. Thukydides ei ollut tällä listalla. Pauliina Sandbergin mukaan Pliniukselle oli tyypillistä sekä kehua että kritisoida lähteitään. Sandberg 2000, 25–28.

¹⁹⁸ Hdt. 3.102.

¹⁹⁹ On kiistanalaista, perustuuko Herodotoksen kuvaus Skylaxin kuvaukseen. Klaus Karttusen mukaan on mahdollista, että Herodotoksen lähde olisi Strabon. Nämä lähteet ja niitä välittävä Hekataioksen *Periegesis* eivät ole säilyneet kuin fragmentteina, Karttunen 1989, 74–79.

²⁰⁰ Arrianoksen *Indicassa* Aleksanteri Suuren retkikuntaan kuulunut Nearkhos kertoo nähneensä näiden eläinten nahkoja ja Megasthenes kertoo kuulleensa niiden kaivavan kultaa, kuten Herodotos kuvaa. Arrianos ei kuitenkaan itse usko näitä tarinoita. Arr. Ind. 15.4.–15.6. Kate Beaton kommentoi sarjakuvaansa seuraavasti: “I do love how at the start of Thucydides’ History of the Peloponnesian War, he rips into Herodotus for being a total liar. They both wrote history, though Herodotus was more interested in stories and Thucydides more interested in facts. Anyway, I was in the middle of drawing the one about Joseph Howe which is decidedly less silly and took a break to draw this one which is totally, one hundred percent silly. Old Greek

dudes never said ‘fat butts,’ (sic) but you’ll never take my degree away! I hid it.” Sarjakuva Herodotus the Father of Lies. *Hark A Vagrant!* <http://www.harkavagrant.com/index.php?id=30> [Haettu 28.4.2012]

²⁰¹ Simons 1996.

²⁰² Tämän tekniikan käyttö ei rajoitu eläimiin ja jumaluuksiin. Herodotos kuvailee esimerkiksi lunta taivaalta satavina höyheninä. Hdt. 4.7., 4.31. Tässä kyse on sekä skyytialaisen kuvauksen välittämisestä eteenpäin että itse asian tekemisestä ymmärrettäväksi. Kreikassa on verbi lumen satamiselle (*niphetai*) ja substantiivi lumisateelle (*niphetos*), joita Herodotos myös itse käyttää. Itse ilmiö ei välttämättä ollut hänen koko yleisölleen tuttu. Hdt. 2.111., 4.31., 4.50., 6.19., 8.98.

²⁰³ Hdt. 3.107–110.

²⁰⁴ Kassia (*Cinnamomum cassia*) on kanelin (*Cinnamomum verum*) lähisukulainen. Molempien kuorta käytetään mausteena ja myydään nykyään kanelin nimellä.

²⁰⁵ Hdt. 3.110. Reinin kääntää kassian kasiaksi (*kasiēn*).

²⁰⁶ Lepakoihin viitataan myös Hdt. 2.76, 4.183. Herodotos tunsi lepakot, muttei välttämättä päivälepakoita. Voisivatko lentävät käärmeet olla hedelmälepakoita? Lepakoiden (*Chiroptera*) lahkoon kuuluvat suvut (*Acerodon*) ja (*Pteropus*) olisivat tällaisia päivälepakoita. Ne ovat levinneet Itä-Afrikasta Intian kautta Tyynenmeren saarille, ja ne voisivat olla Herodotoksen Arabiaan paikantamia olentoja. Kreikkalaiset eivät tuntenee vieraita lajeja kovin kattavasti, ja tällaisin kerronnallisin keinoin Herodotos saattoi tehdä tuntemattomia lajeja kuulijoilleen tutuksi. Jokaisen tällaisen kertomuksen selvittäminen tarkasti vaatisi oman tutkimuksensa. Tämän spekulatiivisen tarkoituksen osoittaa, ettei ole itsestään selvää, että hän olisi keksinyt tämän tarinan tai toistaisi kritiikittömästi tarinoita, joilla ei ole todellisuuspohjaa nykylukijan silmissä. On myös esitetty teoria, että nämä siivekkäät, ihmisiä häiritsevät eläimet olisivat olleet kulkusirkkojen parvia. Asheri 2007, 501.

²⁰⁷ Achilli 2007. Etruskien alkuperän kritiikistä ks. Wade 2007.

²⁰⁸ Thuc. 4.109. Pelasgit eivät olleet oma etninen ryhmänsä vaan kreikkalaisten yleisnimitys alkuperäiskansoille, jotka asuivat Kreikan alueella ennen kreikkalaisia.

²⁰⁹ Evans 1980, 10–15.

²¹⁰ Palaan Thukydideen lähteiden käyttöön myöhemmin omassa alaluvussaan.

²¹¹ Plut. Solon 27.1

²¹² Branscome 2015, 3.

²¹³ Chiasson 2012, 133–137. Priamel-rakenteen Herodotoksella tunnisti ensimmäisenä Charles Race 1980-luvulla. Sen muodostavat kaksi tai useampaa subjektaa tai perspektiiviä ja näiden kontrastista tai analogiasta seuraava kliimaksi, joka korostaa erityistä mielenkiinnon kohdetta. Se on kreikkalaisen kuorolyriikan keskeinen elementti. Chiasson 2012, 129–130.

²¹⁴ Hartog itsekin huomioi tällaisen henkilöiden eikä kansojen varaan rakennetun analogian Anakharsiksessa ja Skyleksessa. Hartog 1988, 64.

²¹⁵ Oman tutkimuksensa arvoista olisi selvittää, miten Herodotoksen analogioiden varaan on rakennettu anakronistisesti itä–länsi-vastakkainasettelua. Herodotoksen kategoriat ovat subliimeja eivätkä asetu yksi yhteen tukemaan käsitystä suuresta idästä hyökkäävästä Persiasta, jota vastaan pieni demokraattinen Kreikka lännessä puolustautuu. Pelling 1997; Gruen 2011. Tämän asetelman varaan on rakennettu viholliskuvaa niin kylmän sodan Neuvostoliitosta kuin nykyisestä Persian perillisestä Iranistakin. Aihe ansaitsisi Hartogin teoksen jälkeisen pidemmän käsittelyn. Myös Thukydideen *Peloponnesolaissotaa* käytetään julkisessa keskustelussa ja politiikan tutkimuksessa samanlaisten vastakkainasettelujen selittäjänä ja mallina ottamatta huomioon muun muassa kreikkalaisten *polisten* erityistä suhdetta toisiinsa verrattuna suuravaltasuhteisiin. Allison 2015.

²¹⁶ *Historiateoksen* valtavan laajuuden vuoksi on mahdotonta käydä kattavasti läpi hänen esittämiään historiallisia faktoja ja niiden todenperäisyyttä, joten olen käsitellyt niistä vain muutamia, joita kriitikot ovat nostaneet esiin.

²¹⁷ Hdt. 1.1.–1.5., 2.122–2.123.

²¹⁸ Hartog 1988, 293.

²¹⁹ Hdt. 3.9.

²²⁰ Hdt. 7.152. Reinin tässä lainauksessa sanaksi ja kertomukseksi kääntämä ja myös kääntämättä jättämä termi on Herodotoksen *logos*.

²²¹ Hartog 1988, 293–294.

²²² Hdt. 1.5.3.

²²³ Baragwanath 2008, 122.

²²⁴ Hdt. 4.94.–4.96.

²²⁵ Hartog 1988, 85, 105.

- ²²⁶ Hdt. 4.200.–45. käsittelen *Historiateoksen* viidettä kirjaa tarkemmin myöhemmin omassa luvussaan.
- ²²⁷ Lateiner 2012, 161, 163. Lateiner määrittelee Herodotoksen tehtäväksi suurten tekojen (*erga megala*) tallentamisen ja kaikkien tarinoiden esittämisen. Tämä tehtävänasettelu sisältyy omaan käsitykseeni Herodotoksen ideaaleista, mutta ei kuvaa niitä kattavasti.
- ²²⁸ Esim. Thuc. 5.3., 5.9. Herodotokselta löytyy samanlainen kuvaus, jossa Babylon valloitetaan juonen avulla. Hdt. 3.150.–3.160.
- ²²⁹ Hdt. 2.46.–2.47. Egyptiläisen jumalan Herodotos luultavasti tunnistaa väärin sen ulkoisista merkeistä. How & Wells 1912, 2.46. Hänen vaikenemisensa voi liittyä kyseisen jumaluuden asemaan hedelmällisyyskultissa.
- ²³⁰ Hdt. 3.125.3.
- ²³¹ Gould 1994, 102–106.
- ²³² Hdt. 5.17.–5.21.; Badian 1994, 107–114.
- ²³³ Badian 1994, 117–119.
- ²³⁴ Dahl 1971, 94. Dahl siteeraa Rankea muodossa ”*wie es eigentlich gewesen ist*”.
- ²³⁵ Hdt. 2.73.
- ²³⁶ Hartog 1988, 369.
- ²³⁷ Hartogin mukaan Herodotoksen kerronnalliset välineet tehdä vierasta ymmärrettäväksi ovat inversio, analogia ja vertailu, Hartog 1988 213–216, 257.
- ²³⁸ Hartog 1988, 259. Aiemmin käsitellyssä teebalaisten kuvauksessa hän käyttää analogiaa samalla tavoin.
- ²³⁹ Plut. De Herod. 11.–19. Hornblowerin mukaan Herodotoksen saamaan kritiikkiin vaikutti se, että Herodotos oli karkotettu kaarialainen persialaisten hallitsemasta Halikarnassoksesta eikä samassa asemassa kuin esimerkiksi ateenalaiset historiankirjoittajat. Hornblower 1991b, 11, 18.
- ²⁴⁰ Asheri 2007, 44.
- ²⁴¹ Stadter 2012, 46–47.
- ²⁴² Hdt. 7.214.3.
- ²⁴³ Macan, 7.214.3.
- ²⁴⁴ Stahl 2012, 133–134. Kyseiset kohdat ovat Hdt. 7.7., 7.5.–7.6., 7.8.–7.18.
- ²⁴⁵ Thuc. 1.23., 1.88., 1.55.–1.57., 1.68.–1.87.
- ²⁴⁶ Thuc. 5.25.–5.85. Tiiviyn tunnetta lisää se, että Thukydides

tässä poikkeaa omasta vakiintuneesta kaavastaan mainita itsensä ja teoksensa vuoden lopetuksissa. Kolme neljästä tällaisesta vuoden lopetuksesta on viidennessä kirjassa.

²⁴⁷ Thuc. 5.61., 5.81.–5.83.

²⁴⁸ Hornblower 2013, 196–197, 208–209, 215.

²⁴⁹ Thuc. 5.85.–5.111.

²⁵⁰ Thuc. 1.2.–1.19.

²⁵¹ Hornblowerin mukaan Thukydideen arkeologia näyttää, että sivistyneetkään kreikkalaiset eivät erotelleet myyttisiä henkilöitä ja historian varsinaista kohdetta toisistaan. Hornblower 1991b, 268. Mielestäni tämä kommentti on hyvä esimerkki ongelmallisesta asenteesta Herodotoksen ja Thukydideen uskonnon käsittelyyn. Hornblower suhtautuu uskontoa harjoittaviin kreikkalaisiin alkeellisina eikä yritä ymmärtää myyttien roolia heidän omasta näkökulmastaan.

²⁵² Thuc. 3.96.1.

²⁵³ Gray 2011, 83.

²⁵⁴ Hdt. 2.134.

²⁵⁵ Momigliano 1971, 26, 16.

²⁵⁶ Thuc. 2.102.5.–2.102.6.

²⁵⁷ Thuc. 3.113.

²⁵⁸ Gray 2011, 86.

²⁵⁹ Thuc. 5.20.

²⁶⁰ Thukydides ei käytä tässäkään yhteydessä sanaa historia, vaan se on Hollon käännöksessä lisäämä. Vuoden päätyminen kerrotaan maininnalla Thukydideestä ja kirjoittamisesta kaksitoista kertaa Thuc. 2.70., 2.103., 3.25., 3.88., 3.116., 4.51., 4.135., 6.7., 6.93., 7.18., 8.6., 8.60. ja neljä kertaa ilman näitä mainintoja. Thuc. 4.116., 5.51., 5.81., 5.83. Sota kesti yhteensä 27 vuotta, mutta muiden vuoden vaihteiden yhteydessä Thukydides ei totea vuoden vaihdetta erikseen.

²⁶¹ Hän ajoittaa tapahtumia arkonttien mukaan Thuc. 2.2.1., 5.19.1. ja Heran papittarien mukaan Thuc. 2.2.1., 4.133.

²⁶² Gomme 1966, 2–4.

²⁶³ Hartog 1988, 265–266.

²⁶⁴ Thuc. 1.1., 1.21.–1.22.

²⁶⁵ Bakhtin (1963) 1999, 5–6, 18.

²⁶⁶ W19, 62.

- ²⁶⁷ Schadewaldt (1962) 1982, 325–327. On mielestäni silti todennäköistä, että hän tarkoittaa dialektiikkaa juuri hegeliläisessä merkityksessä.
- ²⁶⁸ Thuc. 2.48.–2.51.
- ²⁶⁹ McNeill (1976) 2004, 112–114. Castrénin mukaan se oli rutontapainen kulkutauti: pilkkukuumet, lavantauti tai paiserutto. Castrén 2011, 175. Toisaalla hän on esittänyt sen olevan mahdollisesti ebola. ”Thukydides”, *Antiikin käsikirja* 2002.
- ²⁷⁰ Thuc. 2.53.–2.54.
- ²⁷¹ Thuc. 1.25.4.
- ²⁷² Gomme 1966, 28–84. Dokumenttilähteiden käytöstä ks. myös Momigliano 1990, 13–14.
- ²⁷³ Gomme 1966, 28–29.
- ²⁷⁴ Stadter 2012, 57–58.
- ²⁷⁵ Thuc. 3.33.3., 3.68.4. Samalla tavalla hän tulkitsee spartalaisten ajatuksia rauhansopimuksen rikkomisesta. Thuc. 7.18.
- ²⁷⁶ Spartan ja Ateenan valtiomuodot eivät olleet täysin erilaiset. Kreikan *poliksissa* oli usein monimutkaisia valtarakenteita, jotka yhdistelivät eri valtiomuotoja. Spartassa vallassa olivat kaksi perinnöllistä kuningasta, oligarkkinen vanhojen neuvosto, *gerousia*, jonka jäsenyys oli elinikäistä, demokraattinen kansankokous, jolle *gerousia* esitteli asiat, sekä viisi kansan parista vaaleilla valittua *eforia*, jotka käyttivät toimeenpanovaltaa. Ateenassa valtiomuoto muuttui usein. Pysyvänä siihen kuuluivat kansankokous ja sitä pienempi toimeenpaneva elin eli Ateenan eri alueita edustanut 50-jäseninen *boule*.
- ²⁷⁷ Thuc. 3.82.2.
- ²⁷⁸ Thuc. 3.82.–3.83.
- ²⁷⁹ Myös Thukydideen käyttämä termi ihmisluonnolle on sama kuin ruton kuvauksessa, *fysis anthropon*.
- ²⁸⁰ Schadewaldt (1962) 1982, 287–288. Schadewaldt käyttää tästä termiä *Jeweiligkeit*.
- ²⁸¹ Thuc. 8.87.
- ²⁸² Thukydides arvioi motiivien lisäksi myös kuvaamiensa henkilöiden ja joukkojen onnistumisia ja laatua. Hän ilmoittaa esimerkiksi argoslaisia vastaan kootun Spartan ja sen liittolaisten armeijan olleen paras koskaan koottu. Thuc. 5.60.3. Sisilian sotaretken arvosteluun palaan myöhemmin.

- ²⁸³ Gomme 1966, 26–29.
- ²⁸⁴ Thuc. 2.85., 2.93., 3.69.–3.79., 4.11.
- ²⁸⁵ Thuc. 4.81.
- ²⁸⁶ Thuc. 4.84., 5.7., 5.11.
- ²⁸⁷ Lendering: ”Brasidas”: Livius.org. Hornblower huomioi Brasidaan ja Hagnonin henkilökultit, muttei ota kantaa siihen, päätyikö Hagnonin kunnioitus Brasidaan kultin myötä. Hornblower 1991b, 179.
- ²⁸⁸ Thuc. 5.11., 5.67.–72.
- ²⁸⁹ Westlake 1980, 333–339.
- ²⁹⁰ Hdt. 7.137, 7.233, 9.73.
- ²⁹¹ Thuc. 1.1.1.
- ²⁹² Hdt. 7.137. Muita esimerkkejä *hybriksestä* löytyy Herodotokselta paljon. Solonin ja Kroisoksen kohtaamisessa Solon varoittaa Kroisosta menestyksen häilyväisyydestä. Hdt. 1.32. Kserkseen neuvonantaja ja setä Artabanos varoittavat jumalan (*ho theos*) iskevän salamoillaan maahan liian korkealle nousevat ja ylpeät. Herodotoksella jumala määräisellä artikkelilla viittaa Zeukseen, vaikka persialaisten keskuudessa käydyssä keskustelussa kyseessä olisikin ollut todennäköisesti toinen jumaluus. Hdt. 7.10. Myrsky tuhoaa persialaisten laivoja ennen meritaistelua, ja Herodotos tulkitsee sen tapahtuneen, jotta tuleva taistelu olisi tasapuolisempi. Hdt. 8.12.–8.13. ks. myös Momigliano 1977, 187–188.
- ²⁹³ Hdt. 7.233.2., 9.73.3.
- ²⁹⁴ Thuc. 2.1.–2.2.
- ²⁹⁵ Munson 2012, 265–266.
- ²⁹⁶ Thuc. 1.127–1.138.
- ²⁹⁷ Munson 2012, 250–252.
- ²⁹⁸ Plataia-kuvauksen passiivin käyttö (Thuc. 2.75.–2.77.) vastaa Herodotoksen passiivin käyttöä Babylonin kuvauksessa (Hdt. 1.191.–1.200.). Molemmissa jätetään lähde mainitsematta.
- ²⁹⁹ Gray 2011, 75–81.
- ³⁰⁰ Thuc. 2.2.
- ³⁰¹ Stadter 2012, 48–49. Tämän taistelun valinnasta peloponnesolaissodan aloitukseksi ks. Hornblower 1991a, 236–237.
- ³⁰² Hartog 1988, 259.
- ³⁰³ Stadter 2012, 41–42.

³⁰⁴ Hdt. 5.55.–5.65. ja Thuc. 6.53.–6.60.

³⁰⁵ Tyranni (*tirannos*) tarkoitti Peisistratoksen valtaannousun aikaan yksinkertaisesti itsevaltiasta. Demokraattisissa *poliksissa* tyranni nousi valtaan kansan valitsemana, jos kansa halusi itselleen sellaisen valita. Termiin ei vielä liittynyt pejoratiivista sävyä.

³⁰⁶ Hdt. 5.1.–5.10.

³⁰⁷ Hdt. 5.11.–5.42. Tämänkin tarina keskeytyy lyhyesti taustatarinoilla painonien tavoista ja siitä, ovatko makedonialaiset kreikkalaisia. Hdt. 5.16., 5.22.

³⁰⁸ Hdt. 5.43.–5.55.

³⁰⁹ Hdt. 1.59.–1.64.

³¹⁰ Aristoteles referoi *Ateenan valtiomuodossa* tätä Herodotoksen tarinaa mutta jättää pois Herodotoksen kritiikin tarinan uskottavuudesta. Aristot. Const. Ath. 14. Tarkemmin Aristoteleen työstä Herodotoksen ja attikalaisten historiankirjoittajien työn yhdistämiseksi ks. Jacoby 1949, 156–157, 190–196.

³¹¹ Hdt. 5.55.–5.65.

³¹² Hdt. 5.55.

³¹³ Hdt. 5.63.

³¹⁴ Herodotos kirjoittaa oraakkelin lahjonnasta tämän lisäksi vain kerran, kun Kleomenes lahjoo Delfoin oraakkelin Pythian, Hdt 6.66.

³¹⁵ Oraakkeliin merkityksestä Herodotoksella kattavasti ks. Kindt 2016.

³¹⁶ Lateiner 2012, 180–181.

³¹⁷ Hdt. 5.57.–5.61.

³¹⁸ Muut verbin *anapunthanomai* esiintymät ovat Hdt. 6.128., 7.25., 8.90.

³¹⁹ Hdt. 5.58.–5.61.

³²⁰ How & Wells 1912, 5.57.

³²¹ Hdt. 5.63.

³²² Tämä käsitys haastaa monen häntä edeltäneen vaikutusvaltaisen historiantutkijan, kuten Mommsenin ja Wilamovitzin, käsitykset paikallishistorioista Herodotoksen edeltäjinä. Jacoby 1949, v–vi, 150–151.

³²³ Jacobyn mukaan tämä käsitys kuitenkin tuki enemmänkin valtapuolueen omia etuja kuin heijasti todellista tilannetta. Hippas hallitsi Ateenaa vielä vuosia Hipparkhoksen murhan jälkeen, joten niin sanottujen kuninkaanmurhaajien teolla ei ollut niin suurta

vaikutusta peisistradien syrjäyttämisessä kuin alkmaionideilla ja spartalaisilla. Jacoby 1949, 158–162.

³²⁴ Tässä jaksossa Herodotos mainitsee lähteinään temppeleistä löytyvän muistokirjoituksen, ateenalaiset, aiginalaiset ja argolaiset. Hdt. 5.66.–5.96.

³²⁵ Tätä korostavat Herodotoksen kommentit jaksossa: ”Atena, joka jo ennestäänkin oli suuri, tuli silloin, itsevaltiaista vapauduttuaan, vieläkin suuremmaksi.” Hdt. 5.66., ”Ja nyt alkoi Atenan mahti kasvaa.” Hdt. 5.78.

³²⁶ Hdt. 5.97.–5.126.

³²⁷ Jacobyn mukaan Herodotos matkusti sekä Persiassa että Persian valloittamilla alueilla, Jacoby 1913, 262–276.

³²⁸ Nykykäsityksen mukaan Zopyros Megabyzoksen poika on ollut yksi mutta ei ainoa Herodotoksen persialaisista lähteistä, Fox 2010, 26.

³²⁹ Oletan Herodotoksen kirjoittaneen puheista ehjiä kokonaisuuksia samalla tavalla kuin olen esittänyt Thukydideen toimineen.

³³⁰ Thuc. 6.1.

³³¹ Rutherford 2012, 27.

³³² Hunter R. Rawlings pitää Thukydideen kuudetta kirjaa ensimmäisen kirjan paralleelina. Hänen mukaansa molemmat kertovat kahden erillisen sodan aloituksesta. Samalla tavoin hän yhdistää muutkin Peloponnesolaissodan kirjat. Tässä tulkinnassa toinen ja seitsemäs kirja kertovat sodan käynnistymisestä ja kolmas ja kahdeksas kirja kapinoista ja vallankumouksista. Rawlings 1981, 58–207.

³³³ Thuc. 7.87.

³³⁴ Tim Rood on analysoinut yksityiskohtaisesti Thukydideen Sisilia-kuvauksessa käyttämää Herodotokselle tyypillistä sanastoa ja juonirakenteita. Hänen mukaansa niiden tarkoituksena on osaltaan vakuuttaa hänen yleisönsä siitä, että peloponnesolaissota oli todellakin suurempi ja traagisempi konflikti kuin persialaissodat. Rood 1998, 246–254.

³³⁵ Thuc. 6.2.–6.5.

³³⁶ Rutherford 2012, 17.

³³⁷ Hornblower 2013, 752, 1029.

³³⁸ Thuc. 6.1.1.

³³⁹ Hornblower 2013, 261–262.

³⁴⁰ Thuc. 6.3.2.

³⁴¹ Doorilaisista *poliksista* Mykene, Argos ja Sparta uskoivat hallitsijoidensa periytyvän Herakleesta. Nykytulkinnan mukaan tämä yhteys ei ole vain myyttinen, vaan se liittyy doorilaisten kansojen siirtymiseen Peloponnesokselle ja niemimaan valloitukseen.

³⁴² Thuc. 6.2.2.

³⁴³ Thuc. 6.6.

³⁴⁴ Herodotoksen historiallisen kehyskertomuksen ja etnografisten sisäkertomusten erottelusta ks. Jacoby 1913; Hartog 1988. Vassiliki Pothou on kirjoittanut Thukydideen poikkeamisesta sisäkertomuksiin. Pothou 2009.

³⁴⁵ Thukydides ei ainoana merkittävänä kreikkalaisena historioitsijana ylipäätään mainitse unia teoksessaan. Hornblower 2013, 436.

³⁴⁶ Thuc. 6.59.

³⁴⁷ Näkemyksen virallisuudesta kertoo muun muassa se, että Ateenassa oli *poliksen* ylläpitämä temppeli ja viralliset juhlamenot kuninkaanmurhaajien kunnioittamiseksi. Jacoby 1949, 158–159.

³⁴⁸ Jacoby 1949, 156–157.

³⁴⁹ Stahl 2012, 131–142.

³⁵⁰ Thuc. 6.54.–6.55. ja 6.58.

³⁵¹ Hdt. 5.61.

³⁵² Thuc. 6.55.1.

³⁵³ Arkhediken käsitteleminen on epätyypillistä Thukydideelle ja muistuttaa Herodotosta myös siksi, että *Peloponnesolaissodassa* ei muuten esiinny käytännössä lainkaan naisia toisin kuin *Historiateoksessa*. Hornblower 2013, 438–439.

³⁵⁴ Connor 1984, 30, 90, 177, 179, 190, 195, 251–253, 257–261. Connor on tunnistanut *Peloponnesolaissodasta* viisi kehärakenteen käyttöä, joissa samat sanavalinnat toistuvat järjestyksessä alusta loppuun ja takaisin lopusta alkuun. Connor kutsuu rakennetta nimellä ”ring composition”. Se tunnetaan myös khiastisena rakenteena, jota Homeroskin käyttää. Sen käytöstä Homeroksella ks. Whitman 1958, 249–284.

³⁵⁵ A. The Salaminian galley comes for Alcibiades and others (6.53.1.)
B. Knowledge of the Pisistratid tyranny affects the mood in Athens (6.53.3.)
C. The tyranny was severe in its last phase (6.53.3.)
D. The tyranny was overthrown not by the Athenians but by the Lacedaimonians (6.53.3.)

- E. Boldness through erotic circumstance (6.54.1)
- E. Through erotic grief ... boldness (6.59.1.)
- C. The tyranny was severe in its last phase (6.59.2.)
- D. The tyranny was overthrown by the Lacedaimonians (6.59.4.)
- C. The Athenians become severe (6.60.1.)
- B. Knowledge of the Pisistratid tyranny affects the mood in Athens (6.60.1.)
- A. The Salaminian galley comes for Alcibiades (6.61.4.), Kirjoittajan muokkauksin, Connor 1984, 257.

³⁵⁶ Herodotos ei muuallakaan teoksessaan käsittele kreikkalaista homoseksuaalisuutta.

³⁵⁷ Hornblower 2013, 437–439.

³⁵⁸ Connor 1984, 176–180.

³⁵⁹ Jacoby kuvaa sisäkertomusta jokseenkin kaukaa haetuksi sivujuonteeksi. Jacoby 1949, 158. Gommen mukaan se on harvinainen osoitus tilanteesta, jossa Thukydides kirjoittaa aiheeseensa liittymättömän sivujuonteeseen vain halusta korjata ihmisten väärä käsitys menneistä tapahtumista. Tämän kommentti on Gommen postuumisti julkaistusta viimeisestä kommentaarista, joten se voi olla peräisin hänen sijaansa myös kommentaarin toimittaneelta Doverilta. Gomme 1970, 329.

³⁶⁰ Jacobyn mukaan näin ei ole, vaan Thuc. 1.20.2. on kirjoitettu ennen Hellanikoksen teosta ja 6.55–6.59. sen jälkeen. Jacoby 1949, 338, note 47.

³⁶¹ Thuc. 6.6.–6.8.

³⁶² Thuc. 6.46.

³⁶³ Hornblower 1991b, 42. Toisaalta Thukydides on jo pohjustanut tulevaa Sisilian sotaretkeä toisessa ja neljännessä kirjassa tavalla, jonka hän vie seitsemännessä kirjassa päätökseen. Kun Thukydides kirjoittaa itselleen epätyypillisesti, hänen vaikutteensa nousevat näkyviin. Rutherfordin mukaan liioittelu vaarojen kuvauksessa ja toisto tilanteen eskaloituessa ovat homeerisen epiikan piirteitä, joita Thukydides hyödyntää, Rutherford 2012, 30.

³⁶⁴ Thuc. 6.9.–6.14.

³⁶⁵ Stahl 2012, 128, 130.

³⁶⁶ Thuc. 6.33.–6.40.

³⁶⁷ Thuc. 6.39.1.

³⁶⁸ Oligarkian turmiollisesta vaikutuksesta Ateenalle ja demokratian syrjäyttämisestä Thuc. 8.65.–8.67. Thukydideen mukaan demokratiat

olivat myös luonnostaan liittolaisia demokraattiselle Ateenalle. Thuc. 5.44., 8.21. Demokratiat eivät kuitenkaan aina kannattaneet toisia demokratioita eivätkä oligarkiat toisia oligarkioita. Hornblower 1991b, 29.

³⁶⁹ Thuc. 6.91.

³⁷⁰ Thuc. 5.43.–5.45., 6.15.

³⁷¹ Hornblower 2013, 337–339.

³⁷² Thuc. 6.24.

³⁷³ Foster 2012, 185–186.

³⁷⁴ Thuc. 4.3.–4.38.

³⁷⁵ Hdt. 7.201.–7.233.

³⁷⁶ Foster 2012, 186–191, 210–211. Foster viittaa näihin opetuksiin sanoilla, jotka antavat ymmärtää, että Thukydidēs ajattelee syklisesti historiasta. Jos historia toistaa itseään, sen opetukset ovat synkkiä, Foster 2012, 188. En itse löydä tästä Pyloksen kuvauksesta katetta ajatukselle, että Thukydidēs tarkoittaisi historian toistavan itseään, vaikka pidänkin käsitystä hänen narratiivinsa moraalista perusteltuna.

³⁷⁷ Lateiner 2012, 181.

³⁷⁸ Thuc. 5.84.–5.116.

³⁷⁹ Cartledge 1995, 12–13.

³⁸⁰ Ks. esim. Hdt. 8.144.

³⁸¹ Baragwanath 2008, 174.

³⁸² Nämä aiheet esiintyvät Aiskhyloksen *Persialaisissa* ja *Eumenideissä*, Aristofaneen *Akhnalaisissa*, *Ritäreissa*, *Lysistratessa* ja *Sammakoissa*. Hornblower 1991b, 10, 37, 92, 123, 133, 147.

³⁸³ Teos on keskeinen antiikin kulttuurin yleisteos. Suomalaisen teoksen *Kulttuuri antiikin maailmassa* kirjoittajat mainitsevat sen vanhentuneisuuden ensimmäisenä perusteluksi tarpeelle kirjoittaa oma teoksensa, Kajava et. al. 2009, 9.

³⁸⁴ Cary (1940) 1963, 246.

³⁸⁵ Cary (1940) 1963, 246–247.

³⁸⁶ Castrén 2011, 189. On erikoista, että Hekataioksen ohella Castrén nostaa Herodotoksen edeltäjäksi Hellanikoksen, joka oli tämän aikainen ja kirjoitti vielä *Historiateoksen* kirjoittamisen jälkeen.

³⁸⁷ Castrén 2011, 190. Toisaalla Castrén kritisoi Perikleen hautajaispuhetta liiallisesta ylistyksestä, mutta ei siinä yhteydessä mainitse Thukydidestä sen lähteenä, Castrén 2011, 181.

Lyhenteet

Aristot. Const. Ath	Aristoteles: <i>Athenaion Politeia</i> . Ateenan valtiomuoto.
Aristot. Met.	Aristoteles: <i>Ta meta ta fysika</i> . Metafysiikka.
Aristot. Nic. Eth.	Aristoteles: <i>Ethika Nikomacheia</i> . Nikomakhoksen etiikka.
Aristot. Poet.	Aristoteles: <i>Peri Poietikes</i> . Runousoppi.
Arr. Ind.	Arrianos: <i>Indica</i> .
B16, B50, B53	Herakleitos: fragmentit B16, B50, B53.
Cic. Leg.	Cicero: <i>De Legibus</i> .
D.H. Th.	Dionysios Halikarnassolainen: <i>De Thucydide</i> .
FGrHist.	Jacoby, Felix: <i>Fragmente der Griechischen Historiker</i> .
Hdt.	Herodotos: <i>Historiai</i> . Historiateos.
Luc. Herod.	Lukianos: <i>Herodotus</i> .
Luc. Hist. Conscr.	Lukianos: <i>Quomodo historia conscribenda sit</i> . Kuinka historiaa on kirjoitettava.
Luc. VH	Lukianos: <i>Verae Historiae</i> .
Plat. Charm.	Platon: <i>Kharmides</i> .
Plut. De Herod.	Plutarkhos: <i>De Herodoti malignitate</i> . Herodotoksen pahanilkisyydestä.
Plut. Per.	Plutarkhos: <i>Perikles</i> .
Plut. Solon	Plutarkhos: <i>Solon</i> .
Thuc.	Thukydidēs: <i>Historiai</i> . Peloponnesolaissota.
W19	Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: <i>Werke</i> , Band 19.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Herodotos: *Historiateos*. (Hdt.)

Herodotus. Translated by A. D. Godley. Harvard University Press, Cambridge 1920. Perseus Digital Library.

Historiateos. 4. painos (1. painos 1907). Suom. Edvard Rein. WSOY, Juva 1997.

The Histories. Translated by A. D. Godley. Harvard University Press, Cambridge 1920. Perseus Digital Library.

Hérodote en 10 volumes. Traduit par Philippe-Ernest Legrand. Les Belles Lettres, Collection des Universités de France, Paris 1932-1954.

Thukydides: *Peloponnesolaissota*. (Thuc.)

Historiae in two volumes. Edited by Henry Stuart Jones and Johannes Enoch Powell. Oxford University Press, Oxford 1942. Perseus Digital Library.

Peloponnesolaissota. Suom. J.A. Hollo. WSOY, Porvoo 1964.

The Peloponnesian War. J. M. Dent, London. E. P. Dutton, New York 1910. Perseus Digital Library.

Thucydides. Translated by Charles Forster Smith. Loeb Classical Library, London 1956 (1919).

Aikalaiskirjallisuus ja muu lähdeaineisto

Aristoteles: *Athenaion Politeia*. (Aristot. Const. Ath.) *Athenaion Politeia*, Edited by Kenyon. Oxford 1920. Perseus Digital Library.

Aristoteles: *Ethika Nikomacheia*. (Aristot. Nic. Eth.) *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Edited by J. Bywater. Clarendon Press, Oxford 1894. Perseus Digital Library.

Aristoteles: *Ta meta ta fysika*. (Aristot. Met.) *Aristotle's Metaphysics*. Edited by W.D. Ross. Clarendon Press, Oxford 1924. Perseus Digital Library.

Aristoteles: *Peri Poietikes*. (Aristot. Poet.) *Aristotle's Ars Poetica*. Edited by R. Kassel. Clarendon Press, Oxford 1966. Perseus Digital Library.

Arrianos: *Indica*. (Arr. Ind.) *Arriani Nicomediensis Scripta Minora*. Rudolf Hercher & Alfred Eberhard (Hrsg.) Teubner, Leipzig 1885. Perseus Digital Library.

Cicero: *De Legibus*. (Cic. Leg.) *De Legibus*. Georges de Plinval (éd.) Belles Lettres, Paris 1959. Perseus Digital Library.

Dionysios Halikarnassolainen: *De Thucydide*. (D.H. Th.) *Dionysii Halicarnasei Quae Exstant*, Volumen Quintum. Opsuculorum, Volumen Prius. Hermann Usener (Hrsg.) Teubner, Leipzig 1899. Perseus Digital Library.

Herakleitos: B16. Cited in Heidegger, Martin: *Early Greek Thinking*. Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London (1943) 1984d, pp. 104.

Herakleitos: B50. Cited in Heidegger, Martin: *Early Greek Thinking*. Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London (1951) 1984b, pp. 59.

Herakleitos: B53. Hippolyte, Réfutation des toutes les hérésies, IX, 9, 4. <http://philoctetes.free.fr/heraclitefraneng.htm> [Haettu 30.11.2016.]

Lukianos: *Herodotus*. (Luc. Herod.) *Luciani Samosatensis Opera*, Vol I. Karl Jacobitz (Hrsg.) Teubner, Leipzig 1896. Perseus Digital Library.

Lukianos: *Quomodo historia conscribenda sit.* (Luc. Hist. Conscr.) *Luciani Samosatensis Opera*, Vol II. Karl Jacobitz (Hrsg.) Teubner, Leipzig 1913. Perseus Digital Library.

Lukianos: *Verae Historiae.* (Luc. VH) *Works.* With an English Translation by. A. M. Harmon. Harvard University Press, Cambridge. William Heinemann Ltd, London 1913. Perseus Digital Library.

Platon: *Kharmides.* (Plat. Charm.) *Platonis Opera.* Edited by John Burnet. Oxford University Press 1903. Perseus Digital Library.

Plutarkhos: *De Herodoti malignitate.* (Plut. De Herod.) *Plutarch's Morals.* Translated from the Greek by several hands. Corrected and revised by William W. Goodwin & PH. D. Boston. Little, Brown, and Company. Cambridge 1874. Perseus Digital Library.

Plutarkhos: *Perikles.* (Plut. Per.) *Plutarch's Lives.* With an English Translation by Bernadotte Perrin. Harvard University Press, Cambridge. William Heinemann Ltd, London 1916. Perseus Digital Library.

Plutarkhos: *Solon.* (Plut. Solon) *Plutarch's Lives.* With an English Translation by Bernadotte Perrin. Harvard University Press, Cambridge. William Heinemann Ltd, London 1914. Perseus Digital Library.

Tutkimuskirjallisuus

Achilli, A. et al.: Mitochondrial DNA Variation of Modern Tuscans Supports the Near Eastern Origin of Etruscans. *American Journal of Human Genetics*, 80(4). Edited by C. C. Morton. American Society of Human Genetics 2007, pp. 759–768.

Agamben, Giorgio: Time and History. *Infancy and History. The Destruction of Experience*. Verso, London 1993 (1978), pp. 89–106.

Ampolo, Carmine: Herodotos: Antiikin kiertävä reportteri. *Didaskalia. Antiikin kulttuurihistorian opiskeluopas*. Toim. Hannu Laaksonen ja Totti Tuhkanen. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja, Turku 1995, 9–11.

Asheri, David: *A Commentary on Herodotus I-IV*. Edited by Oswyn Murray and Alfonso Moreno. Oxford University Press, Oxford 2007.

Assmann, Jan: *Cultural Memory and Early Civilization. Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Original work: *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen* (1992). Cambridge University Press, New York 2011.

Badian, Ernst: Herodotus on Alexander I of Macedon: A Study in Some Subtle Silences. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 107–130.

Bakhtin, Mikhail: *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Original work: Проблемы поэтики Достоевского (1963). Edited and Translated from Russian by Caryl Emerson. University of Minnesota Press, Minnesota 1999.

Bakker, Egbert J.: The Making of History: Herodotus' Historiēs Apodexis. *Brill's companion to Herodotus*. Edited by Egbert J. Bakker, Irene J.F. De Jong and Hans van Wees. Brill, Leiden 2002, pp. 3–32.

Baragwanath, Emily: *Motivation and Narrative in Herodotus*. Oxford University Press, Oxford 2008.

Bonner, Robert J.: The book divisions of Thucydides. *Classical Philology* Vol. 15, No. 1. Jan. The University of Chicago Press, Chicago 1920, pp. 73–82.

Branscome, David: Waiting for Solon. Audience Expectations in Herodotus. *Histos* 9. Edited by Christopher Krebs. Newcastle University & Stanford University 2015, pp. 231–276.

Carr, Edward Hallett: *What is History?* Penguin Random House, London 1967 (1961).

Cartledge, Paul: Thukydides. **Dramaattinen näkemys jännittävästä tapahtumista.** *Didaskalia. Antiikin kulttuurihistorian opiskeluopas.* Toim. Hannu Laaksonen ja Totti Tuhkanen. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja, Turku 1995, 12–13.

Chiasson, Charles S.: “Herodotus’ Prologue and the Greek Poetic Tradition”. *Histos* 6. Edited by John Moles. Newcastle University & Florida State University 2012. pp. 114–143.

Cochrane, Charles Norris: *Thucydides and the Science of History.* Oxford University Press, New York 1929.

Connor, W. Robert: *Thucydides*, Princeton University Press, New Jersey 1984.

Dahl, Ottar: *Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä.* Alkuteos: *Grunntrekk i historieforskningens metodelaere* (1967). Suom. Kyösti Jaakonsaari. Weiling+Göös, Tapiola 1971.

Derow, Peter: Historical Explanation. Polybius and his Predecessors. *Greek Historiography.* Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 73–90.

Eliade, Mircea: *The Myth of Eternal Return. Or Cosmos and History.* Original work: *Le mythe de l'éternel retour* (1949). Translated by W. R. Trask. Taylor & Francis, New York 1971.

Evans, James A. S.: Oral Tradition in Herodotus. *Canadian Oral History Association Journal* Vol. 4 No. 2. Edited by Richard Lohead. Canadian Oral History Association, Ottawa 1980, pp. 8–16.

Flory, Stewart: The Meaning of τὸ μὴ μυθώδεις (1.22.4) and the Usefulness of Thucydides’ History. *The Classical Journal* Vol.

85, No. 3, Feb. - Mar. The Classical Association of the Middle West and South 1990, pp. 193–208.

Flory, Stewart: Who Read Herodotus' Histories? *The American Journal of Philology* Vol. 101, No. 1 Spring. Edited by Georg Luck. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1980, pp. 12–28.

Foster, Edith; Lateiner, Donald (Ed.): *Thucydides and Herodotus*. Oxford University Press, London 2012.

Foster, Edith: Thermopylae and Pylos, with Reference to the Homeric Background. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 185–214.

Fox, Robin Lane: Thucydides and Documentary History. *Classical Quarterly* vol. 60. The Classical Association. Cambridge University Press, n. 1/2010, pp. 11–29.

Gabba, Emilio: Literature. *Sources for Ancient History*. Edited by Michael Crawford. Cambridge University Press, Cambridge 1983, pp. 1–80.

Gadamer, Hans-Georg: *Truth and Method*. 2nd edition. Original work: *Wahrheit und Methode* (1960). Translated by Joel Weinheimer and Donald G. Marshall. Sheed and Ward, London 1989.

Gomme, Arnold: *A Historical Commentary on Thucydides. Introduction and Commentary on Book I* Vol. I. Clarendon Press, Oxford 1966 (1945).

Gomme, Arnold; Andrewes, Antony; Dover, Kenneth: *A Historical Commentary on Thucydides. Books V 25 – VII* Vol. IV. Clarendon Press, Oxford 1970.

Gould, John: Herodotus and Religion. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 91–106.

Gray, Vivienne: Thucydides' source citations: it is said. *Classical Quarterly* vol. 61 n. 1/2011. The Classical Association, pp. 75–90. DOI: 10.1017/S0009838810000418

Green, Peter: *Ancient Greece: A Concise History*. Thames and Hudson, London 1999 (1972).

Gruen, Erich S.: Herodotus and Persia. *Cultural Identity in the Ancient Mediterranean. Issues & Debates*. Edited by Erich S. Gruen. Getty Research Institute, Los Angeles 2010.

Harrison, Thomas: Herodotus' Conception of Foreign Languages. *Histos* 2. Edited by John Moles. University of Durham 1998, pp. 1–45.

Hartog, François: *The Mirror of Herodotus. The Representation of the Other in the Writing of History*. Original work: *Le Miroir d'Hérodote. Essai sur la représentation de l'autre* (1980). Translated by Janet Lloyd. University of California Press, Los Angeles 1988.

Havenlock, Eric A.: *Preface to Plato*. Harvard University Press, Cambridge 1963.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Werke* in zwanzig Bänden. Band 19, Frankfurt am Main 1979 (1837). (W19) <http://www.zeno.org/nid/20009182853> [Haettu 17.11.2016].

Heidegger, Martin: Anaximander Fragment. *Early Greek Thinking*. Original work: *Der Spruch des Anaximander* (1946). Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London 1984a, pp. 13–58.

Heidegger, Martin: Logos. *Early Greek Thinking*. Original work: *Logos (Heraklit, Fragment 50)* (1951). Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London 1984b, pp. 59–78.

Heidegger, Martin: Moira. *Early Greek Thinking*. Original work: *Moira (Parmenides, Fragment VIII, 34–41)* (1954). Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London 1984c, pp. 79–101.

Heidegger, Martin: Aletheia. *Early Greek Thinking*. Original work: *Aletheia (Heraklit, Fragment 16)* (1943). Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London 1984d, pp. 102–124.

Heidegger, Martin: *Johdatus metafysiikkaan*. Alkuteos: *Einführung in die Metaphysik* (1953). Suom. Jussi Backman. Tutkijaliitto, Helsinki 2010.

Heikel, Ivar August: *De participiorum apud Herodotum usu*. Vaitös-kirja, Helsingin yliopisto 1884.

Heyno, Jouko: *Skuthia. (Skuthia) Suuren dareioksenvastaisen liittokunnan kansat Etelä-Venäjällä ja Skuthian sotaretki Heerodotos Halikarneesoslaisen Historioon -teoksen mukaan*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2000.

Hohti, Paavo: *The interrelation of speech and action in the Histories of Herodotus*. Commentationes humanarum litterarum 57. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki 1976a.

Hohti, Paavo: *Die Schuldfrage der Perserkriege in Herodots Geschichtswerk*. Arctos Vol. X. Acta Philologica Fennica, Helsinki 1976b, 37–48.

Hornblower, Simon: *A commentary on Thucydides*. Vol. 1, Books 1-3. Clarendon Press, Oxford 1991a.

Hornblower, Simon: *A commentary on Thucydides*. Vol. 2, Books 4-5.24. Clarendon Press, Oxford 1996.

Hornblower, Simon: *A commentary on Thucydides*. Vol. 3, Books 5.25-8.109. Oxford University Press, Oxford 2013 (2008).

Hornblower, Simon: Introduction. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 1–72.

Hornblower, Simon: *The Greek World 479-323 BC*. Routledge, London 1991b (1983).

Hornblower, Simon: *Thucydides*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1987.

How, Alan R: Hermeneutics and the 'classic' problem in the human sciences. *History of the Human Sciences* Vol. 24 No. 3 July. Sage 2011, pp. 47–52.

How, W. W.; Wells, J.: *A Commentary on Herodotus with Introduction and Appendixes*. 2 Vols. Clarendon Press, Oxford 1912. Perseus Digital Library.

Hyland, John: Contesting Marathon. Billows, Krentz, and the Persian Problem. *Classical Philology* vol. 106, No. 3. University of Chicago Press, Chicago 2011, pp. 265–277.

Immerwahr, Henry: *Form and thought in Herodotus*. APA Philological Monographs 23. The American Philological Association. Cleveland, Ohio 1966.

Jacoby, Felix: *Atthis. The Local Chronicles of Ancient Athens*. Clarendon Press, Oxford 1949.

Jacoby, Felix: *Fragmente der Griechischen Historiker*. (FGrHist) E. J. Brill, Leiden 1954 (1923).

Jacoby, Felix: Herodotos. *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, supp. II. J. B. Metzler, Stuttgart 1913, 205–520.

Karttunen, Klaus: Expedition to the End of the World. An ethnographic τόπος in Herodotus. *Studia Orientalia* 64. Finnish Oriental Society, Helsinki 1988, pp. 177–81.

Karttunen, Klaus: Greek Sources. *Studia Orientalia* 65. Finnish Oriental Society, Helsinki 1989, pp. 65–102.

Kelly, Gordon P.: Book review. Pitcher, L.: *Ancient Historiography. Writing Ancient History. An Introduction to Classical Historiography*. *Classical Review* Vol. 61 No. 2. Cambridge University Press 2011, pp. 393–394. DOI: 10.1017/S0009840X11000874

Kindt, Julia: Herodotus: Delphi, Oracles and Storytelling in the Histories. *Revisiting Delphi: Religion and Storytelling in Ancient Greece*, Cambridge University Press, Cambridge 2016, pp. 16–54.

Kurke, Leslie: *Aesopic Conversations. Popular Tradition, Cultural Dialogue, and the Invention of Greek Prose*. Princeton University Press, New Jersey 2010.

Laru, Esteri: *Herodotoksen kuvaus persialaisten uskonnosta*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 1980.

Lateiner, Donald: Theory and Practice in the Histories of Herodotus and Thucydides. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 154–184.

Macan, Reginald Walter: *Herodotus, The Seventh, Eighth, & Ninth Books with Introduction and Commentary*. Macmillan, London 1908. Perseus Digital Library.

McNeill, William H.: *Kansat ja kulkutaudit*. Alkuteos: *Plagues and Peoples* (1976). Suom. Tero Karasjärvi ja Ossi Kokkonen. Vastapaino, Tampere 2004.

Momigliano, Arnaldo: *Essays in Ancient and Modern Historiography*. Basil Blackwell, Suffolk 1977.

Momigliano, Arnaldo: *The Classical Foundations of Modern Historiography*. University Of California Press, Los Angeles 1990 (based on lectures in 1961–1962).

Momigliano, Arnaldo: *The Development of Greek Biography*. Harvard University Press, Cambridge 1971.

Munson, Rosaria Vignolo: Book Review. *A Commentary on Herodotus Books I-IV* by David Asheri, Alan Lloyd, Aldo Corcella, Oswyn Murray, Alfonso Moreno, Maria Brosius, Barbara Graziosi, Matteo Rossetti, Carlotta Dus, Vanessa Cazzato. *Hermathena* No. 185 Winter. Trinity College Dublin 2008, pp. 141–145.

Munson, Rosaria Vignolo (Ed.): *Herodotus: Volume 1. Herodotus and the Narrative of the Past*. Oxford University Press, Oxford 2013a.

Munson, Rosaria Vignolo (Ed.): *Herodotus: Volume 2. Herodotus and the World*. Oxford University Press, Oxford 2013b.

Munson, Rosaria Vignolo: Persians In Thucydides. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 241–277.

Pelling, Christopher: East is East and West is West – Or are They? National Stereotypes in Herodotus. *Histos* 1. Edited by John Moles. University of Durham 1997, pp. 51–66.

Pothou, Vassiliki: *La place et le rôle de la digression dans l'œuvre de Thucydide*. Steiner, Stuttgart 2009.

Prentice, William K.: How Thucydides wrote his history. *Classical Philology* Vol. 25, No. 2. Apr. The University of Chicago Press, Chicago 1930, pp. 117–127.

Rawlings, Hunter R.: *The Structure of Thucydides' History*. Princeton University Press, New Jersey 1981.

Rein, Gabriele: *Thucydidis de Bello Peloponnesiaco historiae VIII prima capita, quae fennice reddita*. Vaitöskirja, Helsingin yliopisto 1841.

Romilly, Jacqueline de: *L'invention de l'histoire politique chez Thucydide*. Editions Rue d'Ulm, Paris 2005 (collection des articles écrit entre 1956 et 1992).

Rood, Timothy: Herodotus' Proem: Space, Time, and the Origins of International Relations. *Ariadne* 16, s.l. 2010, pp. 43–74.

Rood, Timothy: Thucydides and His Predecessors. *Histos* 2. Edited by John Moles. University of Durham 1998, pp. 230–267.

Rubincam, Catherine: The 'Rationality' of Herodotus and Thucydides as Evidenced by Their Respective Use of Numbers in Thucydides and Herodotus. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 97–124.

Rutherford, Richard B.: Structure and Meaning in Epic and Historiography. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 13–38.

Sandberg, Pauliina: *C. Plinius Secunduksen kriittinen diskurssi teoksessa Naturalis historia*. Latinalaisen filologian lisensiaatintutkimus. Turun yliopisto 2000.

Scardino, Carlo: *Gestaltung und Funktion der Reden bei Herodot und Thukydides*. Beiträge zur Altertumskunde 250. De Gruyter, Berlin 2007.

Schadewaldt, Wolfgang: Die Anfänge der Geschichtsschreibung bei den Griechen. Tübinger Vorlesungen Band 2. Suhrkamp, Frankfurt 1982 (nach Vorlesungen von 1959–1962).

Shorey, Paul: Book review. *Thucydides and the Science of History* by Charles Norris Cochrane. *Classical Philology* vol. 25, no. 3. University of Chicago Press, Chicago 1930, pp. 290–292.

- Sjöström, Axel Gabriel: *Locus Herodoti (Enterpe cap. CXXIII) breviter explicitus*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 1844.
- Spawforth, Anthony: The Persian-Wars Tradition and Rome. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 233–248.
- Stadter, Philip A.: Thucydides as 'Reader' of Herodotus. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 39–64.
- Stahl, Hans-Peter: Blind Decisions Preceding Military Action. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 125–153.
- Stronk, Jan: *Ctesias' Persian History. Part 1: Introduction, Text and Translation*. Wellem Verlag, Düsseldorf 2010.
- Tidgren, Gabriel: *De populis Herodoto memoratis*. Väitöskirja, Turun akatemia 1786.
- Thompson, James: *A History of Historical Writing*. Macmillan, New York 1942.
- Turunen, Tuukka: *Sodan perusteet. Sota länsimaisessa filosofiassa*. Filosofian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2010.
- Valve, Ilkka: Thukydides ja totuuden ongelma historiankirjoituksessa. *Historioita ja historiallisia keskusteluja*. Toim. Sami Louekari ja Anna Sivula. Historia mirabilis 2, Turku 2004, 19–36.
- Vössing, Konrad: Objektivität oder Subjektivität, Sinn oder Überlegung? Zu Thukydides' γνῶμη im "Methodenkapitel" (1,22,1). *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte* Bd. 54, H. 2. Federführender Herausgeber Kai Brodersen. Franz Steiner Verlag 2005, 210–215.
- Westlake, H. D.: Thucydides, Brasidas, and Clearidas. *Greek, Roman and Byzantine Studies* Vol 21, No 4. Duke University, Durham 1980, pp. 333–339.
- Zilliacus, Henrik: *Kleios väktare: grekiska hävdatecknare*. Söderströms, Ekenäs 1991.
- Zilliacus, Henrik: *Thukydides*. Natur och kultur, Stockholm 1952.

Yleisteokset ja sanomalehtiartikkelit

Allison, Graham: The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War? *The Atlantic* 24.9.2015. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/> [Haettu 23.11.2016].

Cary, M. J.; Haarhoff, T. J.: *Antiikin kulttuuri*. Alkuteos: *Life and Thought in the Greek and Roman World* (1940). Suom. Heidi Järvenpää. Tammi, Helsinki 1963.

Castrén, Paavo; Pietilä-Castrén, Leena: *Antiikin käsikirja*. 2. painos. Otava, Keuruu 2002 (2000).

Castrén, Paavo: *Unsi antiikin historia*. Otava, Keuruu 2011.

Chambers' Edinburgh Journal Volumes 1-2. Edited by William and Robert Chambers. London 1844.

Kajava, Mika et al.: *Kulttuuri antiikin maailmassa*. Teos, Jyväskylä 2009.

Korab-Karpowicz, W. Julian: Political Realism in International Relations. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Summer 2013 Edition. Edited by Edward N. Zalta. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/realism-intl-relations/> [Haettu 16.11.2016].

Lendering, Jona: Brasidas. *Livius.org*. <http://www.livius.org/articles/person/brasidas/> [Haettu 27.11.2016].

Simons, Marlise: Himalayas Offer Clue to Legend of Gold-Digging "Ants". *New York Times* 25.11.1996. <http://www.nytimes.com/1996/11/25/world/himalayas-offer-clue-to-legend-of-gold-digging-ants.html> [Haettu 29.11.2016].

Wade, Nicholas: DNA Boosts Herodotus' Account of Etruscans as Migrants to Italy. *The New York Times* 3.4.2007. <http://www.nytimes.com/2007/04/03/science/03etruscan.html> [Haettu 29.11.2016].

Turun yliopisto
University of Turku

Cicero kutsui kreikkalaista Herodotosta sekä historian isäksi että valheiden isäksi. Pitäisikö hänen työtään kutsua historiankirjoitukseksi, jos se ei ole totta?

Tämä teos käy käsiksi Herodotoksen ja modernin historiankirjoituksen isäksi kutsutun Thukydideen omiin määritelmiin tehtävästään. Se tutkii eroja ja samankaltaisuuksia heidän ideaalinsa välillä ja vertailee, miten Herodotoksen Historiateos ja Thukydideen Peloponnesolaissota on toteutettu.

Nykyaikainen kuva molemmista kirjoittajista rakentuu heidän erojensa varaan. Herodotos halusi, että ihmisten merkittävät teot eivät unohdu ja tapahtumien syyt paljastuvat. Thukydideen mukaan oli kirjoitettava oman aikansa tapahtumista ja esitettävä vain se, mikä on totta.

Heidän ideaalinsa eroavat toisistaan, mutta yhteistä niille on tavoite paljastaa totuus tapahtumien taustalla. Työnsä toteutuksessa he muistuttivat toisiaan vieläkin läheisemmin.

Capsa Historiae, osa I
Kulttuurihistorian
seuran julkaisusarja

ISSN 2489-4117
ISBN 978-952-68776-0-0 (nid.)
ISBN 978-952-68776-1-7 (PDF)